Міністерство освіти і науки України
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
Кафедра української мови та літератури

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

Випуск 11

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Ізмаїл 2024

УДК 81 (08)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ №22510-12410Р від 30.01.2017

«Філологічні діалоги»: Збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ ІДГУ. 2024. Вип. 11. 148 с.

Збірник «Філологічні діалоги» публікує наукові статті з актуальних проблем лінгвістики, літературознавства та методики навчання філологічних дисциплін. Видання адресоване науковцям, учителям, аспірантам і студентам гуманітарних галузей, широкому колу шанувальників національної науки, освіти й культури.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Галина Райбедюк – кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **головний редактор**.

Тетяна Шевчук – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **заступник головного редактора**.

Тетяна Бикова – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Сидір Кіраль – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, заслужений діяч науки і техніки України.

Григорій Клочек – доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, професор кафедри української філології та журналістики Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, заслужений діяч науки і техніки України.

Андрій Колесников – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Галина Корбич – доктор ґабілітований гуманістичних наук, професор Університету імені Адама Міцкевича в Познані (Польща).

Руслана Мельникова – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Джіна Аурора Некула – PhD, доцент, декан факультету транскордонного співробітництва Галацького університету «Нижній Дунай» (Румунія).

Наталія Няголова – PhD, доцент Великотирнівського університету імені св. Кирила та Мефодія (Болгарія).

Галина Олейнікова – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри англійської філології та світової літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Володимир Погребенник – доктор філологічних наук, професор кафедри української літератури Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.

Олег Рарицький – доктор філологічних наук, професор кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, військовослужбовець ЗСУ.

Ольга Ходацька – доктор філософії в галузі освітніх, педагогічних наук, учитель української мови та літератури гімназії-інтернату № 13 м. Київ, учитель-методист, членкиня НСЖ України та Української асоціації письменників художньо-соціальної літератури.

Ірина Циганок – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету, **відповідальний редактор**.

Фелікс Штейнбук – доктор філологічних наук, професор Університету Коменського у Братиславі (Словаччина).

***Рецензент** – доктор філологічних наук, професор кафедри мовної та загально гуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, віце-президент з соціально-гуманітарних питань Міжнародної академії освіти і науки **Людмила Рева-Лєвшакова**.*

Друкується за ухвалою вченої ради Ізмаїльського державного гуманітарного університету (протокол № 4 від 27 грудня 2024 р.).

Тексти публікацій були перевірені за допомогою системи пошуку ознак плагіату StrikePlagiarism.com в рамках проєкту підтримки наукових університетських видань.

© Ізмаїльський державний гуманітарний університет, 2024

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

УДК 81'27

MEDICAL TERMS IN MODERN ENGLISH

МЕДИЧНІ ТЕРМІНИ В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Тетяна ВДОВЕНКО
кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: vdovenko_tanya@i.ua
ORCID: 0000-0001-9811-1312
Ізмаїльський державний
Гуманітарний університет, Україна

Tetiana VDOVENKO
PhD of Philological Science, Associate Professor
E-mail: vdovenko_tanya@i.ua
ORCID: 0000-0001-9811-1312
Izmail State University of Humanities, Ukraine

Анотація. *Стаття присвячена опису особливостей вживання медичних термінів у сучасній англійській мові. Мета статті – виявити їх специфіку і класифікувати сучасні англійські медичні терміни. Актуальність вивчення медичних термінів не викликає сумнівів. Виявлено, що медична лексика є однією з найдавніші професійних термінологій. Медицина – одна з найбагатших термінологічних систем. Вона постійно поповнюється новими термінами, які вимагають постійного вивчення. Проблема класифікації медичних термінів залишається невирішеною й до сьогодні. У статті розглядається проблема класифікації медичної лексики в сучасній англійській мові та виявлення її специфічних особливостей. Результати дослідження можуть стати основою для подальшого вивчення особливостей медичних термінів з метою виявлення їх специфічних рис.*

Ключові слова: *медичні терміни, медичні тексти, сучасна англійська мова, проблема класифікації, професійна термінологія.*

The relevance of medical terms study is beyond doubt. The relevance of the study is due to the fact that medical terminology is one of the richest terminological systems. Therefore, medical terms attract special attention of linguists and translators. «Medical vocabulary is one of the oldest professional terminology, it was formed on its own language basis, assimilating everything that the world civilization created at the time of its creation. Medical terminology is an open system, it changes, adapts to the needs of our time» [8, c. 137].

Formulation of the problem. The relevance of the problem lies in the fact that Medicine is one of the richest terminological systems. It is constantly updated with new terms that require constant study. The problem of classifying medical terms remains unresolved to this day. There are about 200 branches of Medicine, each of which has its own particular system of terms. The problem of classifying medical terms remains unresolved to this day.

The object of the research is medical terminology in various types of medical texts.

The subject of the research is medical terms in Modern English.

The research represents the description of medical terms, identification of their specific features and attempts to classify Modern English medical terms.

The research material was English-language originals of articles on journalistic medical topics from periodicals on the internet.

Analysis of recent research and publications. Medical terms have become a subject of study for such modern scientists as: E. Andrews, T.R. Kiyak, A.B. Luckhardt, A.M.Naumenko, O.D. Ogui, Tkhor N.M. and others.

Ukrainian scientist Tkhor N.M. conducted a study of English medical terminology in the field of the functional aspect.

Nowadays, in spite of the amount of works, devoted to medical terms, there is a lack of the research combined with their classification in Modern English. The problem of classifying medical terms remains unresolved to this day.

The **aim of the article** is to reveal the peculiarities of medical terms in Modern English.

Presenting main material. The rapid development of science and technology, the achievement of scientific and technological progress contribute to the appearance of special words for new objects, phenomena and processes. Special words that have appeared become an integral part of a person's daily life and are part of a specialized picture of the world of professionals.

Terminology as a set of terms is part of a special vocabulary. Of course, terminology is the most dynamic and mobile lexical system of the language, so research in this area has most often a historical orientation, showing how terminology arises, develops and changes depending on the development of the relevant sciences and the general style of thinking of the era [8, c. 136]. Terms and term systems function in the same way as other lexical units of a language, but their scope comes down to the specific science they provide. It is this characteristic feature that gives terminology peculiar qualities, then reproduced on the term, and consists in the fact that the term is designed to perform functions in its highly specialized term system, while revealing all its structural, semantic and functional features. The work on the study of medical terminology has a large scale.

Modern medical terminology is a macroterminosystem, the content plan of which is diverse: morphological formations and processes characteristic of the human body in the norm and in pathologies at different stages of their development; diseases and pathological conditions of a person; forms of their course and signs, pathogens and carriers of diseases; operational accesses and surgical operations; organizational forms of providing medical and preventive care to the population, devices, tools and other technical means, etc. Within the macroterminosystem, the leading role belongs to such subsystems as: 1) anatomical and histological nomenclature; 2) a complex of pathologic-anatomical, pathologic-physiological and clinical terminosystems; 3) pharmaceutical terminology. Medical terms are characterized by such features as the presence of definition, maximum abstraction, monosemicity, lack of expression and emotional coloring, stylistic neutrality, correlation with special concepts and strict logic [5, c. 227].

Scientists T. R. Kiyak, A. M. Naumenko and O. D. Ogui propose the

following classification of types of terms [3, c. 235]:

terms-root words: 1) own non-derived vocabulary (*moan, nail*); 2) borrowed non-derived vocabulary (*acid, acne*);

derived vocabulary: terms formed by prefix (*shortage, antidote, hemisphere, hemorrhage*);

terms – complex words (*flywheel, roentgenography, afterpotential*);

terms-phrases (*home accident, bone age*);

terms-abbreviations (*RN – registered nurse, AIDS – acquired immunodeficiency syndrome*);

alphabetic symbols (*T-cell surface*);

symbols (signs) – for example, mathematical, chemical, and others (*Au - gold, Ag - silver*).

Modern medical terminology includes several hundred thousand words and stable phrases that make up the terminological base of a number of medical and biological disciplines. This is a naturally formed term system that has a centuries-old tradition. A characteristic feature of medical terminology is the use of Latin and Greek languages for the formation of terms. It also contains terms of Arabic, Italian, German, English and French origin [3, c. 48].

With the development of Medicine, a large number of new medical terms appear. Journalistic articles on medical topics are becoming increasingly popular, so many medical terms are entering common language. Undoubtedly, medical topics are probably one of the most difficult. Symptoms of the disease, diagnosis, treatment regimens and rehabilitation measures, accompanying documents for medicines and medical equipment constitute an area where approximate formulations and inaccurate deadlines are unacceptable. It is a language of rigid forms and cliches, precision and asceticism. The translated material should contain carefully verified medical terminology, so as not to be the cause of inaccurate diagnosis, incorrect interpretation of scientific achievements, and, as a result, a gross mistake in professional activity.

Modern medicine, as a fundamental branch of scientific knowledge and at the same time one of the most important areas of human practical activity for society, requires accurate, systemically designed terminology that is adequate to modern times. Scientific and technical terminology is a broad layer of vocabulary that actively interacts with other layers of the language vocabulary, primarily with common vocabulary and develops intensively. The study of the regularities of the formation of terminological vocabulary, its structure and semantics is one of the important tasks of modern linguistics, including translation studies [4, c. 152]. The term system of Medicine is internationalized, which is due to the use of the Greek-Latin Foundation as a source of word-forming formants in many languages. The number of international terms in medicine is approximately 89% [6, c. 131]. In such a situation, the translation of terms is mainly reduced to finding the appropriate units in the translation language or to forming a complex term using the arsenal of term elements that exist in the language.

Among the most serious difficulties that translators constantly face is the ability to find equivalent medical terms. Although most medical terms are of Greek

and Latin origin, their meanings may not always be the same in different languages. Thus, the translation of texts on medical topics can be considered one of the most difficult, since Medicine is a science in which accuracy plays a huge role. A person's life and health may depend on the accuracy of the incision and the amount of drug administered. Therefore, medical translation does not allow for the possibility of errors. When translating medical documentation, approximate formulations and inaccurate terms are unacceptable. The problems of translating medical texts include several factors such as: a significant number of synonyms, extensive use of abbreviations, a constantly updated and expanded medical vocabulary, and the presence of «false friends of the translator».

The importance of studying the modern English-language medical term system is due to the growing importance of medicine for solving urgent problems related to human health. With the increasing importance of special vocabulary in the modern language and due to the rapid development of many spheres of human activity, a comprehensive study of term systems, including medical ones, becomes relevant, taking into account the structural-semantic and cognitive-onomasiological features of terms.

The existing works consider only certain problems related to the development and functioning of English-language medical terminology. In linguistics, questions concerning the structure of borrowed terms are quite fully disclosed (D.M. Ayers), semantic processes of terminologization of common words (O. Chupilina), issues related to the linguistic specifics of certain branches of Medicine and medical terminology of the English language as a whole (V. D. Dorodnykh, V. V. Ivanov). However, existing studies on the study of English-language medical terminology do not exhaust all the topics related to its formation and functioning. The specifics of the use and functioning of verbal units of Germanic origin in modern English-language medical terminology have not yet received deep coverage in modern linguistic literature, which encourages such an analysis.

According to Ukrainian scientist I. V. Znamenska, Modern English medical terminology is a system of medical terms-language signs in a special function of a carrier of information about the system of scientific knowledge and practical measures, combined with the purpose of diagnosis, treatment and Prevention of diseases, preservation and promotion of human health and performance, prolongation of Life [2, p.16]. The scientist also believes that the formation of an English-language medical term system occurs both through the selection of terms from the International Fund, and with the help of units of Germanic origin, including root verbs that are able to acquire terminological meanings and participate in the process of creating medical terms of various cycles of derivation. In her opinion, the cognitive-onomasiological model of the generation of the medical term has an integrative character and consists of the following stages: motivational (apperception), meaning-creative (interioration and internal programming), verbal (selection, paradigmatization, syntagmatization). At preverbal stages, the specifics of generating a medical term are determined by the initial position of the producer associated with the choice of the object of nomination. At the verbal stage, the onomasiological process is subject to restrictions imposed by the scientific field.

I. V. Znamenskaya believes that the medical term of modern English is characterized by a number of functions, among which the leading role is played by the nominative function and those related to it: cognitive function – the ability to present real reality with a semiologized chain of sounds; epistemic – reflection of reality and preservation of knowledge; heuristic – discovery of new knowledge, communicative – transmission of specialized information. Terminology actively participates in the formation of a collective linguistic picture of the world through the implementation of these functions.

In the studied medical term system, I. V. Znamenskaya observes a tendency to reduce the role of borrowed word-forming components in the formation of derived bases of medical terms. Only derived bases of complex nouns and adjectives, suffix adjectives of the first stage of derivation, prefixal, complex nouns and complex adjectives of the second stage of derivation demonstrate the quantitative advantage of using word-forming components of foreign origin. Generative bases of root verbs of Germanic origin and derived bases of medical terms related to them, which perform the functions of generative bases during subsequent term formation, most often show low word-forming activity and productivity. The maximum length of formation of derived bases of medical terms is three derivational bars. Among the derived bases of medical terms that are analyzed, more than half are nouns, which indicates a characteristic trend towards nominalization for medical terminology. However, medical terms can be represented by all full-meaning parts of speech, since any modern term system must meet not only the requirements for nominating specific objects and concepts, but also provide an opportunity to express all the variety of relationships and connections between them, the surrounding reality and the language society [2, p. 14].

The study of semantic characteristics of medical terms allows us to determine the degree of significance of nominative areas for the need for the functioning of medical terminology. The most common lexical and semantic groups include: terms-nouns denoting the name of a physiological process or condition, the name of a physical process or condition, the name of a medical procedure, the name of a medical device; terms-verbs denoting the actions of a medical procedure, physiological process or condition; terms-adjectives denoting the quality, property, feature of a medical process or condition [2, p. 13]. There are no fundamental differences between the derived bases of medical terms formed from the creative bases of root correct and irregular verbs of Germanic origin, both in terms of structure and content [2, p. 16].

The research showed that Modern English is characterized by a wide use of medical terms. Most often medical vocabulary is divided into 12 groups: 1) general terms; 2) names of diseases; 3) names of medicines; 4) names of doctors; 5) medical institutions and departments; 6) operations, 7) names of medical instruments; 8) procedures, examinations, analyses; 9) injuries; 10) pathologies; 11) pathogens and carriers of diseases; 12) medical and preventive care for the population; 13) medical slang (which we consider to be very important).

A special layer is occupied by the vocabulary of the coronavirus pandemic, which is updated every year with new names of strains and symptoms:

«*One FLiRT variant, KP.2 is now the dominant variant in the U.S., and it's been quickly increasing in cases over the past few weeks*» [13].

« *... the loss of taste and smell seems less common now*» [13].

Conclusions. The topic of medical terms is always relevant. No one is immune from going to a medical clinic, so it is important to know at least a little medical English in order to be able to tell the doctor about your problem. It is revealed that medical vocabulary of modern English has a number specific features: the appearance new words, borrowings, neologisms and cliches. We propose to identify 13 groups of medical terms:

1) general terms (*ache, ambulance, appointment, bed rest, blood type, prescribe*);

2) names of diseases (*allergy, chickenpox, cold, flu, measles, tuberculosis*);

3) names of medicines (*pills, antibiotics*);

4) names of doctors (*dentist, dermatologist, endocrinologist, surgeon*);

5) medical institutions and departments (*Hospital for war invalids, Medical Center, Maternity hospital, Psychiatric hospital, Gastroenterological dispensary, Dermatovenereological hospital, Cardiology dispensary, Oncological dispensary*);

6) operations (*amputation, transplantation*);

7) names of medical instruments (*dril, lancet, needle, scalpel*);

8) procedures, examinations, analyses (*Biopsy, X-ray*);

9) injuries (*burn, broken bone (fracture*));

10) pathologies (*deviations from the norm, processes that disrupt homeostasis, diseases, disfunctions, tumors*);

11) pathogens and carriers of diseases (*bacteria, fungi, viruses, parasites*);

12) medical and preventive care for the population (*Immunization*, *Lifestyle Modification*, *Screening and Early Detection, Vaccination*);

13) medical slang (*Ward X – морг, whale – пациент с избыточным весом*).

The prospect of further research is to find out the distinctive features of medical terms in British and American English and to study medical slang and its functions.

Список використаної літератури:

1. Англо-Український ілюстрований медичний словник Дорланда : у двох томах. Львів : Наутілус, 2002. 2688 с.
2. Знаменська І. В. Кореневі дієслова та їхні похідні в англомовній медичній термінолексиці: структурно-семантичний аналіз : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2006. 20 с.
3. Кияк Т. Р. Теорія та практика перекладу : підручник / Т. Р. Кияк, О. Д. Огуй, А. М. Науменко. Вінниця : Нова книга, 2006. 592 с.
4. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ : Вища школа, 1982. 267 с.
5. Корнейко І. В. Труднощі перекладу інтернаціональної термінології (українсько-англійські лексичні паралелі в мові медицини). *Викладання мов у вузі на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки.* 2002. Вип. 6. С. 224–229.

6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підручник. Вінниця : Нова книга, 2003. 448 с.

7. Микитенко П. Лексико-семантичний аналіз англійської медичної термінології з використанням електронних таблиць. *Професіоналізм педагога: теоретичні й методичні аспекти* / П. Микитенко, І. Кучеренко. Вип. 14 (Ч. 2). Слов'янськ, 2021. С. 129–143.

8. Тхор Н. М. Англомовна медична термінологія: функціональний аспект. *Записки з романо-германської філології*. 2021. Вип. 2 (47). С. 135–140.

9. Яворський О. Г. 806 клінічних епонімічних синдромів із симптомним та авторським покажчиками. Львів : Камула, 2006. 304 с.

10. Andrews E. A History of Scientific English: The Story of Its Evolution Based on a Study of Biomedical Terminology / E. Andrews, A.B. Luckhardt. NY: Richard R. Smith, 2012. 352 p.

11. Ayers D. M. English Words from Latin and Greek Elements. URL: https://www.librarything.com/author/ayersdonaldm.

12. Dictionary of Pharmacy Dennis B. Worthen Editor in Chief. New York, London, Paris : Pharmaceutical Products Press, 2004. 528 p.

13. Miller K. FLiRT COVID-19 Variants Are Spreading: What to Know About KP.2, KP.3, and KP.1.1 Strains. 2024. URL: https://www.prevention.com/health/health-conditions/a60701402/flirt-new-covid-variants/.

14. The Oxford English Reference Dictionary. Second Edition. Oxford – New York, 1996. 1765 p.

References:

1. Anhlo-Ukrainskyi iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dorlanda (2002) : u dvokh tomakh. L'viv : Nautilus. 2688 s. [in Ukrainian].

2. Znamens'ka I. V. (2006). Korenevi diyeslova ta yikhni pokhidni v anhlomovniy medychniy terminoleksytsi: strukturno-semantychnyy analiz : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.04. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian].

3. Kyyak T. R. (2006). Teoriya ta praktyka perekladu : pidruchnyk / T. R. Kyyak, O. D. Ohuy, A. M. Naumenko. Vinnytsya : Nova knyha. 592 s. [in Ukrainian].

4. Koptilov V. V. (1982). Teoriya i praktyka perekladu Kyiv : Vyshcha shkola. 267 s. [in Ukrainian].

5. Korneyko I. V. (2002). Trudnoshchi perekladu internatsional'noyi terminolohiyi (ukrayins'ko-anhliys'ki leksychni paraleli v movi medytsyny). *Vykladannya mov u vuzi na suchasnomu etapi. Mizhpredmetni zvyazky*. Vyp. 6. S. 224–229 [in Ukrainian].

6. Korunets' I. V. (2003). Teoriya i praktyka perekladu (aspektnyy pereklad): pidruchnyk. Vinnytsya : Nova knyha. 448 s. [in Ukrainian].

7. Mykytenko P. (2021). Leksyko-semantychnyy analiz anhliys'koyi medychnoyi terminolohiyi z vykorystannyam elektronnykh tablyts'. *Profesionalizm*

pedahoha: teoretychni y metodychni aspekty / P. Mykytenko, I. Kucherenko. Vyp. 14 (Ch. 2). Slov'yans'k. S. 129–143 [in Ukrainian].

8. Tkhor N. M. (2021). Anhlomovna medychna terminolohiya: funktsional'nyy aspect. *Zapysky z romano-hermans'koyi filolohiyi.* Vyp. 2 (47). S. 135–140 [in Ukrainian].

9. Yavors'kyy O. H. (2006). 806 klinichnykh eponimichnykh syndromiv iz symptomnym ta avtors'kym pokazhchykamy. L'viv : Kamula. 304 s. [in Ukrainian].

10. Andrews E. (2012). A History of Scientific English: The Story of Its Evolution Based on a Study of Biomedical Terminology / E. Andrews, A. B. Luckhardt. NY: Richard R. Smith. 352 p. [in English].

11. Ayers D. M. English Words from Latin and Greek Elements. URL: https://www.librarything.com/author/ayersdonaldm.

12. Dictionary of Pharmacy (2004) Dennis B. Worthen Editor in Chief. New York, London, Paris : Pharmaceutical Products Press. 528 p. [in English].

13. Miller K. (2024). FLiRT COVID-19 Variants Are Spreading: What to Know About KP.2, KP.3, and KP.1.1 Strains. URL: https://www.prevention.com/health/health-conditions/a60701402/flirt-new-covid-variants/.

14. The Oxford English Reference Dictionary (1996). Second Edition. Oxford – New York. 1765 p. [in English].

Abstract. *The article focuses on the description of the peculiarities of medical terms in Modern English. The purpose of the article is to identify their specific features and to classify Modern English medical terms. The relevance of medical terms study is beyond doubt. It is revealed that medical vocabulary is one of the oldest professional terminology. Medicine is one of the richest terminological systems. It is constantly updated with new terms that require constant study. The problem of classifying medical terms remains unresolved to this day. The article deals with the problem of classification of medical vocabulary in modern English and identification of their specific features. The results of the research can serve as a basis for further study of the peculiarities of medical terms in order to identify their specific features.*

Key words: *medical terms, medical texts, Modern English, problem of classifying, professional terminology.*

УДК 811.161.2'36

Андрій КОЛЕСНИКОВ
доктор філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет
akolesnykov2015@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8365-7598

Andrii KOLESNYKOV
Doctor of Philology, Associate Professor
Izmail State University of Humanities,
akolesnykov2015@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8365-7598

ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ РОЗРЯДИ ІМЕННИКА ЯК ПАРАДИГМАТИЧНІ СХЕМИ

LEXICO-GRAMMATICAL CATEGORIES OF THE NOUN AS PARADIGMATIC SCHEMES

Анотація. *У статті представлено погляд на лексико-граматичні розряди в українській мові в контексті інноваційної концепції морфології, де розділ лінгвістичної науки про частини мови, інші морфологічні класи та морфологічні граматичні категорії має назву парадигмологія, оскільки саме у форматі парадигми дослідник граматики пізнає морфологічний рівень мовної структури, узагальнюючи у парадигмах (словозмінних, формотвірних та словотвірних) доступні для спостереження лексико-граматичні одиниці – словоформи. Парадигми, своєю чергою, знаходять класифікацію за параметрами граматичних значень та форм, повнотою та ступенем наповнення цих співвідносних компонентів парадигм, характером їхнього варіювання, пропорційністю тощо. За такого підходу лексико-граматичні розряди постають як парадигматичні схеми, тобто належність морфологічних одиниць до того чи того лексико-граматичного розряду має визначатися винятково закономірностями структури парадигм, тим, що кожен представник лексико-граматичного розряду має певні закономірності щодо неповноти, лакунарності чи повноти, специфіки прояву значень часткових парадигм морфологічних категорій чи окремих їх компонентів, що зумовлює особливості співвідношення значеннєвої сторони парадигм із формальною стороною, пропорційність чи диспропорційність такого співвідношення, морфологічну недостатність чи надлишковість граматичних форм та ін. Проаналізовано систему лексико-граматичних розрядів іменників, де за основне протиставлення у структурі розрядів взято ознаку обчислюваності / необчислюваності референтів іменників, яка зумовлює систему значень морфологічної категорії числа. Запропоновано розгляд абстрактних, збірних та речовинних лексико-граматичних розрядів субстантивів як підрозрядів необчислюваних іменників. Доведено, що лексико-граматичні розряди власних і загальних назв слід виділяти лише в межах обчислюваних іменників, адже з-поміж необчислюваних немає іменників, які*

відповідали б критерію власних назв (мали б основне значення однини із лакунарністю множини в парадигмі категорії числа), так само лексико-граматичні розряди істот та неістот, а в межах істот – осіб та неосіб, можуть виділятися лише серед обчислюваних іменників, оскільки необчислювані назви речовин, абстрактних та збірних понять не можуть бути назвами істот.

Ключові слова: *парадигма, парадигмологія, іменник, лексико-граматичний розряд, неповнота, лакунарність, диспропорція, обчислюваність, необчислюваність, збірність, абстрактність, речовинність.*

Постановка проблеми. Лексико-граматичні розряди (ЛГР), як ми зазначали [4], у парадигмології мають бути схарактеризовані як класи слів, що визначають структурну еквівалентність їхніх парадигм. Їх ще називають *граматичними розрядами*, в яких об'єднані слова з однаковою *парадигматичною схемою*. Утім, використовуємо все ж термін ЛГР, оскільки він, на нашу думку, точніше відповідає змістові позначуваного явища, дозволяючи застосовувати цей термін не лише для позначення граматичних розрядів, а й інших граматично релевантних підрозрядів лексики (напр., абстрактних іменників, одиничних іменників, назв осіб, присвійних прикметників). Водночас граматична релевантність є обов'язковою ознакою ЛГР, яка відрізняє їх від тематичних груп лексики (напр., таких груп, як назви будівель, інструментів, ігор, обрядів тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «лексико-граматичних розряд» в українській граматиці відносно усталене, пор. [2; 3; 5; 7], хоча в деяких джерелах позначено й іншими термінами, як-от: семантико-граматичні, лексико-граматичні категорії чи розряди, розряди за значенням тощо пор. [6]. Якщо під час опису іменників та прикметників це поняття застосовують досить активно, то в морфологічному описі інших змінюваних та повнозначних частин мови, зокрема, граничних/неграничних, перехідних/неперехідних, зворотних дієслів, його зазвичай уникають.

Мета статті – описати лексико-граматичні розряди іменника української мови як парадигматичні схеми граматичних категорій (ГК), що дозволить змоделювати логічну і несуперечливу їх класифікацію.

Виклад основного матеріалу. ЛГР – це граматично (насамперед парадигматично) релевантні розряди слів у межах частин мови, що виділяються за спільністю лексико-граматичного значення, спільністю прояву граматичних (словозмінних, формотвірних та словотвірних категорій) та нерідко морфологічно марковані на словотвірному рівні. Спільність зазначених ознак одних ЛГР у межах класифікації за певним критерієм протиставляється відсутності цих ознак інших ЛГР або наявності в інших ЛГР протилежних ознак. На ЛГР поділяються насамперед повнозначні та самостійні частини мови. Найбільше ЛГР мають центральні частини мови, де на першому місці перебувають іменники (обчислювані (їх ще називають конкретними, злічуваними, рахованими) та необчислювані (вони поділяються на абстрактні, збірні та речовинні), назви істот (осіб та тварин) та неістот,

власні та загальні назви), а на другому – дієслова (граничні дієслова, що мають видові кореляти, протиставляються неграничним, що є одновидовими дієсловами недоконаного виду; перехідні та особові дієслова, що мають форми пасивного стану, протиставляються неперехідним (зокрема зворотним) та безособовим дієсловам, що не мають форм пасивного стану). ЛГР притаманні й напівпериферійному в системі повнозначних частин мови прикметникові та периферійному прислівникові. Прикметники поділяються на якісні (вони можуть мати форми ступенів порівняння) та відносні (вони не мають форм ступенів порівняння), а з-поміж відносних (за словотвірною ознакою – творення від назв істот) виокремлюються присвійні. Один із цих розрядів (якісні) транспонується у прислівникову лексику, формуючи розряд якісно-означальних чи якісних прислівників, які творяться від відповідних якісних прикметників і зберігають, хоч і в дещо трансформованому вигляді, форми та значення категорії ступенів порівняння.

ЛГР мають нерідко багаторівневу (класифікація на різних рівнях може ґрунтуватися на різних критеріях) й градуальну структуру (можуть бути слова, які не мають повного набору ознак, протиставлюваних у межах класифікації розрядів, тобто такі слова, що мають перехідний щодо ЛГР належності характер[1]).

Іменники поділяються на ЛГР за відношенням лексико-граматичної семантики груп субстантивів (зі спільною референтною віднесеністю) до їхнього семантичного і формального прояву в морфологічних категоріях іменника (роду, числа, відмінка), прояву в *парадигматиці* цих категорій, а також подекуди у словотвірних особливостях. Уважаємо, що чітка система, ієрархія ЛГР іменників встановлюється лише за умови диференціації їх як граматичних розрядів (парадигматичних схем) і їхніх підрозрядів. Крім того, ієрархічне представлення системи ЛГР іменників допомагає навести лад у їхніх традиційних, певною мірою хаотичних, класифікаціях.

На першому рівні на підставі відношення іменників до ГК *числа*, яке зумовлює специфіку парадигматичних схем часткової парадигми цієї категорії відповідних розрядів, всі іменники поділяються на *обчислювані* (конкретні, злічувані, раховані), які мають значення числа (однини і множини) у структурі морфологічних парадигм, та *необчислювані* (незлічувані, нераховані), які не мають у структурі своїх морфологічних парадигм значень числа, позначаючи поняття, які не піддаються лічбі.

На другому рівні класифікації знаходить обґрунтування у морфологічній системі необчислюваність, яка пояснюється семантикою відповідних підрозрядів *необчислюваних* субстантивів (*абстрактних, речовинних та збірних*), що мають специфічні словотвірні ознаки. Ці розряди слів не можна інтерпретувати як повноцінні граматичні розряди, оскільки вони розрізняються насамперед за семантикою та своїми типовими словотвірними структурами. Виділяються тут у плані парадигматичності хіба що збірні іменники, парадигматична схема яких представлена формами лише однини. Їхня числова семантика та співвідношення її з формальним проявом цієї

[1] Це явище не можна плутати з міжрозрядною перехідністю (омонімією чи амбівалентністю ЛГР).

категорії також специфічні – формою однини передається множинність як одне ціле.

Також на *другому рівні* членування відбувається поділ іменників на ЛГР залежно від інших морфологічних категорій, а також від категорії числа, але за іншою ознакою. Для категорії *числа* такою ознакою стає закріплення іменника за значенням однини, яке реалізується в ЛГР *власних* назв (*Київ, Дністер, Ялпуг, Карпати, Чернівці*), оскільки власні назви позначають предмет чи істоту індивідуально, виділяючи позначуване з класу однотипних предметів чи істот, у їхньому референційному значенні домінує денотативний компонент, а *загальні* назви називають предмети як представники класу предметів і в їхньому значенні переважає концепт (*річка, озеро, місто*). Це зумовлює різні парадигматичні схеми цих розрядів: загальні назви мають протиставлення значень числа (однини і множини) у структурі своїх морфологічних парадигм, а власні назви не мають таких протиставлень і типово виражають своїми формами значення однини, через це більшість із них має й форми тільки однини. Лише для деяких власних назв можливе уживання у формі і значенні множини (*родина Петренків, у класі три Ірини*). У зв'язку із зазначеною специфікою парадигматичної схеми власні назви мають унікальну парадигматичну диспропорцію, коли значення однини передається протилежною (*Суми, Черкаси, Чернівці*) чи відсутньою (*Торонто, Дебюссі, Олів'є, Люсі*) морфологічною формою. У багатьох граматичних описах на власні та загальні назви поділяють усі іменники, але ми наголошуємо, що поділ на власні та загальні назви актуальний лише для обчислюваних іменників, оскільки серед необчислюваних субстантивів власних назв немає.

На другому рівні відбувається й поділ іменників на ЛГР *істот* і *неістот* (чи *назв істот* і *назв неістот*). Це теж стосується винятково обчислюваних іменників, оскільки істот з-поміж необчислюваних немає. Підставою для такого поділу є відношення іменників до двох граматичних категорій – *роду* та *відмінка*. У назвах істот граматична категорія *роду* є номінативною, спрямованою на передання своїми формами статі референта (чол. р. ≈ чоловіча стать, самець, жін. р. ≈ жіноча стать, самка, сер. р. ≈ недоросла істота, стать якої неважлива або незрозуміла), а в назвах неістот рід є суто структурною категорією (*підручник, книжка, видання* – різні форми роду цих лексичних синонімів нічого в межах значень категорії роду не протиставляють). Ця семантична особливість проявляє себе формально й на словотвірному рівні – у назвах істот ГК роду має статус словотвірної категорії, формуючи словотвірну парадигму (*вчитель – вчителька, політик – політикиня, учень – учениця, лис – лисиця – лисеня*). Крім того, назви істот та неістот диференціює прояв ГК *відмінка*, зумовлюючи різні парадигматичні схеми цієї категорії, зокрема відмінності є у грамемах Зн. в. (діє формула збігу форм цього відмінка із Р. в. та Н. в.: назви істот у множині та чол. р. II відміни однини мають збіг форм Зн. в. із Р. в., а в назвах неістот відповідні форми Зн. в. збігаються із Н. в.), Кл. в. (цей відмінок у назвах неістот характеризує лакунарність, викликана семантично зумовленою нереалізованістю в мовленні цієї грамеми: *столе, парто, ноче* – лише модельовані системою, але майже не реалізовані в

узусі форми), Р. в. (назви істот іменників II відміни мають флексію *-а*, а назви неістот можуть мати й флексію *-у*: *батька, хруща, майстра, Петра*, але *Парижу, року, тайфуну, дому, заводу*).

На третьому рівні членування ЛГР назв істот за семантикою та словотвірними ознаками поділяються на назви осіб і назви тварин (які не є граматичними розрядами), а від речовинних іменників, окрім субстантивів на позначення рідин, регулярно творяться одиничні (сингулятивні) іменники, що є підрозрядом ЛГР (граматичного розряду) обчислюваних: *зернина, зернинка* (від *зерно*), *цибулина, цибулинка* (від *цибуля*), *картоплина, картоплинка* (від *картопля*) тощо.

Отже, граматичними розрядами з-поміж ЛГР іменників є лише обчислювані та необчислювані іменники, власні та загальні назви, істоти та неістоти.

Таким чином, система ЛГР іменників має такий вигляд (див. табл. 1).

Таблиця 1. ЛГР іменників

<table>
<tr><td colspan="6">**ГК числа** (референт піддається лічбі – 1 чи ні – 2)</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. Обчислювані іменники</td><td colspan="4">2. Необчислювані іменники</td></tr>
<tr><td colspan="2">ГК числа (індивідуальне називання референта, референт – більшою мірою денотат – 1 чи називання референта як представника класу, референт – більшою мірою поняття – 2)</td><td colspan="2">Абстрактні</td><td>Збірні</td><td>Речовинні</td></tr>
<tr><td>1. Власні назви</td><td>2. Загальні назви</td><td colspan="4"></td></tr>
<tr><td colspan="6">**ГК роду** (рід позначає стать, рід – словотвірна категорія – 1, рід – семантично пуста класифікаційна категорія – 2); **ГК відмінка** (Зн. в. = Р. в. – 1, Зн. в. = Н. в. – 2)</td></tr>
<tr><td colspan="2">1. Істоти</td><td colspan="4">2. Неістоти</td></tr>
<tr><td>Назви осіб</td><td>Назви тварин</td><td colspan="4"></td></tr>
</table>

Обчислювані та необчислювані іменники є вершинними розрядами у структурі ЛГР іменників. На підставі парадигматики ГК *числа* виділяють, з одного боку, ЛГР *обчислюваних* (*злічуваних* чи *рахованих*) іменників, які частіше у класифікаціях розрядів називають *конкретними* (протиставляючи їх абстрактним), оскільки референти цих іменників піддаються лічбі, і, як наслідок, парадигматична схема цих іменників протиставляє значення однини і множини, а з іншого, *необчислювані* (*незлічувані, нераховані*) іменники, парадигматична схема яких не протиставляє значень однини і множини. Останні поділяються за семантикою, морфологічними та словотвірними особливостями на абстрактні, речовинні та збірні.

Можливий інший підхід до цієї класифікації – не з боку однини як вихідної грамеми, а з боку множини. Тоді обчислювані іменники називають *дискретними* (оскільки множинності, що складаються з таких об’єктів, зберігають дискретну структуру), а *недискретними* є назви речовин, назви гомогенних сукупностей об’єктів, назви властивостей і станів, що не мають чітких просторових та часових меж. На нашу думку, таке перегортання

об'єктивної системи координат, хоч і має на перший погляд[2] право на існування з позицій логіки, але нічого не вирішує у класифікації й не має необхідної пояснювальної сили, тому не потрібне.

Обчислювані іменники позначають обчислювану предметність, тобто такі предмети та істот, які можна порахувати (*книга, студент, село, вікно, вартовий, учительська*), а також поняття, явища, концептуалізовані у мові як обчислювані, які, не позначаючи конкретної предметності, можуть репрезентуватися окремо (локалізовано в уяві мовців щодо просторово-часового континууму) і також піддаватися лічбі (*ніч, день, крок, звук, кілограм, метр, функція, категорія, відмінок, назва*). До обчислюваних (конкретних) належать також власні назви (*Петро, Оксана, Дунай, Кишинів, Котляревський*), здатність піддаватися лічбі яких наявна, але різною мірою обмежена, оскільки вони називають предметність індивідуально (тобто типово в однині). Зазначена семантична парадигматична схема зумовлює специфічну формальну організацію парадигм власних назв, де домінують однинні форми (singularia tantum). Така організація має винятки у вигляді тих власних назв, у яких творення корелятивних форм множини із значеннями множини лише функційно обмежене, але потенційно можливе (пор.: *Тетяни, Тетян, Тетянам, Тетянами*), якщо власна назва має форму однини, і тих, що мають множинну форму (*Чернівці, Суми, Карпати*), натомість, фактично, позначаючи однину. Напр., в Україні є дев'ять населених пунктів із назвою *Пологи* – одне місто (Запорізької області) і вісім сіл (Київської, Вінницької, Полтавської, Сумської та ін. областей), але за необхідності протиставлення однини і множини використовуються форми числа гіперонімів (*села, населені пункти із назвою Пологи – село, населений пункт із назвою Пологи*) або географічні локалізатори (*Пологи Київської області – Пологи Київської і Вінницької областей*).

Деякі обчислювані іменники мають форми pluralia tantum (*ножиці, окуляри, сани, ворота* тощо), а також нульову формальну морфологічну репрезентацію числа (незмінювані іменники типу *бюро, депо, ательє, поні, кенгуру* тощо). Вони, становлячи собою факти такого різновиду диспропорції морфологічних парадигм (у цьому випадку – часткової парадигми числа), який називається *морфологічною недостатністю*, компенсують її, виражаючи значення числа, протиставлені у семантичній складовій парадигматичної схеми обчислюваних іменників, за допомогою синтагматичної парадигматики, специфічної для кожного з цих формальних підкласів [4, с. 141–156].

Незважаючи на численні факти диспропорції у частковій парадигмі числа між системою її значень і системою її форм, ці факти для обчислюваних іменників все ж менш регулярні, ніж факти пропорційності цієї парадигми. Умовно системною, типовою формальнопарадигматичною ознакою ГК числа *обчислюваних загальних назв* є їхня здатність мати корелятивні словозмінні форми числа, які типово виражають значення: «один предмет» (форма однини) – «більше ніж один предмет» (форма множини). Нетиповою, асистемною

[2] Якщо брати за точку відліку множинність, то поза класифікацією залишаються власні назви, які не мають цього значення; також не вписуються в цю класифікацію іменники, в яких одиничність виражена словотвірно (*цибулина, зернинка, кивок*). Нелогічним також є ототожнення множини і множинності, сукупності, яка може бути обчислюваною (*зграя, полк, гурт*) і необчислюваною (*студентство, кіннота, вороння*).

такою ознакою цих іменників є протилежне – не мати корелятивних форм, натомість мати форми лише однини (singularia tantum), або лише множини (pluralia tantum), або не мати морфологічних форм. Але такі асистемні факти теж мають свою системність, актуалізовану наявністю в парадигматичній схемі обчислюваних іменників загальних назв протиставлених числових значень, що, потребуючи формального вираження, отримують його у мовній системі у вигляді синтагматичної парадигматики.

Типовим, умовно системним для *обчислюваних власних назв*, є наявність у парадигматичній схемі значення однини, але послаблення, лакунарність значення множини. Така семантична структура їхньої парадигми зумовлює у формальному морфологічному її прояві типовість форм singularia tantum, які передають значення однини «один предмет». Окремі групи таких іменників здатні мати корелятивні форми множини, які виражають значення відповідного числа, що менш типово (*Оксана – Оксани, Андрій – Андрії*). Також менш типовими для обчислюваних власних назв є форми pluralia tantum, поширені лише в окремих групах таких іменників (назвах гір, міст: *Карпати, Кордильєри, Суми, Чернівці*), і незмінювані форми, які теж типово сприймаються як носії значення однини, але, за потреби протиставлення множини, це значення теж, як і в загальних назв, може знаходити форму на рівні синтаксису (пор.: *Кюрі – родина Кюрі, ця Кейт – ці Кейт*).

Конкретним іменникам протиставлені розряди іменників, що позначають предмети, які не піддаються лічбі, – *необчислювані* (абстрактні, речовинні, збірні) іменники. Їхня парадигматична схема не має значень числа (ні однини, ні множини), але правило системної зумовленості мовних знаків спричиняє наявність у їхній словозмінній відмінковій парадигмі якоїсь однієї форми – singularia tantum (*молоко, студентство*), або pluralia tantum (*дріжджі, піжмурки*), або ж незмінюваної форми – нульової морфологічної репрезентації форми числа (*рагу, пюре*). Відсутність значень числа необчислюваних іменників зумовлює відсутність не лише словозмінної, а й загалом будь-якої граматичної парадигми числа цих субстантивів. Число для них є суто класифікаційною ГК (як рід для неістот), і це стосується навіть незмінюваних іменників, числова форма (NB – не значення) яких обов’язкова на синтаксичному рівні (*смачне пюре* – одн., сер. р.). Це типова для необчислюваних іменників парадигматична будова. Але деякі необчислювані іменники singularia tantum можуть, не виражаючи кількісних протиставлень, утворювати корелятивні форми множини. Тут мова використовує можливість протиставлення формам однини форм множини для розрізнення нечислових значень (просторовості, сортності, тривалості чи інтенсивності тощо), що виражають такі форми множини: *води, піски, болі* тощо. Такі форми можна розглядати як факти формотворення (чи словотворення) в межах ГК числа.

Показово обчислюваність / необчислюваність відображають форми числа іменників прикметникової (ад’єктивної) відміни (*черговий, вартовий, минуле, солодке*). Вони, транспонуючись із узгоджуваних із відповідним обчислюваним чи необчислюваним поняттям форм прикметників (компонентів синтагматичної парадигми числа іменника), чітко відбивають

семантичну парадигматичну схему цих ЛГР. Обчислювані загальні назви послідовно набувають корелятивних форм однини і множини (зберігають їх із прикметникової словозміни в іменниковій словозміні): *вартовий – вартові, присутній – присутні, посівна – посівні*. Обчислювані власні назви тяжіють до однинних семантично навантажених форм: *Хмельницький, Роздільна, Шевченкове, Поплавський – Поплавська – родина Поплавських*. Необчислювані ж обирають однинні семантично пусті форми числа: *майбутнє, пісне, солоне*.

Обчислювані й необчислювані іменники закономірно розрізняються й сполучуваністю із числівниками. Обчислювані сполучаються з означено-кількісними числівниками (*п'ять книжок, семеро дівчат*), а необчислювані – лексично обмежено лише з неозначено-кількісними (*багато любові, мало дітвори, забагато глини*).

До розряду *абстрактних* належать іменники, які позначають абстрактні поняття (властивості, якості, дії, стани, почуття, психічні стани, наукові поняття, проміжки часу), концептуалізовані як чітко не визначені у просторі чи у часі, тому є незлічуваними: *свіжість, гіркота, доброта; горіння, розвиток, біг; любов, ненависть, подив; діалектика, дарвінізм, швидкість,; сутінки, щодення, минуле*.

Традиційно абстрактність протиставляють конкретності на підставі сприймання органами чуття (розрізнення за допомогою дотику, зору, нюху, смаку тощо), яке начебто властиве конкретним іменникам, і сприйняття не за допомогою органів чуття, а «інтелектуально», яке начебто властиве абстрактним іменникам [7, с. 255-256]. Таке визначення абстрактності не є граматично релевантним. На нашу думку, абстрактними іменниками слід уважати лише первинно (у своєму вихідному значенні) необчислювані субстантиви. Саме необчислюваність і є першою диференційною ознакою абстрактності іменників, що, втім, об'єднує їх зі збірними та речовинними. Розрізняють же їх – семантичні, словотвірні та деякі словозмінні ознаки. Таким чином, абстрактність іменника – це його необчислюваність, пояснювана і зумовлена абстрактною семантикою, адже для абстрактних понять типовою є необчислюваність.

Другою диференційною ознакою абстрактних іменників є словотвірні особливості. Більшість абстрактних іменників мотивовані прикметниками та дієсловами, рідше – іменниками, та містять словотвірні суфікси *-ість (сміливість, молодість, радість); -ств/о (геройство, безумство) -цтв/о (садівництво), -зтв/о (убозтво); -от/а (дрімота, доброта); -нн/я (змагання, планування), -енн/я (застереження); -тт/я (каяття, майбуття); -изм (волюнтаризм), -ізм (анархізм); -ощ/і (пустощі, пахощі); -ин/а (штовханина, біганина); -ø/ø (біг, спів); -ій/а (філософія); -ик/а (діалектика)* та ін. Лише невелику кількість абстрактних іменників становлять синхронно немотивовані слова, напр.: *добро, розум, лихо, біда, горе, гул, гам, дебати*.

Більшість абстрактних іменників уживається у формі singularia tantum (*боротьба, атеїзм, любов, добро, біль, жаль*), а менша частина – у формі pluralia tantum (*пустощі, лестощі, перемовини, шахи*), але вони можуть бути

й незмінюваними: *спа* (водолікування), *лото* (назва гри), *кіно* (вид мистецтва), *радіо* (передавання та отримання інформації за допомогою електромагнітних хвиль радіочастотного діапазону), *ретро* (назва стилю) тощо.

Проблемою у віднесенні іменників до ЛГР абстрактних є континуальність властивості обчислюваності та численні випадки перехідності з конкретних до абстрактних і навпаки, яка реалізується лише в реченні, в контексті. Напр., іменники, інтерпретовані у джерелах, пор. [5, с. 290] як абстрактні, можуть набувати множинної форми, і саме цей формальний клас (окрім іменників із суфіксом *-ощ* типу *хитрощі, пустощі*, слів на позначення ігор типу *шахи, шашки, піжмурки*, які є однозначно абстрактними) перебуває, на нашу думку, на межі між обчислюваністю і необчислюваністю (власне абстрактністю). Якісь із них на осі конкретності – абстрактності знаходяться ближче до точки «конкретність» (*канікули, вакації, іменини, оглядини, переговори*), а інші – до точки «абстрактність» (*перегони, вибори, дебати, сутінки, опади*), про що свідчать ті поняття, через які вони визначаються в тлумачних словниках[3], з одного боку – переважно обчислювані (*перерва; обряд, свято; обряд, огляд; розмова, бесіда, обговорення*), з іншого – переважно необчислювані (*змагання; обрання; обговорення; напівтемрява; волога*).

Так само неоднозначно інтерпретовані й деякі іменники, що мають форму однини, оскільки вони потрапляють в активну зону перехідності (омонімії ЛГР) між конкретними й абстрактними іменниками, оскільки часом важко сказати, яке з їхніх значень первинне – абстрактне, напр., *назва* як результат опредметнення процесу, що передається дієсловом *називати* (пор. однозначно абстрактний відповідник *називання*), *мрія* як ментальний процес моделювання найкращого, *думка* як мисленнєвий процес, *праця* як процес *роблення* чогось, *сон* як стан свідомості, *відмінок* як назва категорійного значення, чи конкретне, напр., (*назва – назви*) як результат називання, (*мрія – мрії*) як результат *мріяння*, (*праця – праці*) як результат процесу *праці* (*роботи*), (*сон – сни*) як результат *сновидіння*, (*відмінок – відмінки*) як конкретна категорія (певної частини мови) і грамема цієї категорії (пор. *сім відмінків*). Нам видається, що, в першу чергу, ми уявляємо їх саме як обчислювані.

Лексичні значення іменників цієї активної зони омонімії (перехідності) ЛГР конкретних і абстрактних іменників, мають, зазвичай, лексичні відповідники (синоніми) однозначно абстрактні, але похідні за допомогою матеріально виражених морфем (*називання, мріяння, думання, розпрацювання (розпрацьовування), відмінювання* тощо). Це свідчить про більшу типовість структурної похідності абстрактних іменників, аніж їхньої структурної непохідності. Іменники *привіт, приліт, зліт, відліт, вхід, перехід, відхід* тощо також концептуалізуються в українській мові насамперед як обчислювані, які можуть мати й абстрактні відповідники-омоніми, натомість оформлені

[3] Можна також встановлювати вихідну ЛГР належність і шляхом аналізу корпусів текстів: в якому значенні частіше уживаний той чи той іменник – конкретному (обчислюваному) чи абстрактному (необчислюваному), до того розряду він первинно й належить. Такий прийом можна застосовувати й для визначення належності слів до інших ЛГР.

матеріально вираженими суфіксами похідні сприймаються насамперед як абстрактні (*привітання, вітання, відлітання, входження, відходження* та ін.). Ближче до точки «конкретність» знаходяться й деякі інші іменники, віднесені до абстрактних, що мають властивість перехідності до конкретних [5, с. 290]: *висновок, пропозиція, метод, функція, суперечка, ознака, правило, закон* тощо. Наявні й інші факти омонімії абстрактності та конкретності, в яких ймовірність належності до протиставлюваних ЛГР характеризуємо як рівноцінну: *можливість – можливості, швидкість – швидкості, протест – протести, властивість – властивості, успіх – успіхи* тощо.

Абстрактні іменники можуть набувати форм множини й залишаючись в цьому розряді. Тоді такі форми множини набувають значень, які перебувають поза межами ГК числа, через що інтерпретовані як несловозмінні. Це значення: 1) різних проявів якості, властивості, дії, стану: *нові можливості, високі швидкості*[4], *морські глибини, технічні шуми*; 2) тривалості та (чи) інтенсивності прояву ознаки, стану: *холоди, морози, дощі, болі*; 3) розчленованості дії на акти: *крики, хрипи, стогони*.

Омонімія абстрактних і збірних дещо менш поширена, пов'язана із синонімією суфіксів та власне перехідністю (не виключено, що одне зі значень з'явилося у мові раніше, а інше – пізніше), напр.: *адвокатура, режисура, біднота, синоніміка, симптоматика* тощо.

Існує також омонімія абстрактних і речовинних іменників, але вона теж не так поширена, як омонімія абстрактних і конкретних, напр., *сніг, дощ* як явище природи (*Сьогодні прогнозують сильний сніг (дощ)*) – абстрактні іменники і *сніг, дощ* як речовина (*Випало багато снігу; Пора прибирати сніг; Повні долоні дощу*) – речовинні іменники.

До ЛГР *збірних* іменників належать слова на позначення сукупності гомогенних (однорідних) або подібних предметів, осіб чи тварин (*апаратура, жіноцтво, вороння, мишва*). Типові збірні іменники становлять собою мотивовані суфіксальні утворення: *агентура, студентство, звірота, сушняк*. Деякі немотивовані необчислювані іменники також можуть мати семантику збірності (*меблі, посуд, білизна* – в цих слів знаходять особливу семантику гетерогенної (неоднорідної) збірності (*посуд: тарілки, ложки, виделки* та ін.), яка протиставляється гомогенній), але їхня належність до цього розряду сумнівна не лише з погляду словотвірної похідності, а й морфологічних ознак та семантики, тому такі слова перебувають у крайній периферійній зоні збірності або й поза її межами.

Критеріями збірності є не просто необчислюваність зі значенням гомогенної сукупності та похідність, а й характер цієї похідності, тип твірної бази. *Центральну* групу збірних іменників становлять суфіксальні похідні від обчислюваних іменників, зокрема й субстантивованих слів (*молодий – молодь, рідний – рідня, юний – юнь, рваний – рвань, гнилий – гниль, садовий (плід, рослина) – садовина*), і словотвірне значення в них виражається відповідними

[4] Значення форм множини цих іменників відрізняються від числових значень їхніх обчислюваних омонімів, наведених у попередньому абзаці, де йдеться саме про можливість обчислення, напр., реалізованого у реченні: *Коробка передач має чотири швидкості (5, 6, 7 швидкостей) і ці швидкості вмикаються по черзі*.

суфіксами: *-ств/о (цтв/о) (студентство, селянство, козацтво); -от/а (парубота, голота, жінота); -й/а (вороння, коріння, пруття), -н/я (хробаччя, пташня, комарня); -в/а (братва, панва, мушва); -еч/а (стареча, малеча, молодеча); -ій/я (братія, інженерія, інтелігенція); -ор/а (мошкара, дітвора); -ість (людність);-инн/я (стеблиння, стебелиння); -изн/а (старизна); -ич (галич); -ар/а (мошкара); -ор/а (дітвора); -ань (ламань); -ур/а (адвокатура, мускулатура, автура); -ик/а (-ік/а) (орнаментика, символіка, топоніміка); -атик/а (проблематика, симптоматика); -ат (секретаріат, пролетаріат); -ітет (генералітет); -арій (інструментарій)*.

В українській мові на *периферії* збірності як семантичної категорії (а подекуди за її межами як лексико-граматичної категорії) перебувають деякі похідні, що є назвами переважно сукупностей предметів рослинного світу. За допомогою суфіксів *-ник, -няк* творяться назви на позначення гомогенних сукупностей рослин, названих твірними основами (*сливник, сливняк, дубняк, лозник,*), але такі сукупності піддаються лічбі і мають відповідно корелятивні словозмінні форми числа (множини) на позначення множини лісів та садів (*дубняки, сливняки, вишняки*), а це не відповідає вимозі необчислюваності збірних.

Друга група таких іменників – похідні із суфіксами *-й/а (бадилля), -ин/а (-овин/а) (озимина, садовина)* та *-инн/я (-овинн/я) (картоплиння, маковиння)*, які, хоч і є необчислюваними, але творяться не від конкретних іменників, як субстантиви першої групи, а від таких іменників, що поєднують ознаки речовинності та збірності, іноді не відрізняючись семантично від твірних баз, напр.: *огудиння* (те ж саме, що *огудина* і *огуд – стебла, гілки виткої, повзучої або сланкої рослини*), рідше – від суто речовинних (*заліззя – куски заліза*). Твірна база іменників, які творяться за допомогою суфіксів *-й/а, -инн/я (-овинн/я)*, що, на нашу думку, знаходяться на межі збірності і речовинності (*бадилля (стебла і листя трав'янистих і коренеплідних рослин), кукурудзиння (стебла кукурудзи), гарбузиння (стебла і листя гарбуза), огірчиння (стебла, огудина огірків), картоплиння (бадилля картоплі), морквиння (бадилля моркви), бурячиння (бадилля буряку), маковиння (бадилля маку), віниччя (однорічна трав'яна рослина з високим пишним стеблом і дрібним листям, що використовується переважно для виготовлення віників)*), має зазвичай як формальний компонент іменник, концептуалізований як речовинний (*картопля, морква, буряк, кукурудза*), рідше – конкретний (*огірок, віник*), і як семантичні компоненти – поняття, співвідносні з конкретними та збірними іменниками (*стебла* і *листя*). У зв'язку із цим, з одного боку, в них наявна семантика збірності 'сукупність стебел як одне ціле', а з іншого, – семантика речовинності. Остання посилюється й наявною в більшості з таких іменників семою 'відходи', побічний продукт від основної речовини (*кукурудзи, картоплі, буряку*).

Іменники із суфіксом *-ин/а (-овин/а)* (*ярина, яровина, озимина, садовина, городина*) творяться від субстантивованих прикметників (*ярий, озимий, садовий, городній*) і також мають семантичні складники речовинності (*сходи або посіви ярих чи озимих культур: пшениці, проса, ячменю, буряку;*

овочі: капуста, морква, картопля) і збірності (*садовина* семантично співвідносна переважно з обчислюваними назвами дерев (*яблуня, груша, вишня*) і їхніх плодів).

Окрему периферійну групу збірних іменників становлять похідні від прізвищ за допомогою суфікса *-іан/а* субстантиви (*Шевченкіана, Шекспіріана, Моцартіана*), що називають сукупність творів особи, названої твірною базою.

Деякі збірні іменники мають додаткову стилістичну забарвленість (*матросня, солдатня, офіцерня, братва, русня*) – до збірності додається семантика негативної оцінки.

Збірні іменники в українській мові є найбільш граматикалізованим ЛГР з-поміж інших розрядів цієї частини мови. Збірність передбачає словотвірну кореляцію із твірними базами конкретних іменників, регулярність і обов'язковість якої дозволяє відносити збірність до явищ граматикоподібної деривації. Обчислювані іменники в українській мові типово мають співвідносні словозмінні форми граматичного числа (однини і множини) і, меншою мірою, але теж типово, форми на позначення сукупної множинності (збірності), напр.: *миша – миші – мишва, жінка – жінки – жіноцтво (жінота), парубок – парубки – парубоцтво (парубота), птах – птахи – птаство, професор – професори – професура* тощо. На тлі такої типовості моделі творення збірних іменників впадає у вічі парадоксальне, диспропорційне співвідношення мовної форми і значення – «за формою – однина, а за змістом – множина». Це значення послідовно виражене й на синтаксичному рівні у можливості взаємозаміни синтаксичних конструкцій із збірними іменниками конструкціями із формою множини обчислюваних іменників, що є їхньою твірною базою (*дітвора вийшла на вулицю – діти вийшли на вулицю*).

За нівеляції множинності як 'сукупності' у семантиці, поняття збірності потрапляє у функційну зону накладання семантичних полів збірності і речовинності (коли на перший план виходить семантичний компонент 'одне ціле'), але власне збірні іменники мають поєднувати компоненти ('сукупність' і 'як одне ціле'). Те, що збірні регулярно творяться тільки від конкретних іменників, позначаючи необчислювану 'сукупність як одне ціле', актуалізує їх розмежування (у зв'язку з ймовірним поплутанням) із речовинними (*макарони, крупа, жито, олія, смородина, малина*) та конкретними іменниками на позначення сукупностей типу *полк, рота, загін, ліс, отара, народ, команда, трупа, ансамбль* та ін., які мають корелятивні значення і форми числа (*народ – народи, полк – полки, зграя – зграї, стадо – стада, отара – отари, ліс – ліси*).

Незважаючи на протиставлення збірності та обчислюваності (обчислювані мають бути твірною базою для збірних, які позначають сукупність, множинність як одне ціле, переводячи похідні в протилежний твірним розряд необчислюваних), між збірними і конкретними іменниками трапляється перехідність, напр., іменник *клавіатура*, утворений свого часу як збірний на позначення нероздільної сукупності клавіш, має денотат, який наразі став настільки функціональним, що цей іменник концептуалізувався насамперед як обчислюваний. Семантика 'сукупності клавіш' відійшла в

ньому на другий план, поступившись місцем семантиці конкретної предметності, про що свідчить його повна парадигма [1] та можливість уживання із означено-кількісними числівниками (*дві клавіатури*).

Збірні іменники відрізняються від інших необчислюваних і тим, що серед них немає незмінюваних іменників. Крім того, збірні не набувають нечислових форм множини, не пов'язаних із переходом до обчислюваних, на відміну від абстрактних і речовинних іменників. Ці факти також підтверджують думку про дуже високий рівень граматикалізованості цього ЛГР.

Речовинні іменники позначають однорідні за своїм складом маси (речовини, матеріали, продукти тощо), які можна поділити на частини, що зберігають властивості цілого, і які підлягають виміру, а не лічбі. За семантикою до розряду речовинних належать: назви рідких речовин (*вода, рідина, нафта, олія, пальне*); рідких, твердих та сипких продуктів харчування людей (*цукор, сало, консерви, дріжджі, солодке*) та кормів для тварин (*силос, сіно, корм*); різноманітних матеріалів (*вапно, цемент, асфальт, пісок*); овочів та ягід (*картопля, цибуля, малина, ожина*); деяких інших рослин (*папороть, бузина, шипшина, бузок*), зокрема трав і злаків (*звіробій, жито, пшениця, просо*); хімічних елементів та їхніх сполук (*водень, залізо, вуглець, фосфор*), зокрема металів (*золото, срібло, сталь, бронза*); ліків (*новокаїн, пірамідон, феназепам, аспірин*); тканин (*полотно, сукно, вовна, піке*) тощо. Ці семантичні підгрупи речовинних взаємонакладаються у лексичному матеріалі цього ЛГР, зокрема *пшениця* – це і сипка речовина, і рослина, і злак, і продукт харчування, і матеріал для виготовлення хліба, *олія* – і рідка речовина, і продукт харчування, і матеріал, що використовують у процесі приготування страв. Як необчислювані, речовинні іменники уживані переважно у формі singularia tantum (*мед, молоко, вапно, фосфор, просо, глід*), рідше – у формі pluralia tantum (*вершки, дріжджі, висівки, парфуми, помиї*), а можуть мати й незмінювану форму (*рагу, фрикасе, шардоне, лате, піке*).

Словотвірні особливості речовинних іменників відрізняють їх від абстрактних і збірних, оскільки більшість речовинних іменників української мови – це немотивовані слова, а порівняно менша частина – мотивовані суфіксальні утворення: *свинина, яловичина, кофеїн, паливо, пальне*. Відмінність їхня полягає й у тому, що моделі, за якими утворені ці похідні, можуть бути доволі регулярними (*курятина, телятина, гусятина, качатина, ягнятина, голуб'ятина* і навіть *собачатина, котятина; анальгін, пектусин, аспірин, кофеїн*), але вони не продуктивні, використовуються як засоби оказіонального словотворення (*щурятина, страусятина, жаб'ятина; антивірусин, нароботунеходин*).

З-поміж граматичних особливостей речовинних звертає на себе увагу здатність однинних форм утворювати несловозмінні форми множини з нечисловими значеннями: 1) видів, сортів речовини: *сталь – сталі, вино – вина, олія – олії, вода – води*; 2) великого простору поширення певної речовини: *територіальні води, піски пустелі, сніги Арктики*; 3) назв ланів, засіяних сільськогосподарськими культурами: *ячмені, пшениці, вівса, гречки,*

коноплі; 4) виробів із певної речовини: *фарфори, шовки, бархати*.

З іншими необчислюваними іменниками речовинні об'єднує неможливість їхнього поєднання з означено-кількісними числівниками, натомість здатність сполучатися зі словами на позначення неозначеної кількості (не можна сказати *чотири цементи, п'ять медів*, але можна – *багато (мало) меду*). Водночас здатність *підлягати виміру* в речовинних іменниках проявляється більшою мірою, ніж в інших необчислюваних субстантивах, що знаходить реалізацію в регулярності їх сполучень зі словами, які виражають міру речовини, вимірними словами, так званими мезуративами (*відро, пляшка, чашка, склянка, банка, літр, центнер, кілограм, тонна, галон* тощо). Речовинні іменники однинної і незмінюваної форми поєднуються із такими словами, а також зі словами на позначення неозначеної кількості, у Р. в. у формі однини (*відро води, один кілограм м'яса, п'ять літрів олії, багато золота, філіжанка смачного лате*), на відміну від конкретних, які вживаються у множині (пор.: *відро цвяхів, гора книг, сковорідка смачних котлет, багато цікавих інтерв'ю*). У Р. в. одн. речовинні іменники чоловічого роду II відміни з двох можливих флексій (*-а* і *-у*) надають перевагу флексії *-у* (*ложка цукру, банка меду, трохи пороху, метр сатину*).

У розмовному мовленні трапляються конструкції, в яких окремі речовинні іменники все ж поєднуються із деякими означено-кількісними числівниками (для змінюваних іменників зазвичай від *одного* до *чотирьох*)[5] і лише у Зн. в. і Н. в. цих сполук – переважно в об'єктному значенні Зн. в. Це стосується назв деяких напоїв (*дві кави, три капучино, один кефір, два молока*), а також деяких овочів (*дві капусти, три картоплі, одна морква*), і реалізується таке слововживання у комунікативній ситуації купівлі-продажу відповідних товарів. У першому випадку це пов'язано з еліпсисом мезуратива (*дві /~~філіжанки~~/ кави, дві /~~пляшки~~/ молока*), при цьому й числівник, й іменник набувають морфологічного оформлення відповідно до нового синтаксичного оточення (без мезуратива) – до правил узгодження числівника *один* з іменником і керування іншими числівниками формою Н. в. множини іменників чол. роду і формою Р. в. однини іменників жін. і сер. роду (*одне молоко*, а не *одна /~~пляшка~~/ молока*, *один /~~пакет~~/ молока*; *два йогурти*, а не *дві /~~пляшки~~/ йогурту, два /~~пакети~~/ йогурту*; *два молока, дві кави*). У другому випадку речовинні іменники уживають замість нормативних у літературному стандарті обчислюваних одиничних похідних (*одна капуста* замість *одна капустина*).

Деяким речовинним іменникам властива омонімія з обчислюваними іменниками, напр., представники семантичної групи обчислюваних іменників назв дерев (*сосна, дуб, груша, береза, яблуня, клен, ясен, в'яз, бук*) регулярно переходять до розряду речовинних, позначаючи деревину відповідних дерев.

Описуючи збірність, ми зазначили, що деякі групи іменників, які за формальними маркерами традиційно відносять до збірних, зокрема із суфіксом *-ин/а (-овин/а)* (*ярина, яровина, озимина, городина*), суфіксами з компонентом *-й/а*, перебувають у зоні накладання ознак збірності і

[5] Незмінювані іменники не мають таких обмежень (*п'ять лате, вісім ківі*).

речовинності, але, мабуть, ближче до останньої. На нашу думку, наявність такого вже субморфного компонента, як суфіксальний *-й/а*, не може бути аргументом для кваліфікації іменників як збірних. Із синхронного погляду, у низці таких іменників української мови вже відбувся повний перехід (без омонімії) із збірних до речовинних. Напр., іменники *бадилля* (*стебла і листя трав'янистих і коренеплідних рослин*), *збіжжя* (*рослини та зерно хлібних злаків*) не мотивовані спільнокореневими обчислюваними іменниками (основами яких мали би бути *бадил-*[6] і *збіг-*), таким чином, вони не відповідають ознаці «збірність» і структурно. Іменники ж *пір'я* і *волосся* отримують тлумачення як сукупність *пір'їн* [1] і *волосин* [1]. Слова *перо* і *волос* послабили у своїй семантиці обчислюване значення (його, і це доводять визначення понять *пір'я* і *волосся* у тлумачному словнику, перетягнули на себе сингулятивні іменники *пір'їна* і *волосина*), натомість лексеми *перо* і *волос*, якими структурно та історично мотивовані іменники *пір'я* і *волосся*, знаходять, з-поміж інших, таке тлумачення: *«Перо – збірн. Пір'я, оперення. Гуси – велика, швидкоростуча, переважно травоїдна птиця, яка дає м'ясо і жир, а також пух та перо»* [1]; *«Волос – збірн. Те саме, що волосся»* [1]. Тут констатуємо помилкове, але поширене в лексикографічній практиці, занадто широке тлумачення збірності, насправді *перо* і *волос* – це речовинні іменники, що підтверджує наведений контекст (*…м'ясо і жир, а також пух та перо* – тобто матеріали). Тлумачення ж слова *перо* як ідентичного до *пір'я*, а *волос* – до *волосся*, доводить, що іменники *пір'я* і *волосся* теж втратили ознаку збірності і перейшли до речовинних.

Одиничні (*сингулятивні*) іменники становлять собою структурний підрозряд обчислюваних, що вирізняються творенням від деяких речовинних іменників за допомогою суфікса *-ин* і вживанням лише в жін. р. Твірними базами для одиничних послідовно виступають речовинні іменники кількох семантичних груп: назв овочів (*капуста – капустина, цибуля – цибулина, морква – морквина, картопля – картоплина, перець – перчина*), сипких речовин доволі крупної фракції, які можуть бути водночас і назвами зерна, крупів та макаронних виробів (*насіння – насінина, зерно – зернина, пшоно – пшонина, крупи – крупина, макарони – макаронина*), деяких інших матеріалів, які водночас можуть бути й сипкими речовинами (*пісок – піщина, цегла – цеглина, солома – соломина*). Також спорадично одиничні іменники можуть утворюватися від назв частин рослин (*бадилля – бадилина*) та від інших речовинних іменників (*пір'я – пір'їна, волосся – волосина*).

У зв'язку з тим, що в українській мові можлива омонімія основ речовинних (*перли*) і обчислюваних (*перло – перла, перла – перли*) іменників із кореляцією одиничних утворень (*перлина*), уважаємо одиничними (хоч і периферійними) й деякі іменники, які мають нестандартні для цього ЛГР твірні бази. Це можуть бути похідні від обчислюваних іменників на позначення предметності, злічуваність якої зумовлена виділенням її з речовини, типу *краплина, сльозина, сніжина*. Напр., *краплина* формально походить від конкретного іменника *крапля*, але семантично *краплина* –

[6] Навпаки, від слова *бадилля* твориться одиничний іменник *бадилина*.

результат виокремлення частинки речовини (рідини). Твірна база іменника *намистина* теж нетипова для одиничних іменників: *намисто* – обчислюваний іменник, але він при творенні сингулятива концептуалізується як сукупність його складників і водночас складників речовини, наприклад *перлів*. Іменник *стеблина* також твориться від обчислюваного субстантива *стебло*, але останній асоціюється із сукупністю *стебел* трав'янистих рослин. Саме з речовинними (а не можливими омонімічними обчислюваними) значеннями твірних баз асоціюються й похідні *хлібина, травина, очеретина*.

Наявність формального суфіксального компонента *-ин* без урахування його словотвірного значення не є самодостатньою ознакою одиничних іменників, адже існують омонімічні суфікси (і суфіксальні субморфи) зі значенням речовинності (*телятина, гусятина, смородина, шипшина, тканина* тощо), збірності (*ярина, озимина, городина*) та значенням однини істоти за умови часткового суплетивізму форм числа (*діти – дитина, люди – людина, кияни – киянин, селяни – селянин*).

Одиничні іменники мають здатність регулярно бути твірною базою для похідних субстантивів із здрібніло-пестливим забарвленням, що утворюються за допомогою суфікса *-к*, зберігаючи своє сингулятивне значення (*зерно – зернина – зернинка, цибуля – цибулина – цибулинка*). К. Г. Городенська відзначає, що цей суфікс поляризує значення одиничності та збірності, бо збірні іменники на *-ин-* не поєднуються з цим формантом [9, с. 445]. В цілому, хоч існують і винятки (демінутив *свининка*), ми згодні із цією думкою.

Граматичне протиставлення кількісного вияву в одиничних іменниках як обчислюваних виражається у словозмінних формах числа (*квасолина – квасолини, перлинка – перлинки*), у здатності означатися кількісними числівниками (*три горошини, чотири насінини, сто перчинок, п'ять квасолин, десята цибулина*).

Висновки. Отже, інноваційний парадигмологічний підхід до класифікації морфологічних класів слів та їхніх граматичних категорій потребує розгляду ЛГР саме як парадигматичних схем ГК, що дозволяє змоделювати логічну і несуперечливу їх класифікацію. Те, що в ЛГР найголовнішим критерієм їх виділення є структура парадигм ГК, а лексико-граматична семантика є другорядною, має бути відображене в морфологічних описах, дефініціях ЛГР, в підручниках. Окремим непростим, але необхідним завданням є донесення цих знань до учнів. Це завдання непросте, тому що воно пов'язане з подоланням вже сформованого стереотипу, усталеного алгоритму віднесення слів до тих чи тих розрядів. А цей алгоритм приблизно такий: позначуване іменником можна відчути на дотик, значить іменник конкретний, позначуване іменником живе, значить іменник належить до ЛГР назв істот тощо. Істинний алгоритм визначення ЛГР інший, протилежний. Напр., для визначення істот / неістот слід встановити омонімію (формальний збіг) Зн. в. з Р. в. (тоді це назва істоти) або ж з Н. в. (тоді це назва неістоти), а також семантичність роду (назви істот формами роду передають семантику статі істот) чи його асемантичність (назви неістот), функційну навантаженість Кл. в. (для назв істот) чи його лакунарність (для назв неістот). Саме цю

інформацію учні мають засвоїти насамперед. Лише у другу чергу має йти пояснення типової належності референтів назв істот до категорії живих істот, а назв неістот – до неживої предметності. Зазначений збіг відмінків зумовлений тим, що для живого властиво бути суб'єктом (підметом у Н. в.) і об'єктом (прямим додатком у Зн. в.), тому й виникла необхідність ці актантні позиції розрізняти граматичними формами іменників, тому іменники в знахідному об'єктному відмінку набули форми, що відрізняється від форми називного відмінка, якою виражено суб'єкт. Ми свідомі того, що в самому факті зазначеного нами формальнограматичного розрізнення ЛГР істот / неістот немає якогось наукового відкриття, але в граматиці ще не сформувалося розуміння граматичної домінанти в ЛГР, того, що їхня об'єктивність, необхідність їх виділення в граматиці зумовлені саме граматичними, парадигматичними їх ознаками, а не лексичними, хоч саме завдяки останнім вони сформувалися.

Також необхідно відмовитися від підміни критеріїв для поділу ЛГР, визнавши, що лише принципова відмінність у парадигматиці ГК числа іменника (а не конкретність чи абстрактність референтів іменників) є підставою для їхнього поділу на обчислювані та необчислювані, а обчислюваних – на власні та загальні назви. Завдяки цьому, а також диференціації класифікації різних протиставлюваних розрядів на різних рівнях і за різними граматичними критеріями (обчислювані / необчислювані – за парадигматикою числа; істоти / неістоти – за парадигматикою відмінка і роду, власні / загальні – за парадигматикою числа), запропонована нами класифікація ЛГР іменників є системною і несуперечливою. На відміну від багатьох інших описів цих розрядів, де йдеться про поділ всіх іменників на назви істот і неістот, власні та загальні назви[7], через що такі класифікації є хаотичними, ми доводимо, що поділ на ці розряди релевантний лише для обчислюваних іменників, оскільки з-поміж необчислюваних немає назв істот і власних назв.

Ця класифікація із поглядом на ЛГР як структурну схему парадигм дає також підґрунтя для більш детального опису структури парадигм різних ЛГР, зокрема й для розв'язання такого важливого завдання парадигмології, як опис різних типів неповноти та диспропорції парадигм та пошук закономірностей щодо цих явищ. Вже обґрунтовано й органічно уведено в термінологічний апарат української лінгвістики такі поняття, як морфологічна недостатність і морфологічна надлишковість як протиставлювані різновиди диспропорції морфологічних парадигм в межах ЛГР, компенсація морфологічної недостатності, зокрема й засобами синтагматичної парадигматики тощо. Узагальнюючи характер диспропорції в системі форм і значень парадигм ГК щодо аналізованих ЛГР іменників, виділяємо цікавий специфічний різновид диспропорції, що характеризована не просто розбіжністю між системою форм і значень, скажімо, як необчислювані іменники, в яких немає значень числа, натомість типово наявні форми, а протилежністю ознак форм і значень. Окрім парадигматичного різновиду власних назв, що мають форми множини, але

[7] А також конкретні й абстрактні, речовинні (чи матеріально-речовинні), збірні.

значення однини (*Суми, Чернівці, Маяки*), до такого різновиду диспропорції якоюсь мірою можна віднести й збірні іменники (які мають граматичну форму однини, а значення – множини, хоч множини й своєрідної – множини як сукупності, як одного цілого, яка в межах ГК числа на сучасному етапі розвитку української мови стала ідентифікуватися як однина, оскільки в цьому парадоксальному (оксюморонному) поєднанні форми і значення, а також значеннєвих компонентів, можливо, під впливом форми[8] однини переміг семантичний компонент *одне ціле*, а не *множина*).

Список використаної літератури:

1. Академічний тлумачний словник. URL: http://sum.in.ua.
2. Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматика української мови / І. Вихованець, К. Городенська / за ред. І. Вихованця. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
3. Горпинич В. О. Морфологія української мови : підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 336 с.
4. Колесников А. О. Парадигмологія української мови: теоретичні питання : навчальний посібник. Ізмаїл : ІРБІС, 2020. 204 с.
5. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. А. П. Грищенка. 3-тє вид. Київ : Вища школа, 2002. 439 с.
6. Сучасна українська літературна мова : підручник / за ред. М. Я. Плющ. 7-ме вид. Київ : Вища школа, 2009. 430 с.
7. Сучасна українська мова. Морфологія : підручник / за ред. А. К. Мойсеєнка. Київ : Знання, 2013. 524 с.
8. Українська мова. Енциклопедія. 3-є вид. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
9. Saussure de *Ferdinand* . Cours de linguistique générale. Paris : Payot, 1931. 331 s.

References:

1. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk. URL: http://sum.in.ua.
2. Vykhovanets I. R. (2004). Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy: Akademichna hramatyka ukrainskoi movy / I. Vykhovanets, K. Horodenska; za red. I. Vykhovantsia. Kyiv : Univ. vyd-vo «Pulsary». 400 s. [in Ukrainian].
3. Horpynych V. O. (2004). Morfolohiia ukrainskoi movy : pidruchnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Kyiv : Vydavnychyi tsentr «Akademiia». 336 s. [in Ukrainian].
4. Kolesnykov A. O. (2020). Paradyhmolohiia ukrainskoi movy: teoretychni pytannia : navchalnyi posibnyk. Izmail : IRBIS. 204 s. [in Ukrainian].
5. Suchasna ukrainska literaturna mova : pidruchnyk (2002) / za red. A. P. Hryshchenka. 3-tie vyd. Kyiv : Vyshcha shkola. 439 s. [in Ukrainian].

[8] І тут знов ми висловлюємо солідарність з Ф. де Соссюром, який писав, що у мові завжди беруться до уваги лише форми, тому саме формальні ознаки знака сприймаються як форми тієї чи тієї грамеми, хоч первинно воно може бути і не так; це може бути неправильним з історичної точки зору, але правдивим для морфології розглядуваної епохи [9].

6. Suchasna ukrainska literaturna mova : pidruchnyk (2009) / za red. M. Ya. Pliushch. 7-me vyd. Kyiv : Vyshcha shkola. 430 s. [in Ukrainian].
7. Suchasna ukrainska mova. Morfolohiia : pidruchnyk (2013) / za red. A. K. Moiseienka. Kyiv : Znannia. 524 s. [in Ukrainian].
8. Ukrainska mova. Entsyklopediia. 3-ye vyd. (2007). Kyiv : Vyd-vo «Ukr. entsykl.» im. M. P. Bazhana. 856 s. [in Ukrainian].
9. Saussure de *Ferdinand* (1931). Cours de linguistique générale. Paris : Payot. 331 s. [in French].

Abstract. *The article presents a view of lexico-grammatical categories in the Ukrainian language in the context of the innovative concept of morphology, where the section of linguistic science about parts of speech, other morphological classes and morphological grammatical categories is called paradigmology, because it is in the format of a paradigm that a grammar researcher learns the morphological level of the language structure, summarising in paradigms (word-change, formative and word-formation) the lexico-grammatical units – word forms – available for observation. Paradigms, in their turn, are classified according to the parameters of grammatical meanings and forms, the completeness and degree of filling of these correlative components of the paradigms, the nature of their variation, proportionality, etc. In this approach, lexico-grammatical categories appear as paradigmatic schemes, i.e. the belonging of morphological units to a particular lexico-grammatical category should be determined solely by the regularities of the structure of paradigms, by the fact that each representative of a lexico-grammatical category has certain regularities of incompleteness, lacunarity or completeness, specificity of manifestation of meanings of partial paradigms of morphological categories or their individual components, which determines the peculiarities of the correlation between the semantic side of paradigms and the formal side, proportionality or disproportionality of such a correlation, morphological insufficiency or redundancy of grammatical forms, etc. The system of lexico-grammatical categories of nouns is analysed, where the main contrast in the structure of categories is the feature of countability/uncountability of noun referents, which determines the system of values of the morphological category of number. It is proposed to consider abstract, collective and material lexico-grammatical categories of substantives as subdivisions of uncountable nouns. It is proved that the lexico-grammatical categories of proper and common names should be distinguished only within countable nouns, since there are no nouns among uncountable nouns that would meet the criterion of proper names (would have the basic meaning of singular with the lacunarity of plural in the paradigm of the number category), similarly, the lexico-grammatical categories of beings and nonbeings, and within beings – persons and non-persons, can be distinguished only among countable nouns, since uncountable names of substances, abstract and collective concepts cannot be names of beings.*

Key words: *paradigm, paradigmology, noun, lexico-grammatical category, incompleteness, lacunarity, disproportion, countability, uncountability, collectivity, abstractness, substance.*

УДК 82-12.09Шевченко:94+323.1[477]

ПОСТАТЬ Т. ШЕВЧЕНКА В КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ПОСТУПІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

THE FIGURE OF T. SHEVCHENKO IN THE CULTURAL AND HISTORICAL DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETY

Алла СОКОЛОВА
кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: allasokolova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6950-9452
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Alla SOKOLOVA
PhD of Philology, Associate Professor
E-mail: allasokolova@ukr.net
ORCID: 0000-0001-6950-9452
Izmail State University of Humanities, Ukraine

Анотація. *У статті з'ясовано роль Т. Шевченка в культурно-історичному розвитку українського суспільства, зокрема доведено винятковість постаті поета у суспільно-політичному, культурному та націєтворчому процесі XIX – XXI століть. Проаналізовано дослідження вітчизняних та зарубіжних шевченкознавців, які кваліфікують життєтворчість Т. Шевченка як один із етапів українського національно-визвольного руху. У статті охарактеризовано проєктування поетом історичного минулого України у майбутнє на матеріалі історичних поем «Іван Підкова», «Гамалія» та романтичної революційної героїчної епопеї «Гайдамаки». Визначено, що концепти «воля» та «неволя» міцно прив'язано автором до конкретної історичної події в історії українського народу – повстання правобережних українців проти польського поневолення у 1768 році. Поет намагається зрозуміти часопростір, у якому він жив, крізь минуле. Результатом такого осмислення національної історії є ліричний лемент «Розрита могила», трагічна медитація «Чигирине, Чигирине» та драматична поема-містерія «Великий льох».*

У розвідці визначено, що потужним фактором, який стимулював у поезії Т. Шевченка появу революційних настроїв та ідей, стало їхнє антицаристське спрямування, що має осудливе та негативне зображення кріпосницької дійсності й виступає революціонізуючим струменем поезії Кобзаря. Автор наповнює його біблійними переспівами, переорієнтовуючи зміст першотексту на соціально-національне гноблення українського народу в тоталітарній російській імперії. Реінтерпретація поетичних творів Т. Шевченка засвідчує, що поет пророкує не лише історичні катаклізми революційних збурень та громадянської війни поч. XX століття, а й метафорично говорить про крах радянського тоталітарного режиму. Шевченків «текст України» становить систему бінарних опозицій: «материзна»-«чужина», «чуже»-«своє», «мати-Україна»-«Україна-покритка». Словообраз «Україна» у творчості Т. Шевченка постає найвищою духовною та моральною цінністю, що має загальнонаціональний і вселюдський засяг.

Проведене дослідження накреслює подальші аспекти вивчення поетичного арсеналу Т. Шевченка, спрямованого на донесення вічних і незаперечних історичних та національно-патріотичних істин.

Ключові слова: *історична пам'ять, історичне минуле, історіософія, Україна, український народ, національно-визвольний рух, воля, свобода.*

Постановка проблеми. У реаліях культурно-історичних процесів початку XXI століття, що нині відбуваються, особливої практичної значущості набуває завдання збереження цілісності й забезпечення наступності накопиченого українським народом соціально-культурного досвіду. Звернення до такого досвіду та його активне використання стає найважливішою умовою вироблення стійкого імунітету проти загрози руйнування соціальної та етнокультурної ідентичності. До числа основних і найвпливовіших інститутів, які беруть участь у формуванні історичної пам'яті людини та суспільства, належить передусім національна культура. Найважливішими джерелами пам'яті про минуле є історична наука, художня література, а також особистий досвід, зокрема документований (листи, мемуари, спогади тощо). Їхня роль зумовлена завданнями фіксування та перетворення історичної інформації на логічні структури та художні образи.

Високий ступінь емоційного впливу на суспільну свідомість мають літературні твори, які надають уявленням про минуле життєвої сили і правдоподібності, внаслідок чого ті перестають бути суто науковими фактами, набуваючи свого роду «плоті і крові». Історичні події, втілюючись у долі героїв творів, їхні думки та вчинки модифікуються в енергетику індивідуального досвіду. Відтак історичні факти трансформуються в образи минулого.

Яскравим прикладом митця, який зумів передати своїм нащадкам пам'ять про історичне минуле України, став Т. Шевченко. На думку академіка НАН України М. Жулинського, «геніальна творчість і життєвий шлях Тараса Шевченка, що еволюціонував від раба-кріпака до академіка гравюри Імператорської академії мистецтв, врешті, набагато більше – до речника етнонаціонального буття та консолідатора українського етносу, зробили його символом українства і одним із найпотужніших чинників у формуванні українських державницьких інтересів» [8, с. 61].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія вивчення історичного дискурсу художньої творчості Т. Шевченка вже неодноразово ставала предметом наукових зацікавлень відомих філософів, істориків, шевченкознавців, які досліджували націософську концепцію Т. Шевченка. До числа таких належать праці В. Борисенка, В. Вериги, Я. Грицака, М. Грушевського, І. Крип'якевича, І. Нагаєвського, І. Огієнка та ін. Важливими видаються наукові студії, в яких з'ясовується роль та місце Т. Шевченка у суспільно-політичному, культурному та націєтворчому процесі XIX – XX століть. Це, зокрема, монографічні дослідження Ю. Барабаша, О. Бороня, С. Брижицької, І. Дзюби, В. Дудка, М. Жулинського, О. Забужко, П. Іванишина, Г. Клочека, В. Пахаренка, Є. Сверстюка, О. Сліпушко,

В. Смілянської, Л. Тарнашинської та інших шевченкознавців.

Ведучи мову про винятковість постаті Т. Шевченка, М. Жулинський зазначив: «Як історіософ він викристалізував неординарний вектор і стиль нашої історії, надав їй сакрального відтінку, різко відкинувши конформістські моделі малоросійства чи полонізації. Як філософ-утопіст він закликав до життя в братолюбії на засадах християнства, в гармонії зі всесвітом. Як гуманіст обіймав серцем усі народи. Відомо, що в українській інтелектуальній історії переломне значення мала вперше сформульована Шевченком ідея нації як духовного трансцендентного континууму "мертвих, і живих, і ненарожденних" ("Посланіє"), згідно з якою не лише предки відповідають за долю нащадків, а й нащадки – за долю предків (посмертну)» [8, с. 61].

Мета розвідки полягає у з'ясуванні ролі Т. Шевченка в культурно-історичному поступі українського суспільства.

Основний виклад матеріалу. Як зазначає М. Кудрявцев, «Тарас Шевченко прийшов у світ зі своїм словом, коли права і гідність українства були потоптані й зневажені до крайньої межі. Роз'єднаний по різних імперіях український народ, ліквідоване у XVIII ст. гетьманство, здеморалізована і зденаціоналізована українська еліта, остаточне закріпачення царицею Катериною II козацьких сіл, космополітична орієнтація лібералів-західників, що попри всі демагогічні сентенції про свободу, намагалися адаптувати українську культуру в загальноросійський літературний процес» [13, с. 4].

Вирісши в «неволі між чужими» більшу частину свого життя, поет прожив у чужому для нього середовищі. Відірваність від рідного краю лише употужнювала його душевний біль: він страждав болем самої України, її минулим і сучасним. На увагу Т. Шевченка до минулого своєї батьківщини вказував авторитетний вітчизняний історик М. Грушевський у своєму дослідженні «Нарис історії українського народу», звертаючись до кола таких мотивів поетичних творів, як «народні війни XVII–XVIII ст., ідеалізація козацтва, яка йшла від фольклорної традиції, незалежність та свобода, ідеали суспільної справедливості» [6, с. 316]. Один із деміургів вітчизняної гуманітаристики С. Смаль-Стоцький означив світогляд митця в такий спосіб: «Це світогляд українського національного генія Тараса Шевченка, це та мудрість своя, що випливає в нього із синтези історичної народної традиції, народного теперішнього життя, із найглибших міркувань про найвищі цілі і смисл життя, із соборної душі української, тугу й думи якої Шевченко вмів найживіше – як ніхто інший – відчути і своїм огненним словом благовістити» [16, с. 32]. Студіюючи історіософію Шевченка як чільного представника української літератури, А. Княжинський вважав його «творцем українського ідеалізму» [11]. Адже як один із найбільш народних поетів у вітчизняному та світовому письменстві, він «став речником національної свободи, врешті каталізатором життя українського народу, тим духовним підґрунтям, на якому утверджувалась і тримається нація» [13, с. 6]. Гарвардський шевченкознавець Г. Грабович називає Т. Шевченка «серцевиною українського самоототожнення», «центральним символом новітнього українства» [5]. На думку О. Забужко, саме Г. Грабовичу належить відкриття першого здогаду

про те, що «творчість Шевченка являє собою “великий космогонічний міф”, “ґрандіозну світоглядну першосистему”» [9, с. 14]. Вона ставить постать поета в «типологічний – діахронний – ряд письменників – творців національно-консолідуючого авторського міфа» [9, с. 15].

Чимало дослідників української історіографії кваліфікують життєтворчість Т. Шевченка як вельми важливий етап українського національно-визвольного руху. Так, І. Дзюба, як один із натхненників української незалежності, справедливо відзначив, що Т. Шевченко «ствердив самодостатність українського світу – як антитезу малоросійськості й провінціалізму. Він присвятився розвиткові гуманістичних і демократичних понять у суспільстві. Велика його заслуга перед українським народом у тому, що він уперто вщеплював у його свідомість ідеї демократизму, народного самоврядування, соціальної та національної справедливості, правди і свободи» [7, с. 697]. Володіючи даром поета-пророка, Т. Шевченко зумів спроєктувати історичне минуле України «на майбутнє, на трагічний не тільки фізичним, а й духовним нищенням українства вік XX-й» [13, с. 7]. Це справедливо підтверджують поетові слова: «*Гине слава, батьківщина; / Немає де дітись;/ Виростають нехрещені / Козацькі діти; / Кохаються невінчані, / Без попа ховають, / Запродана жидам віра, / В церкву не пускають!*» [20, с. 59]. Як бачимо, тут Шевченко-поет веде мову не лише про соціально-національний гніт, але й про наступ антихристиянської сили на православну віру, яка була духовно-моральним базисом української нації.

Болісний крик до приспаної совісті сучасників, до національної та людської гідності пригноблених співвітчизників, які зганьбили славу волелюбних предків, проходить головним лейтмотивом через історичні поеми «Іван Підкова» та «Гамалія», але передовсім через романтичну революційну героїчну епопею «Гайдамаки», яка стала найсильнішою поетичною оповіддю-трагедією у світовому письменстві. На закодованість у цьому творі історичної пам’яті вказує той факт, що Т. Шевченко більшою мірою вдавався до «містифікованих тверджень», які свідчать про те, що писав він не стільки за історичними джерелами, а «так, як чув од старих людей», про що пише у своїй передмові до видання «Гайдамаків» 1841 року: «Про те, що діялось на Украйні 1768 року, розказую так, як чув од старих людей; надрукованого і критикованого нічого не читав, бо, здається, і нема нічого. Галайда вполовину видуманий, а смерть вільшанського титаря правдива, бо ще є люди, которі його знали. Гонта і Залізняк, отамани того кровавого діла, може, виведені в мене не так, як вони були, – за це не ручаюсь. Дід мій, нехай здоров буде, коли зачина розказувать що-небудь таке, що не сам бачив, а чув, то спершу скаже: “Коли старі люди брешуть, то й я з ними”» [22, с. 202].

Аналізуючи неоднозначне сприйняття критиками історичної канви «Гайдамаків», авторитетний вітчизняний літературознавець М. Наєнко доходить висновку про те, що «нерозуміння Шевченкової поезії від Бєлінського до Грабовича набути якогось нового обличчя так і не спромоглось. Змінилась тільки термінологія: те, що в першого називалось атрибутикою малоросійської творчості, у другого дістало назву “інтелектуального

бриколажу", "детритів культури"» [14, с. 274]. Дослідник думає вголос і ставить питання когорті таких критиків: «Невже твір історичної тематики мусить триматися тільки берега міркувань "чистих" істориків; адже кожен із них завжди був не "чистим", а неминуче тенденційним?.. Невже в ньому має звучати цілковита недовіра до фольклорних джерел, які, пройшовши фільтр людської пам'яті, в кінцевому наслідку є відбитком найправдивішої картини світу?» [14, с. 274]. Ми погоджуємося із цією думкою М. Наєнка, адже і свідчення самого поета, й сказане вище потверджують визначення поняття «історичної пам'яті», яке сьогодні зафіксовано в енциклопедії історії України: «Сукупність цілеспрямовано сконструйованих засобами історичної політики порівняно сталих взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле, що стандартизовані й кодифіковані в суспільних, культурних і політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках» [18].

Т. Шевченко в «Гайдамаках» концепти «воля» та «неволя» міцно прив'язав до конкретної історичної події в історії українського народу – повстання правобережних українців проти польського поневолення в 1768 році, яке дістало в народі назву «Коліївщина». Етимологія цієї назви, яку слід виводити «від дієслова "колоти", а не іменника "кілок", як досі вважають деякі дослідники» [14, с. 275], безпосередньо пов'язана зі знищенням гайдамаччини, яку було потоплено в «морі крові». Т. Шевченко, будучи глибоко національним поетом, романтизував своїх героїв-персонажів як мучеників та героїчних месників, не вдаючись до їх ідеалізації. У поемі «Гайдамаки» він зображує ідилічні картини гармонії, витвореної Богом: «*А сонечко встане , як перше вставало / І зорі червоні, як перше плили, / Попливуть і потім, і ти, білолиций, / По синьому небу вийдеш погулять, / Вийдеш подивиться, в жолобок, криницю / І в море безкрає, і будеш сіять, / Як над Вавилоном, над його садами / І над тим, що буде з нашими синами; / Ти вічний без краю!*» [20, с. 100]. На фоні такого мироспокою розгортаються братовбивчі криваві картини, що породжують терор, а з ним і гріх, як моральний переступ.

Незважаючи на амбівалентне сприймання самим поетом «гайдамаків», які стали виявом справедливої кари гнобителям, Т. Шевченко уславлює повстанців, їхні «кривавії діла» у гіперболізованих картинах: «*Ото гайдамаки. На ґвалт України / Орли налетіли; вони рознесуть / Ляхам, жидам кару; / За кров і пожари / Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть*» [20, с. 121]. Трагедію України він убачає насамперед у продажності національної еліти, яка позбавлена справедливого державного мислення. Здобуваючи славу через присягу та служіння інтересам чужих царів, шляхта здобуває псевдо-славу рабів: «*Так от як кров свою лили / Батьки за Москву і Варшаву, / І вам, синам, передали / Свої кайдани, свою славу!*» [20, с. 320].

Поет намагається зрозуміти часопростір, у якому він жив, крізь минуле. Результатом такого осмислення національної історії є ліричний лемент «Розрита могила» (1843), трагічна медитація «Чигирине, Чигирине» (1844) та драматична поема-містерія «Великий льох» (1845). На думку М. Наєнка, епіграфом до цих творів могла б слугувати строфа з поезії «Чигирине, Чигирине» [14, с. 279]: «*За що ж боролись ми з ляхами? / За що ж ми різались*

з ордами? / За що скородили списами / Московські ребра?? Засівали, / І рудою поливали... / І шаблями скородили. / Що ж на ниві уродилось??! / Уродила рута... рута... / Волі нашої отрута» [20, с. 227].

В останньому з названих творів Т. Шевченко «порушує тему всезагальної історичної вини, що полягає у втраті причетності народу до свого героїчного минулого, внаслідок чого – безпорадність і неспроможність боротися за свою долю, за своє місце в історії, безсоромно присвоєну чужинцями» [13, с. 13]. Створені уявою поета містерійні образи, позначені магічним числом «три» («три душі», «три ворони», «три лірники»), дали можливість показати у підтексті твору поневолення як соціально-політичну патологію, що уразила і знищує не лише українську історію, а й усю людську цивілізацію. У цьому творі поет «вийшов на одвічну проблему боротьби добра і зла, які з однаковою інтенсивністю продукуються в людському середовищі, але однаково залежать і від волі Божої, якій постійно протистоїть сатанизм» [14, с. 280].

Потужним фактором, що стимулював у поезії Т. Шевченка появу революційних настроїв та ідей, стало їхнє антицаристське спрямування, а отже, акцентування на необхідності докорінних змін несправедливого суспільного устрою, що є монархічним та кріпосницьким. Маркером із числа подібних творів є політична сатира «Сон» («У всякого своя доля»), у якій автор вдається до гнівного висміювання російського самодержавства, дискредитації царської влади у сцені «мордобою» в царських палатах. Він ставить риторичне запитання: «*Чи довго ще на сім світі / Катам панувати?*» [20, с. 236]. Реінтерпретація поеми «Сон» спонукає до висновків, що поет передбачав повалення самодержавно-поміщицького ладу активним шляхом. Він висловлював сподівання на «народну революцію», про появу якої писав, звертаючись до сучасної йому України, що була позбавлена гетьманської влади: «*Порадимось, посумуєм, / Поки сонце встане, / Поки твої малі діти / На ворога стануть*» [20, с. 220].

Антикріпосницьке спрямування творів Т. Шевченка, у яких в осудливо-негативних інтонаціях зображено кріпосницьку дійсність, є ще одним революціонізуючим струменем його поезії. Він наповнює художній простір біблійними переспівами, переорієнтовуючи зміст першотекстів на реалії соціально-національного гноблення українського народу в тоталітарній російській імперії. Закодовуючи у форму переспівів біблійних псалмів мотиви національного гніту, неволі та соціальної несправедливості, поет викривав утиски поміщицької, загалом імперської влади, закликаючи до активної боротьби з тоталітарним царизмом, що спрямовував свою політику на знищення національної пам’яті українського народу.

Про розуміння Шевченком необхідності збройного повстання для виборення незалежності України наголошував І. Франко, який на початку XX століття вже був доволі зрілим критиком. У відомій праці «Темне царство» він з цього приводу писав: «Поучений досвідом віків і морями пролитої крови Шевченко добре знав, що такі речі, як свободу людини й національності, як національну самостійність та повноправність не дістається просто з Божих

рук… Шевченко відчував усією душею, що боротьба за освободження української нації буде важка» [19, с. 314–316].

Свою віру в неминуче повалення царського самодержавства Т. Шевченко висловив у «Подражанії Ієзекіїлю. Гл. 19» у формі апокаліптичних візій про прихід народної революції: «*Вітер з поля / Дихне, погне і полама. / І ваша злая своєволя / Сама скупається, сама / В своїй крові. Плач великий / Вомєсто львичищого рика / Почують люде. І той плач, / Нікчемний, довгий і поганий, / Межи людьми во притчу стане, / Самодержавний отой плач!*» [20, с. 617].

В історіософській інтерпретації Т. Шевченка українська історія поставала у «сакрально-містеріальному освітленні», а саму Україну поет наділяв, за висловом Ю. Барабаша, обрисами «боготвореності й трансцендентності» [1, с. 15]. Його послання «І мертвим, і живим…» перейняте лиховісним передчуттям багатовікових моральних устоїв та національної катастрофи.

В. Смілянська та Н. Чамата зауважують, що «головний соціальний конфлікт часу – опозиція пани / люди/ реалізується в поемі шляхом зіткнення обох образних рядів. Цей конфлікт сягає глибоко в історію: обидва стани мали “славних прадідів великих”, які поклали свої голови за волю України; а “погані правнуки” – колишня гетьманська старшина, а нині – малоросійські дворяни кріпосники – перетворили таких же козачих правнуків на підневільних “незрящих гречкосіїв”» [17, с. 134–135]. Переконаний в ефективності поетичного слова, Т. Шевченко прагне змусити «своїх земляків» – національну еліту – осягнути власну національну та соціально-культурну долю. Він намагається присоромити їх і спонукає змінити соціальну діяльність, адже «терпіння народу не безмежне, застерігає поет, і на захист людей у кривавому апокаліпсисі повстане сама земля України, і “Дніпро, і гори”» [17, с. 135].

Т. Шевченко виводить індивідуальну «матрицю» народної революції у таких рядках: «*Розкуються незабаром / Заковані люде, / Настане суд, заговорять / І Дніпро, і гори! / І потече сторіками / Кров у синє море / Дітей ваших... і не буде / Кому помагати. / Одцурається брат брата / І дитини мати… / І навіки проклененетесь / Своїми синами!*» [20, с. 317]. Як бачимо, поет пророкує не лише історичні катаклізми революційних збурень та громадянської війни поч. XX ст., але й метафорично провіщає крах радянського тоталітарного режиму.

Аналізуючи психологічний ґрунт поезописьма Т. Шевченка, Н. Зборовська підкреслювала, що сам поет відчував себе позначеним створити духовний подвиг. Вивчення Біблії, яка була в казематі його настільною книгою і «спасінням від душевних мук», сприяла психологічному наслідуванню подвигу Христа-спасителя. На думку дослідниці, поет є «сином Національним, який творить себе для України, як батьківське Велике Слово, і прагне запліднити українське несвідоме материнське тіло національною свідомістю» [10, с. 96]. На подібність Шевченкового генія з міфом про Ісуса Христа вказує і М. Наєнко: «Основні свої шедеври геніальності він (як і Христос) створив до

тридцятирічного віку, а в тридцять три був фактично розп'ятим. Його заслано солдатом у дикі оренбурзькі степи та ще й дописаною власноруч царем Миколою забороною писати й малювати. Для творчої людини це навіть більше, ніж фізичне розп'яття» [14, с. 263].

Різні погляди на суспільні переміни Т. Шевченко висловлював і в дусі революційної ідеології, й у поетизації християнських цінностей: братолюбства, милосердя, всепрощення. На думку Л. Плюща, в його художньо-історіософській концепції «революційна молитва (молитва помсти) й всепрощенська, ці дві варіяції молитви є двома шляхами, путями до правди: путь "правди-мсти", збройної, кривавої […] та путь правди-любови, всепрощення, путь Христа. Ці дві путі не просто не заперечують одна одну, а й доповнюють, співіснують в Шевченковому світогляді» [15, с. 27].

Дискурс України у творчості Т. Шевченка має скомпліковану різноманітність, яка потребує розкодування. Макрообраз України, структурований компонентами національного світу (*«Дніпро», «тополі», «соловейко»* тощо), наснажений ліричними рефлексіями поета. Кожен такий компонент сам по собі становить символічний мікрообраз. Шевченкова «Україна» має особливий код як вирішальний чинник для означення того чи того зображуваного явища. Аналізуючи способи реалізації кодування «України» у поетичних текстах Т. Шевченка, Ю. Барабаш відзначає, що «у віршах "Мені тринадцятий минало" та "Якби ви знали, паничі" не знайдемо лексеми-маркера "Україна", натомість такі ключові слова, як "рай" і "пекло", набувають функції характерного для Шевченка автобіографічного й соціопсихічного коду, котрий дозволяє опосередковано, поза прямою адресацією, без вагань віднести обидві поезії до "тексту України"» [2, с. 41].

Прочитання Шевченкового «тексту України» можливе у різних позатекстових контекстах: історично-культурному, націософському, політичному. Прикладом такого прочитання може слугувати його поема-містерія «Великий льох», яка багато років існувала без друку, або була скалічена виправленнями радянської цензури та фальшивими коментарями. У 2023 р. відомий шевченкознавець О. Боронь на шпальтах академічного часопису «Слово і час» повернувся до «дискусії про доцільність приєднання до тексту Шевченкової поеми "Великий льох" епілогу "Стоїть в селі Суботові…"» [3, с. 89], спростувавши або поставивши під сумнів контраргументи С. Росовецького. Поема «Великий льох» органічно вписується в націософську парадигму усієї творчості Т. Шевченка. Як зазначає Т. Комаринець, вона «не є прямим виявленням обурення чи докору з приводу тих чи інших дій, спрямованих на повну колонізацію України, як це часто траплялося у його гнівних інвективах, а безпристрастною розповіддю про душі, ворон і лірників, що в алегорії і символіці відзеркалює трагедію України» [12, с. 60]. На думку дослідника, вірш «Стоїть в селі Суботові» «має пряму дотичність до поеми своєю наповненістю конкретним історичним досвідом, оцінкою епохальних загальнодержавних явищ. Він не стільки є завершенням розповіді про великі драматичні події, скільки новим, узагальнюючим варіантом історичної трагедії українського народу» [12, с. 60].

Прикінцеві рядки цього твору вказують на помилкові політичні рішення державної еліти, її байдужість до долі батьківщини, що врешті-решт завершиться для «чужих людей» крахом: «*Не смійтеся, чужі люде! / **Церков-домовина** / **Розвалиться**… і з-під неї / **Встане Україна**. / І розвіє тьму неволі, / **Світ правди засвітить**, / І помоляться **на волі / Невольничі діти!**..*» [20, с. 296–297].

Суперечливою у колі дослідників Шевченкового дискурсу України є концепція «Шевченко-міфотворець», запропонована свого часу Г. Грабовичем [5]. Не погоджуючись із притаманною цій концепції глобалізації міфу, Ю. Барабаш закликає визнати наявність у творчості Т. Шевченка модифікацій міфологічної складової: «від сакральних, християнських і дохристиянських, сюжетів і образів – до архетипів етнопоетичної свідомості, від специфічних, суто міфологічних ознак і вимірів хронотопу – до усталених у національному колективному несвідомому міфопоетичних структур, легенд і міфічних версій, пов'язаних з національною історією, її метафізичних, трансцендентальних аспектів» [2, с. 42].

Шевченків «текст України» становить систему бінарних опозицій: *«материзна»-«чужина», «чуже»-«своє», «мати-Україна»-«Україна-покритка»*.

На перше місце виходить така опозиція, як «*материзна»-«чужина*», що є основою біографії Т. Шевченка. «Материзна» охоплює сферу поетової душі та пам'яті, а «чужина» – жорстоку реальність, адже на чужині поет провів більшу частину свого життя. Аналізуючи «Україну» як міфологічний концепт творів Т. Шевченка, О. Забужко зауважує, що «розлука з батьківщиною для поета не була добровільною, що стійко асоціюється з "утраченим раєм", "Золотим Віком" індивідуальної біографії – дитинством, юністю, порою невинности й чистоти» [9, с. 103]. Закинутий долею у «чортове болото», Шевченко усвідомлював чужину, як духовно неприйнятний простір, простивлений рідному, материнському краю, де є *Дніпро* як символ України: «*І виріс я на **чужині**, / І сивію в **чужому краї**: / То **одинокому** мені / Здається – кращого немає / Нічого в Бога, як **Дніпро** / Та наша **славная країна**...*» [20, с. 446]. У листі до брата, М. Шевченка, від 15 листопада 1839 року, поет писав: «*будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу**, не по-московському, а по-нашому**, / Бо **москалі чужі люди**, / Тяжко з ними жити; / Немає з ким поплакати, / Ні поговорити. Так нехай же я хоч через папір почую **рідне слово**, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами, бо мені тут так стало скушно, що я всяку ніч тілько й бачу во сні, що тебе, **Керелівку** та **рідню**, та бур'яни (ті бур'яни, що колись ховався од школи); весело стане, прокинусь, заплачу. Ще раз прошу, напиши мені письмо, та **по-своєму**, будь ласкав, а **не по-московському***» [21]. Як видно, поет означує «*московське*» як «чуже», «вороже», що викликає в нього тугу й сльози. Натомість він сумує за рідним: *Кирилівкою, братами й сестрами, українським словом*.

У творах Т. Шевченка, написаних після 1939 року, опозиція *«чуже»-«своє»* набуває виразнішої акцентації. «Московщину» поет представляє краєм «чужих людей», краєм «ворогів». Так, у вірші-посланні «До Основ'яненка»

він констатує: «*Тяжко, батьку, / Жити з ворогами!*» [20, с. 93], а у заключних рядках послання висловлює любов до українського краю, який протиставляє «чужій землі»: «*Нехай я заплачу, / Нехай свою Україну / Я ще раз побачу […] / Нехай ще раз усміхнеться / Серце на чужині, / Поки ляже в чужу землю / В чужій домовині*» [20, с. 94]. Подібний настроєвий висновок автора представляє «Московщину» не просто як «*чужу землю*». Поет зображує її панорамно, як зловісну тоталітарну силу, що знищує людей та всю Україну. У Шевченковому тексті України «Московщина» оприявнюється на таких ієрархічних рівнях:

1. Націософському («Великий льох», «Розрита могила», «Чигирине, Чигирине»).
2. Соціально-моральному («Катерина»).
3. Геополітичному («Ой, три шляхи широкії»).
4. Етнокультурному («Щоденник», «Близнецы»).
5. Інтимно-рефлексійному («Зійшлись, побрались, поєднались»).
6. Поетикальному («Сон» (У всякого своя доля)).
7. Соціопсихологічному («Юродивий») [2, с. 44–45].

Отже, словообраз «Україна» у творчості Т. Шевченка постає найвищою духовною та моральною цінністю, що має загальнонаціональний і вселюдський засяги. Означений концепт постає вирішальним чинником життєвої позиції митця, його етично-філософських поглядів, базисом історіософської концепції, міленарних візій, профетизмом поетової творчості. М. Наєнко справедливо стверджує, що «поставити крапку в розмові про Шевченка практично неможливо. Над вогнем будь-яка крапка згоряє елементарно. Той вогонь пломеніє фактично в усіх творах поета, що стали органічною часткою національної свідомості кожного українця» [14, с. 301].

Висновки. З огляду на викладене вище, доходимо висновків, що Т. Шевченко й надалі залишатиметься кодексом українства на нелегкому шляху до реальної, а не декларованої свободи. І тут доречно пригадати слова В. Винниченка про те, «Шевченко – живий, реальний символ нашого народу. В його особі історія зареєструвала той стан нашої нації, в якому вона тоді перебувала. І Шевченко – ні одною рисою не зрадив ні самому собі, ні свому народу» [4, с. 89]. Нині актуальними залишаються слова М. Жулинського: «Будучи нащадками такого універсуму – митця, етнографа, історика, літератора, філософа, етноконсолідатора, яким є Шевченко, ми не можемо не відповідати за долю колосальної значимості Шевченкового спадку, який все ще потребує легітимації та цілісного неупередженого прочитання» [8, с. 61].

Отже, весь художній арсенал Т. Шевченка спрямований на донесення вічних і незаперечних історичних та національно-патріотичних істин. У своїх візіях прийдешнього поет посідав і посідає революційну позицію, метою якої є політичне та соціальне визволення українського народу, а в сьогоднішніх умовах боротьби з російською навалою Шевченкові слова живлять і загартовують славних синів у нещадній боротьбі за свободу й державну незалежність України.

Список використаної літератури:

1. Барабаш Ю. Я. Тарас Шевченко: імператив України. Історіо- й націософська парадигма. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. 181 с.

2. Барабаш Ю. Я. Україна. Теми і мотиви поезії Тараса Шевченка. Ю. Барабаш [та ін.] ; НАН України, Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 2008. С. 11–50.

3. Боронь О. В. Обсяг і структура основного тексту Шевченкової поеми «Великий льох». *Слово і Час.* 2023. № 2. С. 89–10.

4. Винниченко В. К. Філософія й етика. Шевченка. *Дзвін*. 1913. № 2. С. 88–93.

5. Грабович Г. Ю. Шевченко як міфотворець. Семантика символів у творчості поета. Пер. з англ. С. Павличко. Київ : Рад. письменник, 1991. 210 с.

6. Грушевський М. С. Твори : у 50 т. / редкол.: Г. Папакін, І. Гирич та ін. Львів : Світ, 2002. Т. 22: Нарис історії українського народу / упор. І. Гирич, В. Кавунник. 2015. 568 с.

7. Дзюба І. М. Тарас Шевченко. Життя і творчість. 2-ге вид., доопрац. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.

8. Жулинський М. Г. Шевченкознавство*:* стан і перспективи. *Слово і час.* 2004. № 3. 61–66.

9. Забужко О. С. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. 3-тє вид. Київ : Факт, 2006. 148 с.

10. Зборовська Н. В. Код української літератури: проект психоісторії новітньої української літератури : монографія. Київ : Академвидав, 2006. 504 с.

11. Княжинський А. Філософія Шевченка. Тарас Шевченко = Taras Shevchenko : зб. доп. Світ. Конгр. Укр. Віл. Думки для вшанування сторіччя смерті Патрона НТШ / ред.: В. Стецюк, Б. Кравців. Нью-Йорк; Париж; Торонто : Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка в ЗДА. 1962. С. 27–39.

12. Комаринець Т. І. Поема «Великий льох» у контексті Шевченкової концепції України. Записки товариства імені Шевченка. Т. ССХХІ: Праці Філологічної секції / Ред. М. Ільницький, О. Купчинський. Львів, 1990. С. 57–69.

13. Кудрявцев М. Г. Візії і час: до проблеми історизму поетичного мислення Тараса Шевченка в національному та світовому вимірах. Своє і чуже : Історико-літературознавчі та компаративістичні студії. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2007. С. 3–16.

14. Наєнко М. К. Художня література України. Від міфів до модерної реальності. Київ : Вид. центр «Просвіта», 2008. 1064 с.

15. Плющ Л. «Причинна» і деякі проблеми філософії Шевченка. *Сучасність*. 1979. Ч. 3. [219]. С. 11-28.

16. Смаль-Стоцький С. Т. Шевченко. Інтерпретації. Черкаси : БРАМА. Видавець Вовчок О. Ю. 2003. 376 с.

17. Смілянська В. Л., Чамата Н. Р. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка : монографія. Київ : Вища шк., 2000. 207 с.

18. Удод О. А. Історична пам'ять. Енциклопедія історії України: Додатковий том. Кн. 1: А–Я / Редкол.: В. А. Смолій [голова] та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=istorychna_pam'jat.

19. Франко І. Я. Темне царство. Твори : в двадцяти томах. Київ : Держ. в-во худ. літ. 1955. Т. 17. С. 9–28.

20. Шевченко Т. Г. Кобзар : повна ілюстр. зб.; уклад.: Дзюба І. М., Гальченко С. А., Андрущенко Т. І.; передм. І. М. Дзюби; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка Нац. акад. наук України. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2011. 716 с.

21. Шевченко Т. Г. Листи до різних осіб. Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/shevchenko/shev601.htm.

22. Шевченко Т. Г. Передмова до видання «Гайдамаки». Ізборник. URL: http://litopys.org.ua/shevchenko/shev504.htm.

References:

1. Barabash Yu. Ya. (2004). Taras Shevchenko : imperatyv Ukrayiny. Istorio-y natsiosofs'ka paradyhma. Kyiv: Vyd. dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya». 181 s. [in Ukrainian].

2. Barabash Yu. Ya. (2008). Ukrayina. Temy i motyvy poeziyi Tarasa Shevchenka. Yu. Barabash [ta in.] ; NAN Ukrayiny, In-t l-ry im. T. H. Shevchenka. Kyiv : Naukova dumka. S. 11–50 [in Ukrainian].

3. Boron' O. V. (2023). Obsyah i struktura osnovnoho tekstu Shevchenkovoyi poemy «Velykyy l'okh». *Slovo i Chas*. № 2. S. 89–10 [in Ukrainian].

4. Vynnychenko V. K. Filosofiya y etyka. Shevchenka. Dzvin. 1913. № 2. S. 88–93 [in Ukrainian].

5. Hrabovych H. Yu. (1991). Shevchenko yak mifotvorets'. Semantyka symvoliv u tvorchosti poeta. Per. z anhl. S. Pavlychko. Kyiv : Rad. pys'mennyk. 210 s. [in Ukrainian].

6. Hrushevs'kyy M. S. (2015). Tvory : u 50 t. / redkol.: H. Papakin, I. Hyrych ta in. L'viv : Svit, 2002. T. 22: Narys istoriyi ukrayins'koho narodu / upor. I. Hyrych, V. Kavunnyk. 568 s. [in Ukrainian].

7. Dzyuba I. M. Taras Shevchenko. Zhyttya i tvorchist'. 2-he vyd., dooprats. Kyiv : Vyd. dim «Kyyevo-Mohylyans'ka akademiya», 2008. 718 s. [in Ukrainian].

8. Zhulyns'kyy M. H. (2004). Shevchenkoznavstvo: stan i perspektyvy. *Slovo i chas*. № 3. 61–66 s. [in Ukrainian].

9. Zabuzhko O. S. (2006). Shevchenkiv mif Ukrayiny. Sproba filosofs'koho analizu. 3-tye vyd. Kyiv : Fakt. 148 s. [in Ukrainian].

10. Zborovs'ka N. V. (2006). Kod ukrayins'koyi literatury: proekt psykhoistoriyi novitn'oyi ukrayins'koyi literatury : monohrafiya. Kyiv : Akademvydav. 504 s. [in Ukrainian].

11. Knyazhyns'kyy A. (1962). Filosofiya Shevchenka. Taras Shevchenko = Taras Shevchenko : zb. dop. Svit. Konhr. Ukr. Vil. Dumky dlya vshanuvannya storichchya smerti Patrona NTSh / red.: V. Stetsyuk, B. Kravtsiv. N'yu-York; Paryzh; Toronto : Nakladom Nauk. T-va im. Shevchenka v ZDA. S. 27–39 [in Ukrainian].

12. Komarynets' T. I. (1990). Poema «Velykyy l'okh» u konteksti Shevchenkovoyi kontseptsiyi Ukrayiny. Zapysky tovarystva imeni Shevchenka. T. CCXXI: Pratsi Filolohichnoyi sektsiyi / Red. M. Il'nyts'kyy, O. Kupchyns'kyy. L'viv. S. 57–69 [in Ukrainian].

13. Kudriavtsev M. H. (2007). Vizii i chas: do problemy istoryzmu poetychnoho myslennia Tarasa Shevchenka v natsionalnomu ta svitovomu vymirakh. Svoie i chuzhe : Istoryko-literaturoznavchi ta komparatyvistychni studii. Kryvyi Rih : Vydavnychyi dim. S. 3–16 [in Ukrainian].

14. Naienko M. K. (2008). Khudozhnia literatura Ukrainy. Vid mifiv do modernoi realnosti. Kyiv : Vyd. tsentr «Prosvita». 1064 s. [in Ukrainian].

15. Plyushch L. (1979). «Prychynna» i deyaki problemy filosofiyi Shevchenka. *Suchasnist'*. Ch. 3. [219]. S. 11–28 [in Ukrainian].

16. Smal'-Stots'kyy S. T. Shevchenko. Interpretatsiyi. Cherkasy : BRAMA. Vydavets' Vovchok O. Yu. 2003. 376 s. [in Ukrainian].

17. Smilyans'ka V. L., Chamata N. P. (2000). Struktura i smysl: sproba naukovoyi interpretatsiyi poetychnykh tekstiv Tarasa Shevchenka: monohrafiya. K.: Vyshcha shk. 207 s. [in Ukrainian].

18. Udod O. A. (2021). Istorychna pam'yat'. Entsyklopediya istoriyi Ukrayiny: Dodatkovyy tom. Kn. 1: A–Ya / Redkol.: V. A. Smoliy [holova] ta in. NAN Ukrayiny. Instytut istoriyi Ukrayiny. Kyiv : Naukova dumka. 773 s. URL: http://www.history.org.ua/?termin=istorychna_pam'jat [in Ukrainian].

19. Franko I. Ya. (1955). Temne tsarstvo. Tvory : v dvadtsyaty tomakh. Kyiv : Der. v-vo khud. lit. T. 17. S. 9–28 [in Ukrainian].

20. Shevchenko T. H. (2011). Kobzar: povna ilyustr. zb. / Taras Shevchenko; [uklad.: Dzyuba I. M., Hal'chenko S. A., Andrushchenko T. I.; peredm. I. M. Dzyuby]; In-t l-ry im. T. H. Shevchenka Nats. akad. nauk Ukrayiny. Kharkiv : Knyzhkovyy Klub «Klub Simeynoho Dozvillya». 716 s. [in Ukrainian].

21. Shevchenko T. H. Lysty do riznykh osib. Izbornyk. URL: http://litopys.org.ua/shevchenko/shev601.htm [in Ukrainian].

22. Shevchenko T. H. Peredmova do vydannya «Haydamaky». Izbornyk. URL: http://litopys.org.ua/shevchenko/shev504.htm [in Ukrainian].

Abstract. *The article examines the role of Taras Shevchenko in the cultural and historical development of Ukrainian society, in particular, proves the exclusivity of the poet's figure in the socio-political, cultural and nation-building process of the XIX – XXI centuries.The paper analyses the studies of national and foreign scholars who qualify Taras Shevchenko's life work as one of the stages of the Ukrainian national liberation movement.The article describes the poet's projection of Ukraine's historical past into the future on the basis of the historical poems «Ivan Pidkova», «Gamaliya» and the romantic revolutionary heroic epic «Haidamaky».*

It is determined that the concepts of 'freedom' and 'slavery' are firmly tied by the author to a specific historical event in the history of the Ukrainian people - the uprising of the right-bank Ukrainians against Polish enslavement in 1768.The poet tries to understand the time in which he lived through the past. The result of this comprehension of national history is the lyrical cry «Rozryta mohyla», the tragic meditation «Chyhyryne, Chyhyryne» and the dramatic mystery poem «Velykyi lokh».

The study determines that a powerful factor that stimulated the emergence of revolutionary moods and ideas in Shevchenko's poetry was their anti-tsarist orientation, which had a condemning and negative depiction of serfdom, and is the revolutionising stream of Kobzar's poetry. The author fills it with biblical paraphrases, reorienting the content of the original text to the social and national oppression of the Ukrainian people in the 'totalitarian Russian Empire'.The reinterpretation of Taras Shevchenko's poetic works shows that the poet prophesies not only about the historical cataclysms of revolutionary upheavals and the civil war of the early XX century, but also metaphorically speaks of the collapse of the Soviet totalitarian regime.Shevchenko's 'text of Ukraine' is a system of binary oppositions: «motherland»-«otherland», «foreign»-«native», «mother-Ukraine»-«Ukraine-unwed mother». The word image «Ukraine» in Taras Shevchenko's work is the highest spiritual and moral value that has a national and universal appeal.

The study outlines further aspects of the study of Taras Shevchenko's poetic arsenal aimed at conveying eternal and indisputable historical, national and patriotic truths.

Key words: *historical memory, historical past, historiosophy, Ukraine, Ukrainian people, national liberation movement, will, freedom.*

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 821.161.2.09-14(477.74)

ЖАНРОВА СИСТЕМА ЛІРИКИ ПОЕТІВ ПРИДУНАВ'Я

GENRE SYSTEM OF LYRIC POETS OF DANUBE REGION

Лілія КІРЧЕВА
кандидат філологічних наук,
доцент
E-mail: lilia_georg1976@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1650-2035
Ізмаїльський державний
гуманітарний
університет, Україна

Liliia KIRCHEVA
PhD of Philological Sciences,
Associate
Professor
E-mail: lilia_georg1976@ukr.net
ORCID: 0000-0002-1650-2035
Izmail State University of
Humanities,
Ukraine

Анотація. *У статті з'ясовуються основні складові жанрової матриці лірики поетів Українського Придунав'я в межах їх індивідуального стилю як змістово-формального коду поетики. Досліджуються об'єктивні джерела жанротвірних процесів та суб'єктивний характер ліричного наративу, його художні моделі у творчій практиці чільних представників літературного процесу придунайського регіону останніх десятиліть (Михайла Василюка, Валерія Виходцева, Таміли Кібкало, Галини Лисої, Володимира Реви, Володимира Сімейка). Обґрунтовується природа синтезу літературних і музичних жанрів (пісня, етюд), виявляються аспекти літературної та фольклорної специфіки в їхній художній практиці. Детальніше розглядається пісенна творчість у вимірі біографічного синергену ізмаїльського поета-бандуриста М. Василюка. Акцентується увага на особливостях жанрово-стильової репрезентації поетики сакрального в авторському тексті означеного кола авторів. Досліджуються формально-змістові параметри домінантного у художньому просторі їхньої лірики жанрових різновидів молитовного тексту. З'ясовується естетична доцільність використання жанрів духовної музики (гімн, реквієм, тропар) у творчості ізмаїльського поета В. Реви. Провідною у розвідці обрано класичну парадигму філологічного методу інтерпретації в поєднанні з ресурсами біографічного та інтертекстуального/інтермедіального методів літературознавства. У результаті проведеного аналізу лірики поетів Придунав'я зроблено висновок про множинність прикмет її жанрової матриці як сутнісного чинника генерування художніх смислів авторського тексту. Окреслена риса стильової манери забезпечується самими авторами, про що свідчить заголовковий комплекс багатьох віршів, маркований назвами жанрів.*

Ключові слова: *лірика, поет, авторський текст, жанр, пісня, поетика сакрального, духовна музика, ідіостиль.*

Постановка проблеми. В інтерпретації художнього тексту ключову

роль у багатьох випадках відіграє характеристика його жанрової специфіки. Невипадково літературознавці вважають категорію жанру рівнем поетики, що виявляє особливості структури твору, вказує на естетичні уподобання автора, значною мірою «інтегрує дію багатьох чинників» [8, с. 252]. Жанр зазвичай постає «основною формою існування твору» [9, с. 168], формально-змістовим інструментом естетичного «осмислення світу та художньої організації тексту, яка визначається єдністю теми, композиції, образотворчих засобів і наративного стилю» [1, с. 136]. Тож закономірно, що в системі кодів художнього світу письменника жанру відводять чільне місце. Відтак аналіз творчого доробку того чи того автора крізь призму жанротворення дає підстави для об'єктивних висновків про важливі аспекти його ідіостилю та своєрідність мистецької ідентичності. Переконливим свідченням вагомого значення генологічного рівня твору як маркера його художнього буття є розмаїті жанрові форми ліричного наративу, представлені поезією митців Українського Придунав'я. Цей унікальний творчий феномен у культурно-мистецькому житті південноукраїнського регіону останніх десятиліть репрезентують такі постаті, як Михайло Василюк, Валерій Виходцев, Таміла Кібкало, Галина Лиса, Володимир Рева, Володимир Сімейко.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поезія означеного кола авторів структурує культурний код духовного простору придунайського краю, «відчутно розширює уявлення про їхній статус митців регіонального рівня, натомість заявляє про них як про майстрів пера високого естетичного засягу, досконалого ліричного тексту – поза географічними кордонами та хронологічними реаліями» [13, с. 57]. Художнє слово кожного з митців Придунав'я наснажене любов'ю до рідного краю, водночас перейняте індивідуальним осягненням та естетичним осмисленням світу з широким у часі розкриттям буття, соціально-психологічним історизмом, розмаїттям мовно-виражальних засобів, національним духом і колоритом й водночас загальнолюдським змістом.

Дискурсивна естетична домінанта лірики придунайських митців слова кодифікується різноманітними конститутивними змістовими та формальними проявниками художнього стилю. Її сутнісну ознаку визначає генологічний рівень поетики. Проте на сьогодні всебічного аналізу жанрової своєрідності придунайського тексту загалом і його індивідуальних модусів репрезентації поки немає в літературознавстві – ні регіональному, ні в загальнонаціональному, що, власне, й засвідчує *актуальність* пропонованого напряму наукового студіювання. Принагідні його ознаки окреслює в аналітичних і локальних публікаціях Г. Райбедюк [12; 13; 14]. Згадки про пісенну творчість у вимірі біографічного синергену поета-бандуриста М. Василюка знаходимо у статті О. Томчука «Поезія Михайла Василюка: біографічна проекція на текст» [16]. Окремі аспекти пісенних жанрів придунайських авторів у контексті інтермедіальності розглядає М. Коваль [5]. Змістово-формотворчі аспекти канонічних форм у творчій практиці В. Реви у загальних рисах характеризуємо в розвідці «Інтертекстуальні джерела творчості ізмаїльського поета Володимира Реви» [17]. Тож очевидно, що

питання жанроутворення у художній практиці митців Придунав'я перебуває поки на стадії становлення, відтак потребує ґрунтовного вивчення. *Актуальність* запропонованої наукової теми підсилюється теоретичними проблемами сучасного літературознавства. Йдеться про ті чи ті питання неузгодженості класифікації інтертекстуальності (а в цьому контексті й інтермедіальності), що передбачає «жанровий зв'язок творів, тому виявляється органічною для художньої літератури» [11, с. 52].

Методологія дослідження. Провідною у розвідці обрано класичну парадигму філологічного методу літературознавства в поєднанні з ресурсами біографічного та інтертекстуального / інтермедіального методів літературознавства. З-посеред загальнонаукових використано методи добору, систематизації та узагальнення ілюстративного художнього матеріалу означеного кола поетів.

Метою статті передбачено дослідження й характеристику жанрової матриці ліричного наративу поетів Придунав'я як змістово-формального коду їхньої художньо-естетичної системи.

Виклад матеріалу дослідження. Творчий доробок придунайських митців слова репрезентує широкий жанровий репертуар. Генологічний рівень текстів кожного з означеного кола поетів оприявнює іманентну якість ідіостилю. Окреслена риса художнього мислення забезпечується самими авторами, про що свідчить доволі розлогий заголовковий комплекс їхньої лірики, маркований назвами жанрів. Вони не лише декларують структуру тексту, але й значною мірою генерують його художній смисл, дають чітке уявлення про систему естетичних поглядів автора, викликають в уяві реципієнта первісні абриси «внутрішньої форми» (О. Потебня), формують ефект «попередньої емоції» (Р. Інґарден). Тут варто навести приклади творів, до заголовків яких уведено назви жанрів: «Дума про батька» М. Василюка; «Ідилія» Г. Лисої, «Балада про материнське благословення», «Ранкова пастораль», «Октава» В. Реви. У передмові до збірки «Обітниця любові» В. Реви А. Мазур із-посеред наймаркантніших ознак індивідуального стилю автора вирізняє саме «широкий діапазон жанрового розмаїття» [15, с. 8]. У його доробку є спеціальна збірка з промовистою назвою «Сонети. Поеми», до якої увійшли 53 сонети. Ця жанроформа, що знакує код світової багаторічної літературної традиції, зустрічається і в інших збірках («Сонет самоспалення», «Сонет росі» у збірці «Добро заволодіє світом») [17, с. 116]. Кожен із придунайських митців слова своєю творчістю засвідчив активне «перетоплення» фольклорного матеріалу на багатьох структурно-функціональних рівнях ліричного наративу – від універсальної народнопоетичної символіки, латентно розчинених ув авторському тексті ознак фольклоризму й до жанрово-стильової специфіки («Величальна виноградарям», «Колискова селу» Г. Лисої; «Примовки», «Коляда» Т. Кібкало; «Тополина казка» М. Василюка).

У жанровій системі митців слова Придунав'я вирізняються поетичні структури, що функціонують на межі кількох видів мистецтва. Так, художнє мислення В. Виходцева має виразні живописні компоненти, що уможливило

поєднання в межах одного тексту жанрових особливостей мистецтва слова і живопису. Про це сигналізує навіть назва вірша «Етюд сонця». Жанр етюду використовується у різних видах мистецтва: в музиці, малярстві, графіці, скульптурі. У літературі це «невеликий за обсягом, переважно безфабульний твір настроєвого характеру» [6, с. 259]. Названа поезія кілійського автора яскраво ілюструє формально-змістові параметри цього унікального синтетичного жанру:

Соняшники – жовті озерця –
Сонце доторкнулось до лиця.
Сонце урочисте з оболоні
Впало хліборобам на долоні,
Впало на зчерствілі мозолі,
Щоб запахнуть хлібом на столі [2, с. 25].

У художньому просторі багатьох віршів придунайських поетів особлива роль належить жанротвірним ресурсам зі сфери музики. Відомо, що українці як кордоцентрична нація здавна й подосі передають емоційно-чуттєвий стан через музику, найчастіше апелюючи до пісні, що вважається одним із найдавніших жанрів лірики як роду художньої літератури. «Музичні» титули як маркери жанру є водночас індикаторами інтермедіального лірики означеного кола поетів. У теоретичних джерелах подається таке обґрунтування жанрових ознак пісні як словесно-музичного твору: «Основними показниками пісні як жанру лірики є: строфічна будова, повторюваність віршів строфи, розмежування заспіву та приспіву (рефрену), виразна ритмізація, музичність звучання, синтаксичний паралелізм, проста синтаксична будова» [6, с. 550]. Подібного роду прикладом жанрової типології можуть бути пісні у творчому доробку фактично кожного з названого вище «грона» митців Придунав'я: «Пісня (минуло літо)» М. Василюка, «Гомін степу (пісня)» В. Виходцева, «Пісня (Учора вранці зозуля сіра»…)» Т. Кібкало, «Пісня для мами» Г. Лисої, «Лелеки (пісня)» В. Реви та ін. Про інтерес до синтетичних мистецьких жанрів свідчить і частотне уведення їх дефініцій у ширшої назви творів: «Пісня про калачі», «Ізмаїльський вальс» М. Василюка; «Послухайте пісню», «Пісенька про бриль» Т. Кібкало; «Пісня для сина», «Висіваю радість у пісні» Г. Лисої; «Твоя пісня дзвінка солов'їна», «В натхненному танку» В. Сімейка та ін.

Цікавим прикладом функціонування словесно-музичних жанрів у жанровій системі Г. Лисої є її збірка із симптоматичною назвою «Дивоквіт любові. Пісні». Автором музики до деяких уміщених в ній творів виступила сама авторка («Мамина черешня», «Величальна виноградарям»). Жанрова дефініція «пісня» інколи використовується авторами у значенні розділу (іншої структурної частини) епічної поеми. Таким, наприклад, є розділ «Пісня Івана Жупана» поеми «Мандрівка на Дунай» В. Реви. А його книга «Сонети. Поеми» включає спеціальний розділ «Пісні», концептуальний зміст якого значною мірою структурує сакральний сенс пісні «Молитва за Україну». Типодиференційною ознакою деяких «музичних» жанрів придунайських авторів є їх впізнаванна регіональна маркованість: «Пісня про Татарбунари»

Г. Лисої, «Гімн Ізмаїлу» В. Реви.

Естетична асиміляція уснопоетичної тропіки в ліричному наративі, активне уведення до сюжетики творів органічних для фольклору засобів (лексичні повтори, емоційно й експресивно заряджені риторичні «акорди»), стилізованих під народну пісню, характеризують індивідуальний стиль ізмаїльського поета-бандуриста М. Василюка. Член Спілки журналістів України І. Грусевич зауважив, що його вірші та пісні «живуть, хвилюють, беруть за душу» [3]. Переконливим свідченням цієї слушної зауваги є вірші-пісні, автором музики яких виступив сам автор: «Пісня моя», «Верби цвітуть на Дунаї (пісня)» «Пісня (минуло літо)», «Сонечко, сонечко… (пісня)». У цих та інших його пісенних жанротворах домінує характерне для української народної пісні потужне ліричне начало, суб'єктивоване чіткими маркерами біографічного претексту, зокрема авторських «слідів» різнобічного музичного обдарування. У багатьох випадках «музична складова розгортається в наскрізну метафору всього тексту» [5, с. 26]. Наведемо один із багатьох можливих прикладів – вірш «Бандурі» поета:

… Мелодії брів і дівочу погорду
Здіймають високі пасажі акорду.
Й мов коси тріпочуть глісандо зміїно…
Спасибі, бандуро, спасибі уклінно! [10, с. 12].

У наведених прикладах пісенних жанротворів ідеться про синергетичний ефект тексту того ґатунку, естетична енергетика якого значною мірою породжена «надзвичайно тонкою взаємодією смислу і мелодики» [4, с. 215]. Свого часу Є. Маланюк у відомому есе «Думки про мистецтво», визначаючи естетичний рівень художнього твору, з цього приводу зауважував, що твір «тим досконаліший, чим вірніше для нього винайдено кількість музики (руху), потрібної, щоб опанувати матеріялом. Ця кількість музики і є коефіцієнтом гармонії (між "змістом" і "формою"), якою характеризується артистичний твір» [7, с. 77]. Слушні зауваги відомого дослідника придатні для характеристики синтетичних жанрів придунайських поетів.

Простір художньої реальності багатьох віршів придунайських поетів виповнює сакральний дискурс. Його репрезентація виражена й на жанрово-стильовому рівні. Про це свідчить звернення авторів до жанру молитви, що в кожного з них репрезентує індивідуальний модус сакрального. Так, цикл інтимної лірики «Молитва коханню» В. Виходцева за змістовими й формальними характеристиками відповідає природі молитовних звернень. Однак як явище художнього плану ці вірші відзначаються своєрідністю. Вони являють собою монологи, не схожі на ритуально відтворювані канонічні молитовні тексти, тяжіючи до класичних взірців медитативної лірики. Їхня особлива психологічна запрограмованість полягає в самоаналізі особистості. В.Виходцев належить до митців тієї душевної організації, іманентною складовою поетики яких є «філософське самозаглиблення, до певної міри втеча у власний внутрішній простір заради уникнення деіндивідуалізації» [14, 59]. Його цикл «Молитва коханню» утверджує катарсисну силу любові, що здатна оновлювати людину, піднімати її над профанним буттям. Звідси й

наскрізний віталістичний пафос любовних рефлексій митця: «*І приходять у світ білий люди, / На цю землю і грішні й святі, / Щоб добро було завжди і всюди / І було ще кохання в житті*» [2, с. 42]. У відтворенні найінтимніших почуттів ліричного героя В. Виходцев вдається до характерних для української та європейської мистецької традиції засобів, зокрема, ідеалізації образу коханої. Він сакралізує атмосферу святості ресурсами стилістично маркованої лексики («молитва», «Бог», «святі/грішні», «сповідь душі», «молю»): «*Я отут, щоб молитву творити, / Доторкнутись її підошов…*» [2, с. 42]. Сакралізації тексту, властивої жанрам духовної поезії, сприяє домінування білої фарби в колористичній палітрі циклу (іманентна ознака ідіостилю поета назагал), що виступає традиційним символом духовного світопорядку та душевної чистоти особистості («білий смуток», «білий світ», «біла хата» й под.).

Іншою формою вираження сакрального є молитва татарбунарської поетки Г. Лисої. Про це свідчить, наприклад, її вірш «Молитва (Боже! Навчи мене жити)», що за своєю природою нагадує релігійно-містичне звернення людини до вищих сил, фатальну підпорядкованість Всевишньому й водночас є способом саморегуляції особистості: «*... Дай Боже перед Тобою / Свій відмолити гріх. / Дай сили мені в падінні / Піднятись! Й життя своє / Дай мудрості й розуміння / Сприймати таким, як є. / Дай визнати за основу, / Дякувати за все. / Благослови на СЛОВО, / Що в люди Любов несе…*» [10, с. 75]. Молитовні апеляції Г. Лисої передбачають прагнення людини стати кращою, відповідно, прохання мають характер духовної настанови, зміцнення Богом духа в протистоянні й поборенні зла конкретно екзистенційного й загального онтологічного. Означений тип молитов має характер пошуку божественної прихильності й сприяє моральному вдосконаленню особистості. Це свого роду «апеляція душі людини до Бога» (І. Бетко), спосіб збереження духовної сутності й одержання трансцендентної наснаги в протистоянні Злу.

Молитовні жанри Г. Лисої засвідчують тяглість традиції національно-екзистенційного виміру сакрального. Прохально-сповідальні мотиви в подібних віршах поступаються темам Богобереженої України. Яскравою художньою ілюстрацією щодо спостереженого є поезія «Молитва Ярославни»: «*За Україну нашу славну, / За рідний батьківський поріг / Молитви шепчуть Ярославни / За цілий світ, що впав у гріх*» [10, с. 75]. У процесі моління ліричної героїні реалізується не лише трансцендентний діалог із Всевишнім, але й заглиблення у сферу особистісних переживань. Відповідно формується й специфічний характер звернень до Бога, для яких характерне прохання не зробити її кращою, а допомогти стати такою. У результаті відбувається моральне очищення та духовне зростання особистості. Як зауважує Г. Райбедюк, «чимало віршів поетки можна диференціювати як самодостатні в естетичному сенсі зразки адаптації біблійних жанрових різновидів традиційної молитви: покаянної («*Боже Правий, мене прости*!..»), прохальної («*Дай, Боже, сил перенести напасті*..»), подячної («*Спасибі, Господи, за все...*»)» [12, с. 75].

Жанрово-стильова репрезентація поетики сакрального найбільшою

мірою характеризує ідіостиль В. Реви. Крізь увесь художній простір його лірики й поем «проходить образ Бога, якого він, ідучи за національною філософсько-мистецькою традицією, асоціює з найвищими морально-етичними істинами» [17, с. 115]. Сповідувані цим ізмаїльським автором духовно-моральні максими афористично сформульовано у вірші «Добро заволодіє світом»: «*Людина і добро – у цьому суть, / Це нам покликання найвище / Це нам живий заповідає Бог…*» [10, с. 100]. Його релігійний світогляд, філософсько-медитативна зосередженість на широкому спектрі проблем екзистенційного та морально-етичного характеру зумовили звернення до жанрів, запозичених зі сфери духовної музики. У доробку В. Реви наявні твори, котрі за формально-змістовими ознаками тяжіють до агіографічних (сакральних) текстів. У цьому переліку можна навести і традиційні (молитва – «Молитва за Україну»; гімн – «Гімн Ізмаїлу»; реквієм – поема з однойменною назвою), і доволі рідкісні (славень «До дня незалежності») сакральні жанрові утворення. Художнє чуття поета наділене унікальною здатністю поєднувати у співвіднесених із жанрами духовної музики творах глибоко особистісні переживання й водночас виразно пролонговані націєцентричні інтенції, закладені у заголовковому комплексі («Святковий Тропар», «Українська кантата»).

Висновки. ***П***роведений аналіз поезії митців Придунав'я в напрямі, означеному темою дослідження, дає підстави для висновку щодо множинності прикмет її жанрової матриці. Ці раціонально описані абриси структури ліричного наративу можна потрактувати як іманентні важелі ідіостилю та сутнісні чинники генерування художніх смислів авторського тексту кожного з них. Ми зупинились на окремих аспектах генологічного рівня невеликої вибірки репрезентативних віршів придунайських поетів. У з'ясуванні сукупності його складових у системно організованій цілісності вбачаємо один із перспективних шляхів наукового студіювання їхнього доробку в межах індивідуальної естетики та загальних тенденцій літературного процесу.

Список використаної літератури:

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства : навчальний посібник. Київ : ВЦ «Академія», 2011. 336 с.

2. Виходцев В. П. Музика серця : вибрані твори / упор. Г. Б. Райбедюк; літ. ред. О. Ф. Томчук. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. 136 с.

3. Грусевич І. Співець Придунав'я. *Рідне слово*. 1995. 23. 02.

4. Клочек Г. Д. Синергія літературного твору: навчальний посібник з теорії літературного твору. Дніпро : Середняк Т. К., 2020. 240 с.

5. Коваль М. О. Інтермедіальні аспекти лірики митців Придунав'я. Науковий пошук студентів XXI ст.: актуальні питання гуманітарних і соціально-економічних наук : за матеріалами IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2018. С. 25–27.

6. Літературознавчий словник-довідник. Київ : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.

7. Маланюк Є. Ф. Думки про мистецтво. Книга спостережень: статті про

літературу. Київ : Дніпро, 1997. С. 74–82.

8. Марко В. П. Стежки до таїни слова: літературознавчі й методичні студії : навчальний посібник. Кіровоград : Степ, 2007. 246 с.

9. Моклиця М. В. Основи літературознавства : посібник для студентів філологічних факультетів. Тернопіль : підручники і посібники, 2002. 192 с.

10. Поміж Дунаєм і Дністром. Серія «Поезія Буджака». Вип. 1. / упор. Райбедюк Г. Б. Ізмаїл : Ірбіс, 2020. 140 с.

11. Просалова В. А. Інтертекстуальний аналіз: теорія і практика : навчальний посібник. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 176 с.

12. Райбедюк Г. Б. Біблійний код як основа художньо-естетичних пошуків бессарабської поетеси Галини Лисої. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія : Філологічні науки. 2019. Вип. 41. С. 71–78.

13. Райбедюк Г. Б. Інтертекстуальна парадигма художньої історіософії українськомовних поетів Придунав'я. Наука і освіта українського Придунав'я : виміри, виклики, перспективи : колективна монографія укр. та англ. мовами / За ред. Я. Кічука; відп. ред. Л. Циганенко. Ізмаїл : РВВ ІДГУ-СМИЛ. 2020. С. 56–78.

14. Райбедюк Г. Б. Особливості творчого самовираження кілійського поета
Валерія Виходцева. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету*. Серія : Філологічні науки. 2019. Вип. 44. С. 55–63.

15. Рева В. А. Обітниця любові. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. 144 с.

16. Томчук О. Ф. Поезія Михайла Василюка: біографічна проекція на текст. Філологічні діалоги : збірник наукових праць. Ізмаїл : РВВ ІДГУ, 2019. Вип. 6. С. 114–123.

17. Фоміна Л. Г. Інтертекстуальні джерела творчості ізмаїльського поета Володимира Реви. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.* Серія : Філологічні науки. 2020. Вип. 44. С. 111–119.

References:

1. Bilous P. V. (2011). Vstup do literaturoznavstva : navchalnyi posibnyk [Introduction to Literary Studies: A Textbook]. Kyiv : VTs «Akademiia». 336 s. [in Ukrainian].

2. Vykhodtsev V. P. (2019). Muzyka sertsia : vybrani tvory [Heart Music: Selected Works]/ upor. H. B. Raibediuk; lit. red. O. F. Tomchuk. Izmail : Irbis. 136 s. [in Ukrainian].

3. Hrusevych I. (1995). Spivets Prydunavia [The Singer of the Danube Region]. *Ridne slovo*. 23. 02 [in Ukrainian].

4. Klochek H. D. Synerhiia literaturnoho tvoru: navchalnyi posibnyk z teorii literaturnoho tvoru [Synergy of the Literary Work: A Textbook on Literary Theory]. Dnipro : Seredniak T. K., 2020. 240 s. [in Ukrainian].

5. Koval M. O. (2018). Intermedialni aspekty liryky myttsiv Prydunavia

[Intermedial Aspects of the Lyrics by Artists of the Danube Region]. Naukovyi poshuk studentiv KhKhI st.: aktualni pytannia humanitarnykh i sotsialno-ekonomichnykh nauk : za materialamy IV Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. Izmail : RVV IDHU. S. 25–27 [in Ukrainian].

6. Literaturoznavchyi slovnyk-dovidnyk (1997). [Glossary of Literary Studies]. Kyiv : VTs «Akademiia». 752 s. [in Ukrainian].

7. Malaniuk Ye. (1997). Dumky pro mystetstvo [Thoughts on Art]. Knyha sposterezhen: statti pro literaturu. Kyiv : Dnipro. S. 74–82 [in Ukrainian].

8. Marko V. P. (2007). Stezhky do tainy slova: literaturoznavchi y metodychni studii : navchalnyi posibnyk [Paths to the Mysteries of the Word: Literary and Methodological Studies: A Textbook]. Kirovohrad : Step. 246 s. [in Ukrainian].

9. Moklytsia M. V. Osnovy literaturoznavstva : posibnyk dlia studentiv filolohichnykh fakultetiv [Foundations of Literary Studies: A Textbook for Philology Students]. Ternopil : pidruchnyky i posibnyky, 2002. 192 s. [in Ukrainian].

10. Pomizh Dunaiem i Dnistrom (2020). [Between the Danube and the Dniester]. Seriia «Poeziia Budzhaka». Vypusk 1. / upor. Raibediuk H. B. Izmail : Irbis 140 s. [in Ukrainian].

11. Prosalova V. A. (2019). Intertekstualnyi analiz: teoriia i praktyka [Intertextual analysis: theory and practice] : navchalnyi posibnyk. Vinnytsia : TVORY. 176 s. [in Ukrainian].

12. Raibediuk H. B. (2019). Bibliinyi kod yak osnova khudozhno-estetychnykh poshukiv bessarabskoi poetesy Halyny Lysoi [The Biblical Code as the Basis of Artistic and Aesthetic Pursuits of the Bessarabian Poetess Halyna Lysa]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu.* Seriia: Filolohichni nauky. Vyp. 41. S. 71–78 [in Ukrainian].

13. Raibediuk H. B. (2020). Intertekstualna paradyhma khudozhnoi istoriosofii ukrainskomovnykh poetiv Prydunaviaï [Intertextual paradigm of the artistic history of Ukrainianspeaking poets of the Danube]. Nauka i osvita ukrainskoho Prydunavia : vymiry, vyklyky, perspektyvy : kolektyvna monohrafiia ukr. ta anhl. movamy / Za red. Ya. Kichuka; vidp. red. L. Tsyhanenko. Izmail : RVV IDHU-SMYL. S. 56–78. [in Ukrainian].

14. Raibediuk H. B. (2019). Osoblyvosti tvorchoho samovyrazhennia kiliiskoho poeta Valeriia Vykhodtseva [Features of Creative Self-expression of Kiliia Poet Valeriy Vykhodtsev]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Seriia: Filolohichni nauky. Vyp. 44. S. 55–63 [in Ukrainian].

15. Reva V. A. (2013). Obitnytsia liubovi [The vow of love]. Kyiv : Vydavnychyi dim Dmytra Buraho. 180 s. [in Ukrainian].

16. Tomchuk O. F. (2019). Poeziia Mykhaila Vasyliuka: biohrafichna proektsiia na tekst [The Poetry of Mykhailo Vasyl'iuk: A Biographical Projection onto the Text]. Filolohichni dialohy : zbirnyk naukovykh prats. Izmail : RVV IDHU. Vyp. 6. S. 114–123 [in Ukrainian].

17. Fomina L. H. (2019). Intertekstualni dzherela tvorchosti izmailskoho poeta

Volodymyra Revy [Intertextual Sources in the Works of Izmail Poet Volodymyr Reva.]. *Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu*. Seriia: Filolohichni nauky. Vyp. 44. S. 111–119 [in Ukrainian].

Abstract. *This article explores the main components of the genre matrix of lyrical poetry by poets of the Ukrainian Danube region within the scope of their individual styles as a content-formal poetic code. The study examines the objective sources of genre-forming processes and the subjective nature of lyrical narrative, its artistic models, and creative practices of prominent representatives of the literary process in the Danube region over recent decades (Mykhailo Vasyl'iuk, Valerii Vykhodtsev, Tamila Kibkalo, Halyna Lysa, Volodymyr Reva, Volodymyr Simeiko).The article substantiates the nature of the synthesis of literary and musical genres (song, etude), identifying the aspects of literary and folkloric specificity in their artistic practice. Particular attention is given to song creativity through the biographical synergy of the Izmail poet-banduryst M. Vasyl'iuk. The focus is placed on the peculiarities of genre-style representation of sacred poetics in the authorial texts of the studied group. It examines the formal and semantic parameters of dominant lyrical genres within the artistic space of modern lyrics, including various types of prayer texts. The aesthetic appropriateness of using sacred music genres (hymn, requiem, troparion) in the work of Izmail poet V. Reva is analyzed. The article adopts the classical paradigm of the philological method of interpretation, combining it with resources from biographical, intertextual, and intermedial approaches to literary studies. As a result of the analysis of the lyric poetry of Danube region poets, a conclusion is drawn about the multiplicity of features in their genre matrix, which acts as an essential factor in generating artistic meanings within the authorial text. The stylistic feature identified is ensured by the poets themselves, as evidenced by the title structure of many poems, which are marked by explicit genre names.*

***Key words**: lyric poetry, poet, authorial text, genre, song, poetics of the sacred, sacred music, idiostyle.*

УДК: 811.161.2’37:82’06(477.74)

КОНЦЕПТ *ЖИТТЯ* У МОВОТВОРЧОСТІ В. ВИХОДЦЕВА

THE CONCEPT OF *LIFE* IN THE WORK*S* OF V. VYKHODTSEV

Ольга СІЛАЄВА
магістрантка факультету української та іноземної філології
E-mail: olga.silaeva.1968@ukr.net
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Olga SILAEVA
Master's student at the Faculty of Ukrainian and Foreign Philology
E-mail: olga.silaeva.1968@ukr.net
Izmail State University of Humanities, Ukraine

Анотація. *У статті досліджено специфіку вербалізації культурологічного концепту життя в поезії бессарабського поета – Валерія Виходцева. Його творчістю цікавиться широке коло читачів. Загальновідомо, що якомога точніше і глибше сприйняти ідеї автора можна завдяки вивченню ідіостилю митця слова, зокрема, на основі опису концептосфери чи структури окремого концепту. Саме такою спробою є наша наукова розвідка. В ході дослідження встановлено, що оказіональне розуміння поняття життя поет убачає в його синонімізації з циклічністю людського буття, швидкоплинністю, переосмисленням життєвих колізій, космосом, стихією, випробуванням, тривогою, боротьбою, виром, любов’ю, весною, книгою, вірою і надією, совістю, тобто всім тим, що є визначальним для людини розумної, патріотичної, залюбленої в життя.*

Під час аналізу поетичних текстів виявлено, що семантична структура досліджуваного концепту постала у мовотворчості поета на метафоричній основі. Таким чином В. Виходцев показово вивів культурологічний концепт життя на рівень філософського узагальнення. Автор віддавав перевагу метафоричним структурам семантичного типу «живому-живе» і «неживому-живе», частотним розгорнутим метафорам і метафоризації цілих поетичних текстів. Порівняно з іншими концептуальними поняттями лексемі життя у поетичній концептосистемі автора притаманна висока активність слововжитку, зумовлена розгалуженими семантико-стилістичними можливостями. Спостережено, що вербалізація досліджуваного культурологічного концепту в мовотворчості В. Виходцева вирізняється широким спектром сем, котрі постали на основі образно-асоціативних комплексів, а також завдяки глибокому осмисленню людського життя. Тож структура досліджуваного концептуального поняття в баченні поета репрезентує доволі широку проблематику – від узагальнено-філософської – до суто індивідуальної, особистісної.

***Ключові слова*:** *концепт, контекст, метафора, індивідуально-авторський стиль, поезія.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Сучасна

лінгвоконцептологія у взаємодії з лінгвостилістикою становить окремий аспект мовознавчих досліджень, присвячений вивченню художніх концептів у контексті як окремих художніх творів, так і ідіостилю митця слова як цілості.

У зв'язку з цим, актуальність нашої наукової розвідки полягає в описі вербалізації культурологічного концепту *життя* в мовотворчості бессарабського поета В. Виходцева, адже до сьогодні такого дослідження ще не було здійснено.

Ступінь вивченості проблеми. Безсумнівно, мова регіональних авторів потребує ретельного студіювання, оскільки це насамперед сприятиме розвитку гуманітаристики в регіоні. Серед літературознавчих і лінгвістичних досліджень поетичної творчості митця варто виділити відповідно наукові розвідки Г. Райбедюк [6], І. Циганок [8], Г. Литвиненко [4; 5], О. Сілаєвої [7] та ін.

Мета нашої наукової статті полягає в описі вербалізації культурологічного концепту *життя* в художньому осмисленні В. Виходцева.

Основний виклад матеріалу. В науковому обігу концепт розуміють як поняття, що формується на основі ознак предмета або явища, результату їх відображення та осмислення. Концепт вербалізується завдяки мовним засобам, зокрема, лексичним, фразеологічним, граматичним. Він постає у мисленні як відображення світоглядних позицій мовця.

Загальновідомо, що концепти не існують ізольовано, а утворюють концептосферу. Її описують як «особливий спосіб пізнання світу та самого себе, де задіяні всі рівні психічної організації людини, – концептосфера як сфера концептів, як фрагмент когніції людини, що є відображенням дійсності в концептах, а не, скажімо, в сенсибіліях, перцептах, афектах, поняттях, пропозиціях тощо» [3, с. 86]. В. Іващенко робить спробу визначити основні елементи концепту, що «організують семантику менталітету, які в проекції на окремо взятий фрагмент дійсності виявляють себе як компоненти змістової структури концепту» [3, с. 62]. Дослідниця радить абстрагуватися від лінгвістичних форм вираження цієї ментальної субстанції, оскільки вони надають змістовій структурі комунікативно значущої та прагматичної інформації, що передбачає функціонування знакових одиниць [3].

В українській лінгвокультурі концептуальне поняття *життя* визначається своєю багатогранністю; його розуміють як: «1) існування всього живого; протилежне смерть; також період і спосіб існування кого-небудь; вік; народ пов'язує життя з вічною течією (Життя минає, як вода в річці), хоч розуміє, що для окремої особи воно миттєвість (Життя людське, як булька на воді), тому закликає його цінувати (Починай життя, поки молодий), застерігає від легковажного до нього ставлення (Життя прожити – не поле перейти), спонукає проникнути в його філософію (Де є життя, там є й надія); народна філософія життя, зрештою, зводиться до того, що прожив краще не той, хто жив довше, а той, хто жив якісно відпущений Божим замислом час… Де мир і совіт, там життя як маків цвіт (приповідка)... 2) потойбічне життя…» [2, с. 221–222].

За нашою картотекою, на основі аналізу якої складається враження про

особливості концептосфери поетичної творчості В. Виходцева, виявлено досить частотну репрезентацію концепту *життя,* що становить 25% від усіх зафіксованих одиниць. Структура концепту відображає переважно оказіональне авторське бачення і визначається семами:

- *'циклічність життя':* «Життя життям. / <…> Воно як є – то є навіки»[1, с. 22];
- *'швидкоплинність життя':* «Все пропливає – все мине» [1, с. 48];
- *'переосмислення життя'*: «Я буду в віршах і словах / Переосмислювать здобутки. / / Перегортати календар / Усіх своїх прожитих років / І вивіряти Божий дар, / Що випав долі ненароком, / Де в проміжку серцебиття / Лиш незабуткове зітхання / Блукало в травах без пуття – / І било в дзвін мого кохання…» [1, с. 78];
- *'життя як космос'*: «Допоки білий світ і дати, / <…> Буде в мені моя печаль» [1, с. 66];
- *'життя як стихія':* «В круговерть твого кохання / Кинусь стрімголов» [1, с. 78], «Зреклися вуст твої слова…» [1, с. 48];
- *'життя як випробування'*: «Бо життя у мене не просте» [1, с. 8];
- *'життя як тривога'*: «Жила у нім одна тривога» [1, с. 13];
- *'життя як боротьба'*: «Вже час виходити із плавнів / І оголить свої шаблі / За нашу славну Україну, / За право жити на землі» [1, с. 39];
- *'життя як вир'*: «Бо життя вирує…» [1, с. 16];
- *'життя як любов'*: «І любов незрадлива єдина / Переповнила серце мені» [1, с. 77]; «І приходять у світ білий люди / На цю землю і грішні й святі, / Щоб добро було завжди і всюди / І було ще кохання в житті» [1, с. 42];
- *'життя як весна'*: «У кожного в житті своя весна, / Своє кохання і своя зажура» [1, с. 72];
- *'життя як книга'*: «Я книгу життя читаю, читаю – / Своєї долі нитку сотаю» [1, с. 61];
- *'життя як віра і надія'*: «Дайте мені віри і надії – / Пережити цю добу нову, / Ці прості-заплутані події – / Без надії я не проживу…» [1, с. 58];
- *'життя як совість'*: «Я усе у житті розгубив… / Залишилась лише моя совість / Й недописана нами та повість, / У якій я так палко любив» [1, с. 54].

Читачі, осмислюючи ці приклади, можуть глибоко осягнути життєві пріоритети поета, репрезентовані семною структурою концепту. У метафоризованих віршових контекстах В. Виходцева відображене оказіональне бачення буття як глобального процесу, не підвладного людині. Водночас спостерігаємо й авторське семантичне наповнення концепту *життя*. Так, у поезії «Допоки білий світ і дати» завдяки традиційній метафорі *білий світ* авторові вдалося символізувати безмежний простір буття, а концепт *життя* осмислити як щось фатальне, що свідчить про залежність людини від вищих сил. Страждання і печаль у вірші метафорично репрезентовано як етапи земного існування людини, її долю.

Світогляд В. Виходцева, його розуміння змісту буття людини можемо усвідомити завдяки метафоричним контекстам про циклічні моделі *життя*,

його ритмічність. Яскравим прикладом цьому слугує вірш «Щастя»: «Життя життям. / От тільки щастя / Не купиш ні за що собі. <…> / Воно як є – то є навіки, / Як не судилось – то нема» [1, с. 22]. На основі лексичного паралелізму *життя і щастя* в цьому тексті постає образ буття як перманентної основи, що не залежить від волі людини. Тож, щастя для В. Виходцева – це ‘доля’, ‘фатум’, ‘закон буття’.

Вербалізація концепту *життя* в поезії митця слова визначається також семою ‘швидкоплинність’. Завдяки метафорам поет образно передає ефемерність життєвих благ, ілюзорність земних насолод. Наприклад, у вірші «Птахи пісні веселі відспівали» за допомогою метафори *теплі гнізда на руках гаїв* виражено ідею про швидкоплинність літа, що має прямий асоціат – молодість: «Птахи пісні веселі відспівали – / І відлетіли до чужих країв. / Отут вони учора ночували – / Ще теплі гнізда на руках гаїв» [1, с. 69]. Завдяки метафорам семантичного типу «живому-живе» і «неживому-живе» образи птахів і дерев символізують незворотність часу, і водночас неповторюваність людського життя.

За допомогою концептуальних метафор поетові вдавалося показово виводити концепт *життя* на рівень філософського узагальнення, наприклад, у поезії «Переборене вагання», де шляхом метафоричного розгортання текстової структури передано стан закоханості ліричного героя: «Переборене вагання / Згарячило кров. / В круговерть твого кохання Кинусь / стрімголов. Потону у поцілунку, / Розчинюся там – / І не буде порятунку / Ні душі, ні нам» [1, с.78]. У цьому контексті життя і кохання осмислюються як стихія, що захоплює у свій вир і не дає найменшої можливості на порятунок. Тому ліричний герой поринає у це почуття без найменшого вагання.

Психологічно напруженої репрезентації концепт *життя* набуває також у інших поезіях В. Виходцева. Наприклад, у вірші «Зреклися вуст твої слова» розгортається метафоричний образ «слів-ран», що символізує душевний біль від нерозділеного почуття, яке зі світлого окрилення може перетворитися на важку ношу і навіть тягар: «Зреклися вуст твої слова – / І так запали в моє серце, / Що хоч радій чи хоч розсердься, / Чи хочеш – видиви дива. / Вбираю всю твою печаль, / Слова ловлю, що заніміли…» [1, с. 48]. Як бачимо, завдяки поетичним метафорам в означеному контексті автор увиразнив психологічний підтекст драматичної колізії.

Особливий щем у серці викликає в читачів вірш «В кінці XX століття» про самотнє життя літніх людей, уже втомлених від нього, з пригаслими сподіваннями на майбутнє:

В кінці XX століття
Живуть старезні баба й дід.
Вони стомились довголіттям,
Що в спадок дав козацький рід.
Відгородили їх від світу
Паркани вишуканих дач.
Єдине сонце їм лиш світить
І скрипає передавач

Одні в обшарпаній господі,
Однісінькі в своїй біді.
І у душі на самім споді
Ще гріють спалахи надій [1, с. 12].

У цій поезії концепт *життя* вербалізований дієслівною лексемою *живуть,* іменниковою – *довголіття.* Розуміння всієї складності *життя* на схилі літ поглиблюється завдяки прямій асоціації з минулим (XX) століттям іменника *паркан*, що символізує відгородження від сучасного світу, короткій згадці про обшарпану господу і життя в ній мешканців «однісіньких в своїй біді». Тож ув означеному тексті життя сприймається як самотність. Це ще одна сема, яка доповнює структуру досліджуваного концепту.

Висновки. Вербалізація культурологічного концепту *життя* в мовотворчості В. Виходцева вирізняється розмаїттям моделей та образно-асоціативних комплексів за допомогою іменників, дієслів, прикметників, словосполук. Ці образні структури охоплюють широку проблематику – від філософської до глибоко особистісної, оказіональної. Словесне вираження концепту *життя* засвідчує функціювання слів як у прямій номінації, так і в образних маркуваннях. Означений концепт є багатоплановим мовним засобом, тому відіграє важливу роль для репрезентації авторського ідіолекту.

У **перспективі** подальші дослідження можна спрямувати на вивчення концептосистеми поетичної творчості В. Виходцева як цілості.

Список використаної літератури:

1. Виходцев В. П. Музика серця: Вибрані твори. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. 136 с. URL: http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/% D0%92% D0% B8% D1% 85%D0%BE%D0%B2%D1%86%D0%B5%D0%B2.-%D0%9C% D1% 83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%B5% D1% 80% D1%86% D1%8F.pdf.

2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.

3. Іващенко В. Л. Концептуальна репрезентація фрагментів знання в науково-мистецькій картині світу (на матеріалі української мистецтвознавчої термінології). Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2006. 328 с.

4. Литвиненко Г. Д. Хроматизми в поетичному мовленні В. Виходцева. *Світ наукових досліджень*. 2023. Вип. 20. С. 132–134. URL: http: //www. economy-confer.com.ua/full-article/4664/.

5. Литвиненко Г. Д. Хроматичні метафори в мовотворчості поетів Придунав'я (за творами В. Виходцева, В. Реви, В. Сімейка). *Global science: prospects and innovations*: Proceedings of V International Scientific and Practical Conference. Liverpool, United Kingdom, 28-30 December 2023. P. 688-692. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/GLOBAL-SCIEN CE - PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-28-30.12.23.pdf

6. Райбедюк Г. Б. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева // Виходцев В. Музика Серця : Вибрані твори.

Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 86–101.

7. Сілаєва О. В. Концептуальна метафора як виразник образності у поезіях В. Виходцева. *Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента*. Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки. Ізмаїл. 2024. С. 133–135.

8. Циганок І. Б. Метафора і мовосвіт В. Виходцева. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. Одеса. 2021. № 48. С. 84–87.

References:

1. Vykhodtsev V. P. (2019). Muzyka sertsia: Vybrani tvory. Izmail : Irbis, 136 s. [in Ukrainian]. URL: http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/% D0%92% D0% B8% D1% 85%D0%BE%D0%B2%D1% 86% D0% B5% D0%B2.-%D0%9C% D1%83% D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0-% D 1% 81%D0%B5% D1% 80% D1%86% D1%8F.pdf [in Ukrainian].

2. Zhaivoronok V. V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury: slovnyk-dovidnyk. Kyiv : Dovira, 703 s. [in Ukrainian].

3. Ivashchenko V. L. (2006). Kontseptualna reprezentatsiia frahmentiv znannia v naukovo-mystetskii kartyni svitu (na materiali ukrainskoi mystetstvoznavchoi terminolohii). Kyiv : Vydavnychyi dim Dmytra Buraho, 2006. 328 s. [in Ukrainian].

4. Lytvynenko H. D. (2023). Khromatyzmy v poetychnomu movlenni V. Vykhodtseva. *Svit naukovykh doslidzhen*. Vyp. 20. S. 132–134 [in Ukrainian]. URL: http: //www. economy-confer.com.ua/full-article/4664/ [in Ukrainian].

5. Lytvynenko H. D. (2023). Khromatychni metafory v movotvorchosti poetiv Prydunavia (za tvoramy V. Vykhodtseva, V. Revy, V. Simeika). *Global science: prospects and innovations*: Proceedings of V International Scientific and Practical Conference. Liverpool, United Kingdom, 28-30 December 2023. S. 688–692. [in Ukrainian]. URL: https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/ 2023/12/ GLO BAL-SCIENCE-PROSPECTS-AND-INNOVATIONS-28-30.12.23.pdf [in Ukrainian].

6. Raibediuk H. B. (2019). Osoblyvosti tvorchoho samovyrazhennia kiliiskoho poeta Valeriia Vykhodtseva. Vykhodtsev V. Muzyka Sertsia : Vybrani tvory. Izmail : Irbis. S. 86–101 [in Ukrainian].

7. Silaieva O. V. (2024). Kontseptualna metafora yak vyraznyk obraznosti u poeziiakh V. Vykhodtseva. *Priorytetni napriamy yevropeiskoho naukovoho prostoru: poshuk studenta*. Materialy IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv z nahody Vseukrainskoho dnia nauky. Izmail. S. 133–135 [in Ukrainian].

8. Tsyhanok I. B. (2021). Metafora i movosvit V. Vykhodtseva. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriia Filolohiia. Odesa. 2021. № 48. S. 84–87 [in Ukrainian].

Abstract. *The article explores the specifics of verbalization of the cultural*

concept of life in the poetry of the regional Bessarabian poet Valery Vykhodtsev. His work is of interest to a wide range of readers. It is well known that the author's ideas can be perceived as accurately and deeply as possible by studying the idiostyle of the artist of the word, in particular, based on the description of the concept sphere or the structure of a separate concept. Our scientific research is such an attempt. During the study, it was established that the poet sees an occasional understanding of the concept of life in its synonymization with the cyclicality of human existence, transience, rethinking of life collisions, space, elements, trials, anxiety, struggle, vortex, love, spring, book, faith and hope, conscience, that is, everything that is decisive for a person who is intelligent, patriotic, and in love with life.

During the analysis of poetic texts, it was found that the semantic structure of the studied concept appeared in the poet's language creation on a metaphorical basis. Thus, V. Vykhodtsev significantly brought the cultural concept of life to the level of philosophical generalization. The author preferred metaphorical structures of the semantic type such as "living-living" and "inanimate-living", frequent expanded metaphors and metaphorization of entire poetic texts. Compared to other conceptual notions, the lexeme of life in the author's poetic conceptual system is characterized by high activity of word usage, due to extensive semantic and stylistic possibilities. It was observed that the verbalization of the studied cultural concept in the works of the Bessarabian poet V. Vykhodtsev is distinguished by a wide range of semes that appeared on the basis of figurative-associative complexes and also because of a deep understanding of human life. Therefore, the structure of the conceptual notion of life in the poet's vision represents a fairly broad range of issues: from generalized philosophical to purely individual, personal.

Key words: *concept, context, metaphor, author's individual style, poetry.*

УДК:811.161.2’34:82’06(477.74)

ІЗ СПОСТЕРЕЖЕНЬ НАД ПОЕТИЧНИМ ЗВУКОПИСОМ В. ВИХОДЦЕВА

FROM OBSERVATIONS ON THE POETICAL PHONOSTYLISTIC OF V. VYKHODTSEV

Ірина ЦИГАНОК
кандидат філологічних наук, доцент
E-mail: tsyganok_20@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3213-8624
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Iryna TSYGANOK
Candidate of Philology (HD), associate Professor
E-mail: tsyganok_20@ukr.net
ORCID: 0000-0002-3213-8624
Izmail State University of Humanities, Ukraine

Анотація. *Статтю присвячено описові алітерації як найбільш частотного фоносемантичного засобу у віршах В. Виходцева – бессарабського поета, чия творчість відома не лише в регіоні, але і за його межами.*

Помічено, що завдяки повтору однакових чи співзвучних консонантів митець слова актуалізує інтонаційну виразність художніх текстів, емоційно наснажуючи їх зміст. Алітерація у його контекстах прямо пов’язана зі значеннями слів. Таким чином більш точно і глибоко передається авторський світогляд, котрий репрезентує філософію життя, місце людини в природі та суспільстві, що своєю чергою спонукає читача осмислити власне буття.

Фонетична організація поетичного тексту підсилює його смислову гармонію. Засоби, що передають семантику звуків чи звукосполучень, відтворюють такі важливі ознаки поетичних текстів, як експресія, динамічність, мінливість, статичність. Наприклад, алітерацію приголосних б, р, н, д, св, в, н, а також деяких інших консонантів автор *використовує на фоні різних фігур мови, як-от: кільце, єдинопочаток, асиндетон тощо. Виявлено, що фоносемантичні ефекти – доволі частотні сегменти у поетичних текстах В. Виходцева. Спостерігаємо традиційні й індивідуально-авторські маркування. Поет уміло використовував алітерацію для імітації певних звукових вражень, зокрема таких, як сум, шум, звуки дощу чи ті, що наповнюють квітучі весняні сади; навіть традиційно немелодійні звуки представлені автором для відтворення гармонії в природі особливо у тих контекстах, де є апеляція до слів з колірною семантикою. В. Виходцев – майстер описів природи рідного краю завдяки унікальному відчуттю слова. Відзначимо, що фонічні ефекти в його поетичних текстах не є надмірними чи штучними. Він подавав їх завжди доречно – у м’якій, приглушеній настроєвій гамі, яка спонукає до філософського сприйняття людиною себе і світу.*

***Ключові слова*:** *фоностилістика, фоніка, алітерація, контекст, ідіостиль, ідіолект, образні засоби.*

Постановка проблеми й актуальність дослідження. Актуальною проблемою для сучасного українського мовознавства залишається вивчення фоностилістики віршових текстів насамперед тих поетів, чиї твори мають пізнавану, індивідуальну мелодику. Серед таких митців українського слова – бессарабський автор В. Виходцев, «загальна атмосфера художнього світу якого формує самобутню ауру, своєрідний ритмічний малюнок і багатоголосу неповторну музично-живописну й поетично-образну картину придунайського світу» [5, с. 3–4].

Ступінь вивченості проблеми. ***До сьогодні*** побачило світ не так багато наукових розвідок про творчість поетів Придунав'я, зокрема і В. Виходцева, серед них – літературознавчі (Г. Райбедюк [5], О. Томчук [9], Л. Кірчева [3]) та мовознавчі (І. Циганок [11; 12], Г. Литвиненко [4], О. Сілаєва [6]). Однак фоніка віршового мовлення автора не була об'єктом спеціальних студій.

Мета цієї наукової статті полягає в описі звукової організації (на прикладі алітерації) віршового мовлення В. Виходцева.

Основний виклад матеріалу. Фоностилістика, її значення та правила творення звукових образів у мові художньої творчості завжди цікавили як митців слова, так і дослідників. Свого часу І. Франко писав, що фоностилістичні техніки більш повно відтворюють емоції порівняно з музикою [10]. Як стверджують Л. Суворова та В. Музичук, звуки, що впливають на семантику слів у художньому тексті, можуть вдало передавати настрої, емоції, точніше охопити правильні значення, закладені автором. Ідеться насамперед про фонетичні засоби і лексичні прийоми відтворення звукових ефектів [8, с. 202]. У науковій розвідці авторок визначено основні тенденції ранньої модерністської естетики, описано фонетичні ресурси прозової мови досліджуваних письменників, виявлено функційну парадигму звукових та фонетичних технік, прокоментовано ритмомелодику, евфонію, звукопис, лексичні звукові образи, фонічні засоби (алітерацію та асонанс), звуконаслідування [8]. Студіюванню мовних фоностильових аспектів літературних напрямків українського модернізму присвячено наукові праці Ю. Юсип-Якимович [13; 14]. Серед сучасних розвідок привертає увагу також стаття М. Стецик і Г. Ковач про звукове інструментування поезії Л. Костенко. Дослідниці пишуть, що у віршах поетеси «звукова та асоціативна моделі визначають одна одну, і часто саме звукова стає кодом до розшифрування образної системи, що закорінена в семантиці» [7, с. 180].

Висловимо кілька спостережень про ідіолект В. Виходцева, який характеризується особливим звукописом. Серед фоносемантичних засобів поет віддавав перевагу алітерації. Наприклад, за нашою вибіркою, високою частотністю визначається у його мовотворчості вжиток звука *б* переважно у тих віршових контекстах, де здійснено опис засніженої природи або квітучих дерев (пряма асоціація з білим кольором, спокоєм, стійким ніжним запахом завдяки словам відповідної семантики) для створення символічного сприйняття читачами краси природи і глибини філософського осмислення життя:

*Кв*ітнуть вишні в *кв*ітні **б**іля хати –
І зробилось **б**іло у саду,
Де мене чекає **б**іла мати,
Зупинивши стомлену ходу» [1, с. 8];
або
Біле поле. Дерева **б**ілі.
І над ними *пр*озора ніч
Задивилась у **б**ілі ріллі,
В **б**іле видиво *пр*отиріч.
І, здавалось, усе на світі
*Пр*иголубили ті сніги.
Я *пр*ислухавсь – ***б***руньки на вітті
В **б**ілі стукають **б**ереги… [1, с. 10].

У цих віршових контекстах згадана алітерація постає у лексемах *білий, біля, береги* увиразнюється в першому прикладі повтором буквосполучення *кв,* що має пряму асоціативну вказівку на квітучий вишневий сад; а в другому контексті на фоні такої композиційної стилістичної фігури, як кільце ***Б****іле поле. Дерева* ***б****ілі* сполуки губного й вібранта *пр/бр* у словах *прозора, приголубили, прислухавсь* разом з їх семантикою спонукають читача до філософських роздумів про антагоністичне в житті й у природі.

З античних часів уважалося, що звук *р* – «брутальний», різкий, немилозвучний. Однак В. Виходцев зумів уникнути такої різкості, дібравши, наприклад, кольоролексеми *барвінковий і трава* (з опосередкованою вказівкою на колір), у яких дрижачий поєднується з проривними *б, т*. У цей спосіб автор сформував звуковий образ пейзажу – літнього, квіткового, сонячного, райдужного:

Ба*р*вінкові очі –
ба**р**вінковий день
По **тр**аві в долині
Райдужно іде [1, с. 24].

Безсполучниковість, тобто асиндетон – стилістична фігура мови, що сприяє створенню в наведеному контексті насиченості енергією, стрімкості руху.

Алітерація *с* (як і інших свистячих і шиплячих) традиційно використовується для передачі ефектів свисту, суму, шуму, шипіння. Як-от у поезії «Вже у стогах ночує сіно» завдяки повтору цих приголосних виникає відчуття суму:

Вже у **с**тогах ночує **с**іно.
Куди**с**ь за обрії полів
Повідлітали журавлі –
І **с**тало ти**х**о та о**с**інньо
В моїм прочиненім вікні.
Спливають дні.
О, дні…
Одні…[1, с. 33].

У мовотворчості поета фіксуємо також випадки розгортання звукового малюнка строфи на основі алітерованого початку завдяки словам *соняшники, сонце,* і це разом із семантичним наваженням означених лексем, що мають у своєму складі свистячі і шиплячі, відтворює позитивну атмосферу.

Соня**ш**ники – **ж**овті о**з**ерця –
Сон**ц**е доторкнуло**с**ь до ли**ц**я.
Сон**ц**е урочи**с**те **з** оболоні
Впало **х**ліборобам на долоні [1, с. 25].

На нашу думку, у прикладах такого типу якраз і репрезентована ідея І. Качуровського про те, що «з певних звуків мови – залежно від того, який зміст передають слова, до яких ті звуки належать, можна витворювати акомпанемент різних (часто протилежних) настроїв. Вирішальним є не звук, а зміст» [2, с. 148].

Помічено, що В. Виходцев віддавав перевагу повторам приголосних на початку віршових рядків. Так, наприклад, у поезії «Я бачу, як сонце у стрісі» на фоні вертикальної тавтограми губного в простому реченні, ускладненому однорідними присудками витріскує, виблискує, вибілює, висріблює, висвітлює, вигоює автор досягає особливого римування, чим привертає увагу читачів до зображеної у вірші динамічної картини, що характеризує сонце у нижчеподаному метафоричному контексті.

Я бачу, як сонце у стрісі
Розгублює промені дня
Витріскує в кожнім горісі,
Виблискує в гриві коня,
Висріблює сталь лемешів,
Висвітлює дерева крону,
Вигоює рани душі [1, с. 23].

У деяких віршах поет створює не лише вертикальні, але й лінійні (горизонтальні) повтори приголосних, наприклад, *св*:

Св**і**тлий *д*ень у **св**і**т**лих ро**с**ах –
Св**і**тлі *д*уми **во**с**е**ни.
Пожо**в**тіли **в**ербам ко**с**и,
Не бі*д*а – лиш до **ве**с**н**и [1, с. 66].

У цьому контексті ніби на другому плані сприймається алітерований д, однак саме завдяки йому актуалізовано семантику слів день, думи, не біда, таким чином авторові вдалося звернути читацьку увагу на ключові семантичні домінанти у власному баченні природи, краси і вічності.

Висновки. Отже, В. Виходцев активно використовував фонічні засоби, зокрема такий стилістичний прийом, як алітерацію, що базується на повторенні однотипних чи й однакових консонантів з метою актуалізації інтонаційної виразності поетичних текстів та емоційного поглиблення їх змістової складової. Алітерація у мовотворчості поета тісно пов’язана з семантикою слів, у яких використана. Саме завдяки цьому більш глибоко передається авторський світогляд, спрямований на розуміння філософії життя, місця і ролі людини в природі та суспільстві, що спонукає і читача замислитись

над цими вічними проблемами.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в цілісному описі фонічної організації ідіостилю В. Виходцева.

Список використаної літератури:

1. Виходцев В. П. Музика серця: Вибрані твори. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. 136 с. URL: http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/04/% D0%92% D0% B8% D1% 85%D0%BE%D0%B2%D1%86%D0%B5%D0%B2.-%D0%9C% D1% 83%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D1%81%D0%B5% D1% 80% D1%86% D1%8F.pdf.

2. Качуровський І. В. Фоніка. Київ : Либідь, 1994. 166 с.

3. Кірчева Л. Г. Віршовані присвяти у творчому доробку поетів Придунав'я. *Філологічні діалоги*. Ізмаїл. 2023. Вип 10. С. 106–116.

4. Литвиненко Г. Д. Хроматизми в поетичному мовленні В. Виходцева. *Світ наукових досліджень*. 2023. Вип. 20. С. 132–134. URL: http: //www. economy-confer.com.ua/full-article/4664/.

5. Райбедюк Г. Б. Особливості творчого самовираження кілійського поета Валерія Виходцева. Виходцев В. Музика Серця. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 86–101.

6. Сілаєва О. В. Концептуальна метафора як виразник образності у поезіях В. Виходцева. *Пріоритетні напрями європейського наукового простору: пошук студента*. Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та студентів з нагоди Всеукраїнського дня науки. Ізмаїл. 2024. С. 133–135.

7. Стецик М. С., Ковач Г. В. «Від душі поета – у душу слухача» (поетичний звукопис Ліни Костенко). *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка*. Серія: Філологічні науки (мовознавство). 2021. № 15. С. 80–187.

8. Суворова Л. К., Музичук В. В. Фоностилістика малої прози М. Яцкова та Г. Хоткевича в контексті ранньомодерністської естетики. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2023. Вип. 2(205). С. 200–206.

9. Томчук О. Ф. Колоративи в художніх текстах поетів Подунав'я. Виходцев В. Музика Серця. Ізмаїл : Ірбіс, 2019. С. 108–119.

10. Франко І. Я. Старе й нове в сучасній українській літературі. *Зібрання творів :* у 50-ти томах. Київ : Наукова думка, 1982. Т. 35. С. 91–112.

11. Циганок І. Б. Метафора і мовосвіт В. Виходцева. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія Філологія. Одеса. 2021. № 48. С. 84–87.

12. Циганок І. Б. Колірні епітети в мовотворчості В. Виходцева. *Філологічні діалоги*. Ізмаїл. 2023. Вип 10. С. 117–124.

13. Юсип-Якимович Ю. В. Зіставна фоностилістика: слов'янські фоностильові паралелі в поезії модернізму. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Філологія». 2008. Вип. 18. С. 101–106.

14. Юсип-Якимович Ю. В. Фоностильові засоби музичності в ліриці Миколи Філянського. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Філологія». 2008. Вип. 19. С. 35–39.

References:

1. Vykhodtsev V. P. (2019) Muzyka sertsia: Vybrani tvory. Izmail: Irbis, 2019. 136 s. [in Ukrainian]. URL: http://lib.idgu.edu.ua/wp-content/ uploads/ 2021 /04/% D0%92% D0% B8% D1% 85%D0%BE%D0%B2% D1% 86% D0 %B5%D0%B2.-% D0 %9C% D1%83% D0%B7%D0%B8% D0% BA% D0% B0-%D1%81% D0% B 5 % D1% 80% D1%86% D1%8F.pdf [in Ukrainian].

2. Kachurovskyi I. V. (1994). Fonika. Kyiv : Lybid, 166 s. [in Ukrainian].

3. Kircheva L. H. (2023). Virshovani prysviaty u tvorchomu dorobku poetiv Prydunavia. *Filolohichni dialohy*. Izmail. Vyp 10. S. 106–116 [in Ukrainian].

4. Lytvynenko H. D. (2023). Khromatyzmy v poetychnomu movlenni V. Vykhodtseva. *Svit naukovykh doslidzhen*. Vyp. 20. S. 132–134. [in Ukrainian]. URL: http: //www. economy-confer.com.ua/full-article/4664/ [in Ukrainian].

5. Raibediuk H. B. (2019). Osoblyvosti tvorchoho samovyrazhennia kiliiskoho poeta Valeriia Vykhodtseva. Vykhodtsev V. Muzyka Sertsia. Izmail : Irbis, S. 86–101 [in Ukrainian].

6. Silaieva O. V. (2024). Kontseptualna metafora yak vyraznyk obraznosti u poeziiakh V. Vykhodtseva. *Priorytetni napriamy yevropeiskoho naukovoho prostoru: poshuk studenta*. Materialy IX Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh ta studentiv z nahody Vseukrainskoho dnia nauky. Izmail. S. 133–135 [in Ukrainian].

7. Stetsyk M. S., Kovach H. V. (2021). id dushi poeta – u dushu slukhacha» (poetychnyi zvukopys Liny Kostenko). *Naukovyi visnyk DDPU imeni I. Franka*. Seriia: Filolohichni nauky (movoznavstvo). №15 S. 180–187 [in Ukrainian].

8. Suvorova L. K., Muzychuk V. V. (2023). Fonostylistyka maloi prozy M. Yatskova ta H. Khotkevycha v konteksti rannomodernistskoi estetyky. *Naukovi zapysky*. Seriia: Filolohichni nauky. Vyp. 2(205). S. 200–206 [in Ukrainian].

9. Tomchuk O. F. (2019). Koloratyvy v khudozhnikh tekstakh poetiv Podunavia. Vykhodtsev V. Muzyka Sertsia. Izmail : Irbis, 2019. S. 108–119 [in Ukrainian].

10. Franko I. Ya. (1982). Stare y nove v suchasnii ukrainskii literaturi. Zibrannia tvoriv : u 50-ty tomakh. Kyiv : Naukova dumka, T. 35. S. 91–112 [in Ukrainian].

11. Tsyhanok I. B. (2021). Metafora i movosvit V. Vykhodtseva. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Seriia Filolohiia. Odesa. №48. S. 84–87 [in Ukrainian].

12. Tsyhanok I. B. (2023). Kolirni epitety v movotvorchosti V. Vykhodtseva. *Filolohichni dialohy*. Izmail. Vyp 10. S. 117–124 [in Ukrainian].

13. Yusyp-Yakymovych Yu. V. (2008). Zistavna fonostylistyka: slovianski fonostylovi paraleli v poezii modernizmu. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia «Filolohiia». Vyp. 18. S. 101–106 [in Ukrainian].

14. Iusyp-Yakymovych Yu. V. (2008). Fonostylovi zasoby muzychnosti v lirytsi Mykoly Filianskoho. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriia «Filolohiia». Vyp. 19. S. 35–39 [in Ukrainian].

Abstract. *The article is devoted to the description of alliteration as the most frequent phonosemantic means in the poems of V. Vykhodtsev, a Bessarabian poet whose work is known not only in the region, but also beyond its borders.*

It is noted that through the repetition of identical or accordant consonants, the artist of the word actualizes the intonational expressiveness of artistic texts, emotionally imbuing their content. Alliteration in its contexts is directly related to the meanings of words. Thus, the author's worldview is more accurately and deeply conveyed, which represents the philosophy of life, the place of man in nature and society, which in turn encourages the reader to comprehend his own existence.

The phonetic organization of a poetic text enhances its semantic harmony. Means that convey the semantics of sounds or sound combinations reproduce such important features of poetic texts as expression, dynamism, variability, static. For example, the author uses alliteration of the consonants b, p, n, d, sv, v, n, as well as some other consonants against the background of various figures of speech, such as ring, single-initial, asyndeton, etc. It has been found that phonosemantic effects are quite frequent segments in V. Vykhodtsev's poetic texts. We observe traditional and individual authorial marking. The poet skillfully used alliteration to imitate certain sound impressions, in particular, such as sadness, noise, the sounds of rain or those that fill blooming spring gardens. Even traditionally non-melodic sounds are presented by the author to recreate harmony in nature, especially in those contexts where there is an appeal to words with color semantics. V. Vykhodtsev is a master of describing the nature of his native land thanks to his unique sense of the word. It should be noted that the phonic effects in his poetic texts are not excessive or artificial. He always presented them appropriately – in a soft and calm mood that encourages a person to philosophically perceive themselves and the world.

Key words: *phonostylistics, phonics, alliteration, context, idiostyle, idiolect, figurative language.*

УДК 82-14+135.1'06 І. Бику (477.74)

ПОЕТИКА ТРАНСЦЕНДЕНТНОГО В ПОЕЗІЇ ІОНА БИКУ: МЕТАМОДЕРНІСТСЬКІ КОДИ Й ДУХОВНЕ ПИСЬМО

THE POETICS OF THE TRANSCENDENT IN THE POETRY OF ION BIKU: METAMODERNIST CODES AND SPIRITUAL WRITING

Тетяна ШЕВЧУК
доктор філологічних наук,
професор
E-mail: shevchuktat2@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7486-8521
Research ID
http://ResearchID.co/rid13498
Scopus Author ID: 57203762706
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет,
Україна

Tetyana SHEVCHUK
Doctor of Philology (Dr.habil),
professor
E-mail: shevchuktat2@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7486-8521
Research ID
http://ResearchID.co/rid13498
Scopus Author ID: 57203762706
Izmail State University of
Humanities,
Ukraine

Анотація. *Розвідка є спробою осмислення поетики в ліриці сучасного румуномовного поета південної Одещини Іона Бику – очільника регіонального творчого об'єднання південної Одещини «Відлуння Буджака», автора збірок* ***«Кожен вважає мене молодим. Тореадор»*** *(«****Toți mă cred tânăr. Toreador»****,* ***2000)*** *та* ***«Крик мовчання»*** *(«****Strigătul tăcerii»****,* ***2021****). Ускладнена система образів поезії Іона Бику є результатом філософічності й глибини світогляду, авторські ж візії спонукають відштовхуватися від символів та архетипів у світі емоційних переживань ліричного героя. У проблематиці поетичної творчості Іона Бику можна відзначити такі аспекти: гіперрефлексивність; епічність; ускладнене оформлення наративів; сакральна й есхатологічна образність, підвищена метафоризація віри й екзистенції, а також національні герої та символи; природа Буджака; інтимна рефлексія. Поетична мова творів глибоко метафізична, з інтонацією сакрального тексту, що тяжіє до біблійного стилю. Творча манера автора вирізняється відсутністю пунктуації. Це не лише стилістичний вибір, але й ключ до глибшого сприйняття його тексту. Відмова від розділових знаків створює ефект безперервного потоку свідомості, дозволяє читачеві самому моделювати інтонацію, виділяти семантичні вузли, пов'язувати образи та сенси в індивідуальний спосіб. Ліричний герой дивиться на світ «оком слова». Він «вливається в друге пришестя», «віддається болю», шукає себе, Бога, сенси буття («Око слів»). Ліричний герой розмірковує над сакральною присутністю у буденному, над тим, як людина може стати частиною божественного діалогу. Це внутрішній шлях, що починається зі страждання, проходить через сумнів і завершується усвідомленням Божої любові. Іон Бику обирає форму модерної поезії, відмовляється від пунктуації, вдається до*

надмірної метафоризації, використовуючи нерівні строфи та різноманітну риму, досягає експресивності через витончені й тонкі метафори і конструкції. Його метафори достатньо складно розшифрувати, як-от: ***ошийник бунту, конверт ночі, клітина віри, грудка бажання, стогін смерті, шлак заходу сонця****. Водночас ліриці поета властиві й загальні метафори:* ***переживання природи, голосіння смерті, поклик бажання, дрижання смерті, гілки часу, покинуті сутінки, одяг ночі, коріння нездійсненої мрії, береги початку****. Також він вживає деякі антипоетичні слова:* ***викидень, щеплений, псарі, проявлення, гаруспіки (жерці), кишки, каліка, злодій мови, лускатий тощо****. Для представників метамодернізму, зокрема Іона Бику, залишаються актуальними саморефлексія, пошук духовних цінностей, релігійності, вираження історіософських ідей. Перелічені естетичні критерії художньої творчості принципово відрізняються від естетичних засад популярного на рубежі XX – XXI століть постмодернізму і, безперечно, розвиваються відповідно до естетичних критеріїв метамодернізму.*

Ключові слова: метамодернізм, поетика трансцендентного, духовне письмо.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Іон Бику, очільник регіонального творчого об’єднання південної Одещини «Відлуння Буджака», є автором румуномовних поетичних збірок «Кожен вважає мене молодим. Тореадор» («Toți mă cred tânăr. Toreador», Галац, 2000) та «Крик мовчання» («Strigătul tăcerii», Iași, 2021). У перекладі українською мовою його вірші побачили світ 2021 р. у виданні «Відлуння Буджака» (Ізмаїл, 2021) за результатами проєкту МОН України в Ізмаїльському державному гуманітарному університеті «Регіональна література і живопис етнічних груп Українського Придунав’я як засіб формування колективної ідентичності локального соціуму» (2019–2021).

Художня манера митця відповідає естетичним канонам метамодернізму, якому властиві духовність і релігійність, персоналізм автора, вираження історіософських ідей, пошук нових форм та шанобливого ставлення до літературної традиції. Теми, що культивуються в метамодерністських творах: людське буття, влада логосу, смерть, кохання, ностальгія за оптимізмом, філософські роздуми, зокрема митці приймають ігрову, іронічну або навіть пародійну позицію [5; 3; 4; 8]. У проблематиці поетичної творчості Іона Бику можна відзначити такі аспекти: гіперрефлексивність; епічність; ускладнене оформлення наративів; сакральна й есхатологічна образність, підвищена метафоризація віри й екзистенції, а також національні герої та символи; природа Буджака; інтимна рефлексія. Перелічені естетичні критерії художньої творчості принципово відрізняються від популярних на зламі XX – XXI століть естетичних засад постмодернізму і розвиваються в руслі метамодерністських естетичних критеріїв художності. Ускладнена система образів його поезії є результатом філософічності й глибини світогляду, авторські ж візії спонукають відштовхуватися від символів та архетипів у світі

емоційних переживань ліричного героя. У цій розвідці використовується біографічний метод для ознайомлення з постаттю поета, ім'я якого поки що відоме обмеженій читацькій аудиторії на південній Одещині, а також у Молдові та Румунії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поет і публіцист Іон Бику (нар. в 1972 р., м. Чернівці), розпочав свою творчу діяльність у 1990-х роках на сторінках «Газета Герца» («Gazeta de Herța», Чернівці) зі статтями та віршами. Його поезії друкуються в різних виданнях – регіональних, всеукраїнських, міжнародних, як-от: альманах «Монастир слів» («Mănăstirea de cuvinte», Чернівці, 1996); альманах румунів північних буковинців «Країна Бука» («Țara Fagilor», Чернівці, 2002), журнал «Axis Libri» галацької бібліотеки «V.A. Urechia»; журнал «Porto-Franco» товариства письменників «Костаки Негрі». Твори І. Бику увійшли до антології «Сторінки румунської літератури. Буковина, Чернівецька область: 1775–2000 рр.» («Pagini de literatură română. Bucovina, regiunea Cernăuți, 1775–2000» (Чернівці, 2000); «Сторінки про випускників кафедри румунської та класичної філології Чернівецького університету (1959–2013)» (Сторожинець, 2017); «Опришени: село на перехресті тисячоліть» («Oprișeni, un sat la răspântiile istoriei», Чернівці, 2008). І. Бику – лауреат трьох міжнародних премій: перша премія фестивалю поезії «Костаки Конаки»; спеціальна премія літературного журналу «Порто-Франко» (1996, Галац); головна премія Національного фестивалю поезії «Григоре Хаджиу» (2000, Галац), зокрема перша премія конкурсу театру та поезії «Думітру Карачебану» культурного товариства «Дунай і море» (с. Новосільське Ренійського району). Ім'я І. Бику включене до Енциклопедії Буковини (2018). Значна частина його віршів увійшла до антологій «Вихід з аноніму» («Ieșire din anonimat», Râmnicu Vâlcea, 2000); «Вагон "Бессарабія", загублений у південному степу» («Vagonul "Basarabia" rătăcit în stepa sudică», Cluj-Napoca, 2001); «З думкою про поета Ілie Мотреску» («Cu gândul la poetul Ilie Motrescu», Чернівці, 2009). Твори митця публікують місцеві видання: регіональна газета «Зоря Буковини» («Zorile Bucovinei», Чернівці), літературний альманах «Дунайський Берег» (Рені-Болград). Сьогодні І. Бику є головою літературного об'єднання «Відлуння Буджака» («Ecoul Bugeacului», Ізмаїл).

Стеріан Вікол, представляючи дебютну книгу Іона Бику, написав: «... вірші мають тон боротьби, відмови від порятунку людських ідеалів – життя, любові, свободи, метафора, його сильна зброя, з якою він добре вправляється. З деякими впливами (добре відфільтрованими) Нікіти Стенеску, молодий поет маневрує стадом темних днів, щоб сховатися в 'хаосі ринку', в той час як 'як велика дівчинка смерть' відчувається в його самотності» [1, с. 113].

Якщо в цій першій збірці домінувала присутність метафори, символів і конотативних значень, де неспокійний пошук себе стає необхідністю, то в другій збірці поезій «Крик мовчання» поет вирішив дати голос тиші за допомогою свого слова. Про цінність послання, переданого віршами другої збірки «Крик мовчання» (2021), наведемо деякі думки з передмови до цього видання, написаної членом спілки румунських письменників Секара Рай-

Халіл Аді: «Прекрасна і зворушлива ця зустріч з Іоном Бику, символом жвавості і напруженого досвіду в часи, коли постгуманізм, а також старі реліквії і тенденції починають (пере)виявляти свій темний бік» [2, с. 7].

Українські дослідники творчості поета Галина Райбедюк та Вікторія Демидчик-Асаджи наголошують: «Як поет виразного філософського складу він органічно уводить авторські інтенції до медитативного плину роздумів про вічне та проминальне. Естетично осмислюючи національне й загальнолюдське у найширших змістових вимірах, І. Бику в кожному випадку залишається унікальним митцем, в художньому світі якого органічно синтезуються екзистенційні теми й глибоко особистісні патріотичні переживання» [7, с. 86].

Методологія дослідження передбачає використання методів герменевтичного аналізу як засадничого принципу в мистецтві інтерпретації текстів; а також історико-літературного методу для реконструкції спадкоємності творчого методу Іона Бику з естетичними засадами метамодернізму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поетична манера автора вирізняється відсутністю пунктуації. Цей стилістичний вибір є ключем до глибшого сприйняття його тексту. Відмова від розділових знаків створює ефект безперервного потоку свідомості, дозволяє читачеві самому моделювати інтонацію, виділяти семантичні вузли, пов’язувати образи та сенси в індивідуальний спосіб. Використовуючи нерівні строфи та різноманітні рими, автор досягає експресивності через тонкі та вишукані метафори й фігури мови. Подібна техніка наближає твір до модерністської / постмодерністської / метамодерністської поезії, де форма підкреслює зміст, зокрема невпорядкованість, невизначеність, множинність реальностей.

Маніфестаційний вірш Іона Бику «Відлуння Буджака» розкриває ідеї історичної травми, загубленої ідентичності, пошуку надії серед втрат (у пер. Т. Шевчук):

після глибокої темряви в душі Буджака
на постраждалих вулицях загоряються ліхтарі минулого
потоки часів протікають крізь зморшки
з історичним шумом
і плач верби стає вітром туги
від загублених сердець від забутого відлуння
ліхтарі запалюються і можливо це єдина надія на тепло
яке проникне через страх перед спізненням
із закритими віконницями з примарними життями
з нарисами що виливаються від безмежного болю
сидіти на траві Буджака
потім пройтися по ранковій росі позбавленій спогадів
відчути глибину води що благає із сухого листя
зупинка відірвана від байдужості до від’їзду
принаймні побудувати іншу озброєну квітковими містками
на відлунні відхиленому від народження
тут запалили ліхтарі

але все ще темно
і ніч кличе нас до своїх потреб [6, с. 27].

Це поезія-переживання, поезія-внутрішній пейзаж, яка промовляє до кожного, хто здатен слухати тишу між словами. Мова насичена емоційно-експресивними філософемами та метафорами: «роси без спогадів», «вода, що благає», «сухе листя», «квіткові містки». Тут відчувається чутливість до деталей, ліризм, і водночас – глибинна філософічність. Твір розкриває ідеї історичної травми, загубленої ідентичності, пошуку надії серед втрат. Автор ставить питання: що лишається після руйнації? Чи можливо відновити цілісність через пам'ять? Чи є надія в запалюванні ліхтарів – навіть коли все ще темно? Присутня метафора дороги, руху («*пройтися по ранковій росі*», *«зупинка відірвана від байдужості»),* що натякає на намагання рухатися вперед, навіть крізь біль і невизначеність. Історико-географічний регіон Буджак стає метафорою внутрішнього стану. *«Глибока темрява в душі Буджака»* символізує занурення у травматичне минуле, колективну пам'ять і, можливо, ідентичність, затьмарену історичними подіями. *«Ліхтарі минулого»*, що спалахують, є символом надії, пам'яті, просвітлення серед темряви. Це вогники пам'яті, які зберігають тлінні, але живі сліди втрат, туги, болю. Образ плакучої верби в українській поетиці – традиційний образ жалю, смутку, жіночої долі. Її плач, що *«стає вітром туги»*, набуває абстрактної якості, втілюючи загублену чуттєвість і голоси минулого. Закінчення поезії («*ніч кличе нас до своїх потреб»*) нагадує про циклічність страждання і потребу в рефлексії. Ніч тут репрезентує не лише як темряву, але й простір необхідного зупинення, внутрішнього слухання.

І. Бику шанує своїх попередників, визначних представників румунської поезії: Міхая Емінеску, Лучіана Блага, Нікіти Стенєску, Георгія Вієру, віддаючи їм данину у віршованій формі. Одному з них, Георгію Вієру, присвячено вірш «Зелень з дієслова». Як і в попередньому творі, поет цілеспрямовано уникає пунктуації, створюючи ефект потоку свідомості, поєднаного з асоціативною логікою. Він у такий спосіб відкриває перед читачем простір для багатозначного тлумачення: кожну фразу можна читати кількома способами, залежно від того, де реципієнт внутрішньо поставить паузу (в пер. М. Копаной):

зелень з дієслова мерехтить з моментів оголених
ніби аплодує випускник бессарабської таємниці
занадто потерпає від метафори
той фатальний день кладе на небесну полицю
останній том сліз зібраних з озера болі Буджака
в хижі зелені з дієслова
криється перше кохання дзвону
літер з ароматом базиліка
воно є найулюбленішим для переходу у небуття
там з печери очей п'єш холодну воду
воду в якій самітники купають світло факелів дієслів
глибоко дихає закам'яніла самотність

трагічний день перев'язаний зеленню з дієслова
б'ється у тенетах історії
сяють болі на піднебессі Бессарабії
та здається мені що вони покликали тебе [6, с. 37].

Цитований вірш вирізняється глибоким символізмом і складною метафоричністю. Основна тема – поетична метафізика буття, де слово стає живим, дієвим, болісним і водночас цілющим. Поезія сприймається як єдина реальність, яка об'єднує любов, втрату, історію і трансцендентність. Метафора «перше кохання дзвону», можливо, означає перший дотик до духовного, сакрального через звук, слово, музику. Автор також рефлексує над історією Бессарабії, культурною спадщиною Буджака, відчуттям втрати, що межує з містичним переживанням. Текст побудований на ритмах внутрішнього слуху, де паузи не фіксуються пунктуацією, а інтуїтивно відчуваються читачем. Стиль І. Бику насичено метафоричний, багатий на неочікувані лексичні поєднання (наприклад, *«зелень з дієслова», «перев'язаний зеленню»*, *«літери з ароматом базиліка»*). Він надає поезії відчуття сакрального, мрійливого, близького до літургійного звучання, що не прагне бути «прочитаним», радше «пережитим. Слово діє не логікою, а інтуїцією, музикою мови, глибиною образу.

«Зелень з дієслова» – одна з найяскравіших і найбільш загадкових метафор в аналізованому однойменному вірші. Це не просто гра мовою, а вишуканий символ органічності дії, живого слова, мовного проростання. Дієслово – частина мови, що відповідає за рух, процес – отримує «зелень», тобто онтологічну природу життя, оновлення, натякаючи на поетичне слово, яке має силу зростати й змінювати світ. Вислів «аплодує випускник бессарабської таємниці» формує образ, що поєднує інтимне знання (таємниця) з переходом, ініціацією (випускник), із вказівкою на Бессарабію як культурний простір досвіду. Символи локального простору «озеро болю Буджака», «піднебесся Бессарабії», «печери очей» перетворюються на універсальні арени духовного пошуку, спогадів, болю й очищення. Ці образи мають глибоку міфопоетичну основу: вода як пам'ять та сльози; печери – джерело внутрішнього зору; піднебесся – трансцендентна реальність». «Факели дієслів», що освітлюють воду, – ще одна вражаюча незужита метафора: поезія, слово, дія висвітлює і навіть «очищає» душу. Образи «самітників», «самотності», «тенет історії» звучать як мотиви ізоляції, вкоріненості в пам'ять й історичну долю та зумовлюють глибокий екзистенційний зміст вірша, де ліричний герой шукає себе через втрати, кохання, слово.

За слушними спостереженнями Секара Рай-Халіл Аді, «поетові доводиться витримувати тиск печалей, реальних і уявних болів, самотності, а не піднесення, щастя, найвищої радості. Він виразник тих, хто плаче і зітхає, бігунів на довгу дистанцію, чия самотність неминуча і майже обов'язкова» [2, с. 5].

Ліричний герой дивиться на світ «оком слова». Він «вливається в друге пришестя», «віддається болю», шукає себе, Бога, сенси буття («Око слів»). Центральна тема вірша «Наближення до псалму» – духовне просвітлення,

поступове осягнення молитви, тиші, покаяння. Це внутрішній шлях, що починається зі страждання, проходить через сумнів і завершується усвідомленням Божої любові. Ліричний герой розмірковує над сакральною присутністю у буденному, над тим, як людина може стати частиною божественного діалогу. Поетична мова твору глибоко метафізична, з інтонацією сакрального тексту, що тяжіє до біблійного стилю. Вірш цілком відповідає традиції модерної духовної поезії, в якій поєднується релігійна образність із особистісною філософією. Типова для творчої манери Бику відсутність розділових знаків надає тексту відкритості до інтерпретації, плинності, наближає його до медитації або молитовного звернення (у пер. М. Копаной):

довго підтримував династію світла темряви
більш ніж апостоли пророки Старого Завіту
генеза
єдине наближення до псалму
заплаче на моїх поранених руках
черепичні враження
прийдіть до того хто тримає світ у долоні
та втішає його коли любить сніги
терпіння Творця простилає відстань
від неба до землі
часто цей шлях плине десь із нас [6, с. 41].

Твір складається з нерівномірних рядків, у яких домінує вільний вірш. Ритм не регулярний, але підпорядкований змісту, адже саме думка диктує розмір. Така структура створює враження глибокого роздуму, наближення до молитви, як це і заявлено в назві. Використання релігійної лексики (*апостоли, пророки, Старий Завіт, генеза, псалм, Творець*) надає твору сакрального звучання, але ці слова набувають нового смислового наповнення через особисту інтонацію ліричного героя. Оксюморон «династія світла темряви» натякає на співіснування добра і зла, божественного й людського, світу як спадкоємця контрастів. Образи апостолів, «пророків Старого Завіту» допомагають провести масштабну паралель: герой відчуває своє місце не меншим, ніж у релігійних постатей, але не через гординю, а через глибину страждання й причетність до історії спасіння.

Поезія бачиться як міст між початком і молитвою, між Творцем і створеним завдяки важливим біблійним поняттям «генеза» і «псалм»: перше вказує на початок, творення, а друге – на звернення, пісню душі. Образ Бога як люблячого батька, а не судді, проєктується через вислови «тримає світ у долоні», «любить сніги», «терпіння Творця». Метафора «черепичні враження» відсилає до фрагментованої пам’яті, буденності, на якій закладається духовний досвід. Заключна фраза «цей шлях плине десь із нас» має виразну філософську позицію на засадах ідеї боголюдськості, пошуку зв’язку між небом і землею не зовні, а в людині.

Ідеї самопожертви, духовної самотності, пошуку сенсу буття стали провідними мотивами вірша «Дарування себе вітру». Герой прагне стати

частиною вищого – світла, вітру, поезії, але це не приносить очікуваного результату. Він переживає момент розчарування, коли навіть краса дарування себе стає «марною». Проте саме цей біль є джерелом його поезії. Це глибоко особистісний псалом про жертовність, незрозумілу людству, але наближену до Бога. Вільний вірш надає тексту медитативності, багатозначності, дозволяє читачеві самостійно обирати інтонаційні паузи. Це характерна риса духовної лірики, у якій головне – не лінійність, а занурення в атмосферу і сенси. Кожна строфа насичена символами, які створюють філософсько-метафізичний ландшафт. Метафора «урочистий збір з середини сонячного гнізда» є візією початку, можливо, народження або духовного зібрання, яке відбувається в серці світла, в центрі тепла та захисту.

Образ самотньої липи (сакральне дерево в національній культурі румун) символізує медитативну природу людини, зосередженої в собі. Липа може втілювати душу, що гідна пошани через здатність бути в самотності. Поет зображує духовне світло як щось живе, що не може бути затримане. Поезія постає як непередбачувана стихія, в якій «купається» герой, можливо, з розчиненням власного «Я». Звук, тінь, пам'ять матеріального світу («відлуння землі») трансформується у щось величне – духовний палац. Однак це можливо лише тоді, коли герой зростає через «дарування себе вітру». Насправді ж, після глибокого усамітнення приходить біль за себе і тих людей, які «запізнилися» до власної долі, й світ більше не освітлює їм дороги через втрачений потенціал або знехтувану місію. Але й для ліричного героя жест самопожертви, злиття з вітром, – символом свободи або духу, – виявляється марним. Це гірка іронія, або глибока туга за сенсом.

Висновки. Іон Бику обирає форму модерної поезії, відмовляється від пунктуації, вдається до надмірної метафоризації, використовуючи нерівні строфи та різноманітну риму, досягає експресивності через витончені й тонкі метафори і конструкції. Його метафори достатньо складно розшифрувати, як-от: *ошийник бунту, конверт ночі, клітина віри, грудка бажання, стогін смерті, шлак заходу сонця*. Водночас ліриці поета властиві й загальні метафори: *переживання природи, голосіння смерті, поклик бажання, дрижання смерті, гілки часу, покинуті сутінки, одяг ночі, коріння нездійсненої мрії, береги початку*. Також він вживає деякі антипоетичні слова: *викидень, щеплений, псарі, проявлення, гаруспіки (жерці), кишки, каліка, злодій мови, лускатий, тощо*. Для представників метамодернізму, зокрема Іона Бику, залишаються актуальними саморефлексія, пошук духовних цінностей, релігійності, вираження історіософських ідей. Перелічені естетичні критерії художньої творчості принципово відрізняються від естетичних засад популярного на рубежі XX – XXI століть постмодернізму і, безперечно, розвиваються відповідно до естетичних критеріїв метамодернізму.

Список використаної літератури:

1. Bâcu Ion. Toți mă cred tânăr. Toreador. Galați: GENEZE, 2000, 120 p.
2. Bâcu, Ion. Strigătul tăcerii. Poezia Ecoul Bugeacului. Iași, PIM, 2021. 123 p.
3. Nealon T. J. Post-postmodernism, or, The logic of just-in-time capitalism. Stanford: University Press, 2012. 248 p.
4. Turner L. Metamodernism: A Brief Introduction. Berfrois. January, 2015. URL: https://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/.
5. Vermeulen T., van der Akker R. Notes on Metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture. 2010. Vol. 2, № 1. P. 1–14.
6. Відлуння Буджака. Серія «Поезія Буджака». Вип. 3 [збірка поезій рум., укр. мовами] / Упор. Шевчук Т. С., Райбедюк Г. Б., Урсу Н.Г. Ізмаїл : Ірбіс, 2021. 110 с.
7. Райбедюк Г. Б., Демидчик-Асаржи В. М. Домінанти художнього світу сучасної румуномовної поезії Буджака в контекстуальному вимірі. *Відлуння Буджака*. Ізмаїл : Ірбіс, 2021. С. 79–94.
8. Яковлєв М. В., Купка О. В. Метамодерн, постпостмодерн і світоглядні орієнтири постінформаційного суспільства. Worldview Explications of Modernism and Postmodernism : scientific monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. P. 287–302.

References:

1. Bâcu Ion (2000). Toți mă cred tânăr. Toreador. Galați: GENEZE. 120 p.
2. Bâcu Ion (2021). Strigătul tăcerii. Poezia Ecoul Bugeacului. Iași, PIM. 123 p.
3. Nealon T. J. (2012). Post-postmodernism, or, The logic of just-in-time capitalism. Stanford: University Press. 248 p.
4. Turner L. Metamodernism: A Brief Introduction. Berfrois. January, 2015. URL: https://www.metamodernism.com/2015/01/12/metamodernism-a-brief-introduction/.
5. Vermeulen T., van der Akker R. Notes on Metamodernism. Journal of Aesthetics & Culture (2010). Vol. 2, № 1. P. 1–14.
6.Vidlunnya Budzhaka. Seriya «Poeziya Budzhaka», Vyp. 3 [zbirka poeziy rum., ukr. movamy] (2021) / Upor. Shevchuk T. S., Raybedyuk H. B., Ursu N.H. Izmayil: Irbis, 2021. 110 s.
7. Raybedyuk H. B., Demydchyk-Asarzhy V. M. (2021). Dominanty khudozhn'oho svitu suchasnoyi rumunomovnoyi poeziyi Budzhaka v kontekstual'nomu vymiri. Vidlunnya Budzhaka. Izmayil : Irbis. S. 79–94.
8. Yakovlyev M. V., Kupka O. V. (2023). Metamodern, post-postmodern i svitohlyadni oriyentyry postinformatsiynoho suspil'stva. Worldview Explications of Modernism and Postmodernism : scientific monograph. Riga : Baltija Publishing. P. 287–302.

Abstract. *This study is an attempt to comprehend the poetics in the works of Ion Bâcu, a contemporary Romanian-language poet from southern Odesa, the head of the regional creative association 'Echo of Budzhak,' and the author of the collections* ***Everyone Thinks I'm Young. Toreador (Toți mă cred tânăr. Toreador, 2000) and The Cry of Silence (Strigătul tăcerii, 2021)****. The complex system of imagery in Ion Bâcu's poetry stems from his philosophical depth and worldview, with the author's visions encouraging an interpretation rooted in symbols and archetypes within the emotional experiences of the lyrical subject. The thematic framework of Bâcu's poetic work encompasses several key aspects: hyper-reflexivity, epic scope, complex narrative structures, sacred and eschatological imagery, heightened metaphorization of faith and existence, as well as the presence of national heroes and symbols, the nature of Budzhak, and intimate reflection. The poetic language of Bâcu's works is deeply metaphysical, imbued with the intonation of sacred texts and inclined toward a biblical stylistic register. The author's creative manner is distinguished by the absence of punctuation. This is not merely a stylistic choice, but a key to a deeper reception of his texts. The deliberate omission of punctuation produces the effect of an unbroken stream of consciousness, allowing the reader to independently model intonation, identify semantic nodes, and connect images and meanings in a personal, interpretive manner. The lyrical subject observes the world through the 'eye of the word'. He 'merges into the Second Coming', 'gives himself to pain', and seeks himself, God, and the meanings of existence (The Eye of the Words). The lyrical speaker reflects on the sacred presence within the everyday, and on how a human being can become part of a divine dialogue. This is an inner journey that begins with suffering, passes through doubt, and culminates in the realization of God's love. Ion Bâcu adopts the form of modern poetry, abandoning punctuation and resorting to excessive metaphorization. Employing uneven stanzas and diverse rhyme schemes, he achieves expressiveness through refined and subtle metaphors and constructions. His metaphors are often difficult to decode, for example: 'the collar of revolt', 'the envelope of night', 'the cell of faith', 'the lump of desire', 'the moan of death', 'the dross of sunset'. At the same time, the poet does not entirely free himself from certain commonplaces: experiences of nature, the mourning of death, the call of desire, the trembling of death, the branches of time, forsaken twilight, the garments of night, at the root of the unfulfilled dream, the shore of beginning. He also employs some anti-poetic words: miscarriage, vaccinated, dogcatchers, development, haruspices (priests), intestines, cripple, the thief of speech, scaly, among others. For representatives of metamodernism, including Ion Bâcu, the self-reflection, the search for spiritual values, religiosity, and the authorial self-remain relevant, as well as the expression of historiosophical ideas. These aesthetic criteria of artistic creation fundamentally diverge from the aesthetic principles of postmodernism, which was prominent at the turn of the 20th and 21st centuries, and they develop in accordance with the tenets of metamodernist aesthetics.*

Key words*: metamodernism, poetics of the transcendent, spiritual writing.*

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 811.161.2’36

НОВІ ДОСЯГНЕННЯ В ДОСЛІДЖЕННІ ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

[Граматичний портрет української мови у XXI сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни / упоряд.: Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ, 2024. 220 с.]

NEW ACHIEVEMENTS IN THE STUDY OF UKRAINIAN GRAMMAR

[Grammatical Portrait of the Ukrainian Language in the XXI Century: a collection of abstracts of the participants of the International Scientific Conference in honour of Doctor of Sciences in Philology, Professor Kateryna Horodenska / edited by N. Gorgoliuk, L. Kolibaba, V. Fursa. Kyiv, 2024. 220 s.]

Марина ДЕЛЮСТО
кандидат філологічних наук, доцент
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна
mdelyusto@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9162-4131

Maryna DELIUSTO
Candidate of Sciences in Philology, Associate Professor
Izmail State University of Humanities Ukraine
mdelyusto@ukr.net
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9162-4131

У збірникові наукових праць **«Граматичний портрет української мови у XXI сторіччі»** уміщено тези наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції, що її організував відділ граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України на пошану доктора філологічних наук, професора, завідувача цього відділу Городенської Катерини Григорівни. Наукові студії, авторами яких є мовознавці з наукових установ і закладів вищої освіти України та закордоння (Республіки Польщі, Сербії та Чехії), присвячено актуальним проблемам граматики сучасної української літературної мови, які перебувають у колі наукових зацікавлень відомого мовознавця-граматиста – теоретичної і застосовної морфології, зокрема, особливостям реалізації синтаксичних норм, новітнім тенденціям у розвитку словотвірної системи, проблемам української лексикології та лексикографії в контексті граматичної теорії. Відповідно до цієї проблематики у структурі збірника слушно виокремлено 6 розділів.

У **першому розділі *«Науковий доробок К. Г. Городенської на тлі актуальних проблем української граматики та сучасної мовної практики»*** увазі читачів запропоновано тези наукових доповідей, у яких різнобічно проаналізовано лінгвістичний доробок професора К. Г. Городенської: на тлі теоретичних проблем морфології, синтаксису та дериватології сучасної української літературної мови загалом (Н. І. Бойко), теорії синтаксичної деривації (Т. Є. Масицька, О. Г. Межов), синтаксису односкладного речення

(С. Т. Шабат-Савка), з погляду кодифікації літературних мовних норм (Л. М. Коваль, Т. Л. Хомич), у контексті актуальних проблем створення шкільних підручників (О. М. Данилевська).

Наукові праці, зібрані у **другому розділі** ***«Динаміка граматичних норм української літературної мови: прескрипція і узус»***, дають змогу простежити тенденції в розвитку граматичної системи української літературної мови XXI ст. у кількох аспектах: по-перше, у сфері різних частиномовних класів – іменників (Л. М. Колібаба) і числівників (В. О. Юносова), а по-друге, – на різностильовому мовному матеріалі, передусім на сучасних медійних текстах (Н. М. Костусяк, М. І. Навальна, О. П. Кадочнікова).

У третьому розділі «*Проблеми теоретичної і застосовної морфології української літературної мови XXI сторіччя»* охоплено широкий комплекс різнорідних питань морфології української літературної мови XXI ст., пов'язаних із використанням концепцій закордонних лінгвістів в українській граматиці (Л. В. Попович, М. І. Калька та В. В. Калько), семантикою граматичних форм (І. В. Багмут), комунікативними параметрами частин мови (У. Б. Добосевич), розмежуванням окремих частиномовних класів слів (О. П. Сулима) та функційних омопар (Є. Б. Кісь), з особливостями їх функціювання в літературній (Т. В. Яковлева) та в діалектній мові (В. В. Ґрещук, В. В. Ґрещук), реалізацією морфологійних категорій (Ю. В. Грицевич) та їхнім відображенням у словниках (С. О. Соколова), критеріями та прийомами визначення взаємозв'язку лексико-семантичних категорій і морфологійної парадигматики (С. Л. Ковтюх), історією граматичних форм у термінографії (І. А. Казимирова), увідповідненням термінології чинного українського правопису положенням сучасної академійної граматики (М. Д. Гінзбург), морфологійною адаптацією запозичених власних назв (В. В. Максимчук), із лінгво-ідеологійними засадами граматик української мови радянського і пострадянського періодів (А. М. Поповський).

Основу **четвертого розділу** ***«Синтаксична норма у структурній та функційно-стильовій парадигмі української літературної мови XXI сторіччя»*** становлять тези наукових доповідей, у яких порушено проблеми синтаксичного внормування української літературної мови у XXI ст. Увагу авторів цього розділу зосереджено на змінах у синтаксичній будові української літературної мови в період відновленої державности України (С. В. Харченко), найновіших явищах і тенденціях у синтаксисі мови українських масмедіа (І. Я. Завальнюк), питаннях семантичної організації синтаксичних одиниць, зокрема вербалізації суб'єкта в семантико-синтаксичній структурі українського та польського речення (І. В. Кононенко), складносурядному реченні у формально-граматичній і семантико-синтаксичній парадигмі складного речення (М. І. Степаненко), пасивних конструкціях із погляду їхньої структури та функційно-стильового вживання (О. Я. Лаврінець), оцінних фразеологізованих реченнях у контексті метафоричного мислення мовців (М. І. Личук), конструкціях-фраземах (Г. В. Ситар), синтаксичному повторі як вияві категорії емотивности в

політичному дискурсі (Н. В. Кондратенко), семантичних параметрах та синтаксичній реалізації валентности модусних предикатів (Н. П. Гальона), модальних іграх у медійному дискурсі (Н. Г. Горголюк), лінгвістичному статусі зевгматичних конструкцій (Ж. В. Колоїз), семантичних характеристиках синтагматичних дублетів у складному багатокомпонентному реченні (Л. М. Марчук), інфінітивних реченнях в аспекті граматики оцінки (О. В. Халіман), граматичній природі підрядного зв'язку у простому реченні (Р. О. Христіанінова).

У **п'ятому розділі *«Новітні тенденції в розвитку словотвірної системи української літературної мови»*** проаналізовано новітні тенденції у творенні прикметників від ініціальних абревіатур у XXI ст. (О. О. Вороніна), словотвірний потенціал оказіональних ад'єктивів у сучасних українських дитячих творах (І. В. Денисовець), мотиваційну структуру образних дериватів (Т. Є. Гуцуляк), лексеми з формантом *еко-* в сучасній українській мові (Н. І. Кочукова), корінь *рус-* у контексті норм словотвірної номінації (Г. М. Куцак), чинники систематизування відвигукових дієслів української мови як вершин словотвірної парадигми (О. П. Кушлик), дериваційний вимір мовної креативности під час російсько-української війни (Ю. С. Макарець), відіменниковий дієслівний транспозиційний простір драми-феєрії «Лісова пісня» Лесі Українки (І. А. Мельник).

До **шостого розділу *«Проблеми української лексикології та лексикографії в контексті граматичної теорії»*** увійшли тези, присвячені актуальним питанням взаємозв'язку лексикології, словникарства та граматики сучасної української літературної мови, зокрема: критеріям визначення національної маркованости українського слова (Є. А. Карпіловська), частиномовному статусові та лексикографійному опису незмінюваних прикметників іншомовного походження (Н. М. Глібчук), кодифікації запозичених складних назв у тлумачних словниках (З. Г. Козирєва), новаторським підходам до лексикографування дієслівного керування (Л. М. Колібаба, В. М. Фурса), граматичній характеристиці слова у тлумачному словнику (на матеріалі «Словаря української мови» Б. Грінченка) (Л. М. Марчило, І. В. Дудко), назвам неістот у функції вокатива з погляду словникового опрацювання (І. А. Самойлова), граматичній параметризації активного лексикону українців XXI ст. в новому тлумачному словнику (Н. В. Сніжко), принципам укладання практичного словника словозміни ВЕСУМ (В. Ф. Старко), парадоксові словника Г. Голоскевича (О. М. Тищенко), концепції укладання граматичного словника синкретичних сполучних засобів (Л. В. Шитик).

Оцінюючи рецензований збірник тез наукових доповідей загалом, відзначимо його актуальність, ґрунтовність, цілісність, чітку й логічну структуру, високий фаховий рівень, теоретичну та практичну значущість. Він буде цікавий для науковців, викладачів закладів вищої освіти, аспірантів, студентів-філологів, а також усіх, хто стежить за розвитком граматичної думки в лінгвоукраїністиці та славістиці.

УДК 821.161.20‘6.09:929 Чендей (049.32)

ЗНАКОВА ВІХА ЧЕНДЕЄЗНАВСТВА

Рецензія на книгу: **Персональна справа Івана Чендея № 18257:** Том І. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ-Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.

A LANDMARK IN CHENDEOLOGY

Рецензія на книгу: **The Personal Gase of Ivan Chendey № 18257:** Volume I. The story of the novel «Birds Leave Their Nests…» / author of the project idea, compiler, introductory article and scientific editor, commentary, selection of illustrative material, preparation of appendices by DSc (Philol.), Prof. S. Kiral; preparation of case documents and separate commentaries by CSc (Philol.) V. Podryga. Kyiv-Uzhhorod : RIK-U LLC, 2024. Vol. I. 736 p.

Галина РАЙБЕДЮК
кандидат філологічних наук,
професор
E-mail: raibedyuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7372-4929
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет,
Україна

Galyna RAIBEDIUK
PhD of Filological Sciences,
Professor
E-mail: raibedyuk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-7372-4929
Izmail State University of
Humanities,
Ukraine

Доля більшості книжок талановитого закарпатського прозаїка Івана Чендея, як відомо, була драматичною, «химерно-горьованою» і, як не парадоксально це звучить, найперше через небуденний талант і щиру правдивість їх творця. Так сталося й із романом «Птахи полишають гнізда» (1965), якому судилось пережити «негаразди, злигодні», брутальне цензурне (ідеологічне) втручання у текст, а його не раз «битому і гнаному» авторові зазнати тривалого цькування за інакодумство та 9-літньої заборони друку через проштемпельовані офіційними чиношанувальниками ярлики «націоналіста-антирадянщика» й апологета «патріархальщини». Для письменника ж цей роман був не просто «живим первістком» великого епічного жанру, а «мозільною працею не одного дня і не одної ночі», про що свідчить його епістолярій. Так, у листі до критика Л. Новиченкові (16. 12. 1965 р.) він зізнавався, що це підсумок усього його творчого шляху, «скромне творіння», глибинним сенсом якого стала «фанатична любов до рідного Закарпаття, через нього – любов до рідного народу [3, с. 32].

Вихід у видавництві «Радянський письменник» роману критика на перших порах сприйняла «загалом прихильно, а в пресі з’явилося чимало позитивних рецензій та відгуків» [2, с. 133]. Це були здебільшого публікації, розміщені на шпальтах республіканської та регіональної закарпатської

періодики авторитетних і менш відомих авторів (Г. Аврахова, К. Волинського, М. Кречка, В. Марка, В. Фединишинця та ін.) Видавництво висуває роман на здобуття Шевченківської премії. Цю ініціативу підтримало керівництвор Ужгородського університету в особі ректора, доцента Д. Чепури, секретаря парткому С. Міщенка та голови профкому В. Худанича. Тоді ж доцент цієї освітньої установи Ю. Балега публікує на сторінках «Закарпатської правди» (20. 03. 1966) замовницький російськомовний пасквіль «Ступки, м'ялки і духовний світ Пригар», у якому паплюжить І. Чендея за «викривлення правди» щодо успіхів і здобутків радянського способу життя. Саме з цієї упередженої статті й розпочалися нагінки на письменника, а з ними – його так звані партійні «персональні справи».

Направду «вражає й понині ота містечкова не те що недалекоглядність, а й інтелектуальна бідність тих, хто благословляв знущання над письменником – бо як можна було вже після висунення твору на Шевченківську премію, публікації стількох прихильних рецензій у столичній пресі, у тому числі й центральних партійних органів, зважитись на таку ганьбу, яку повинні знати сучасні та наступні покоління українців загалом» [3, с. 63]. Тож поява такого фундаментального та вагомого видання, яким стала підготовлена Сидором Кіралем і Володимиром Подригою «Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том 1. Історія роману "Птахи полишають гнізда..."» є, безумовно, знаковою подією в оприявненні важливої сторінки об'єктивної творчої біографії письменника та її наукової структуризації. Як справедливо зазначає Н. Поляруш, ця «глибока, захоплива, професійно скомпонована книга є етапною не тільки на теренах чендеєзнавства, а й усієї гуманітаристики» [4, с. 127]. Її цілком можна вважати «сатисфакцією» багатостраждальному роману і його авторові. В багатьох вузлових моментах вона проливає світло на видавничу історію твору й різнополярну реакцію критики на нього завдяки представленим достовірним, переважно маловідомим фактам про цей твір, над яким вельми плідно «попрацювала» офіційна, значною мірою й внутрішня авторська цензура. Має цілковиту рацію компетентний рецензент О. Рарицький, який підкреслює, що ця належно документована праця дає змогу «об'єктивно й аргументовано відповісти на дискусійні питання, пов'язані із виданням роману, і в такий спосіб увиразнити добу, в якій формувався й творив письменник як тверда і непоступлива творча особистість» [5, с. 112]. Тож перед нами свого роду «фактографічна мозаїка», в якій народжується базоване на документальній основі розуміння автора, за монолітною постаттю якого – неординарний і сильний митець зі своєю неспростовною правдою про людину, з уболіванням за неї, бунтом проти її перетворення «на функцію в СРСР» (Ю. Шерех) хулителями справдешнього таланту й людяності.

Більшу частину документів уміщеної в рецензованій книзі персональної справи» І. Чедея становлять стенограми протоколів закритих партійних зборів первинної партійної організації Закарпатського відділення СП України, а також супровідні листи та характеристики, що свідчать про абсурдність звинувачень у порушенні партійної дисципліни й подібних «непробачних гріхів». Так, у протоколі № 7 закритих партійних зборів цього осередку від

19. 04. 1967 р. спеціальним питанням розглядалась поведінка комуніста І. Чендея, зокрема, його «відірваність від колективу, від партійної організації». На цьому «судилищі» ставилось питання про виключення письменника з членів партії, що його замінили «суворою доганою з попередженням і з занесенням до особистої справи» [3, с. 129]. Після детального ознайомлення з документами стає очевидно, що під маркою «партійної недисциплінованості» письменника йшлося завперш про його ідеологічно неблагонадійні як на принципи монопольного соцреалізму твори, насамперед, про роман «Птахи полишають гнізда», що набув широкого резонансу в межах усього тодішнього всесоюзного простору. Бо ж стрижневою тезою звинувачень став абсолютно прозорий висновок, сформульований відповідальним секретарем Закарпатського відділення СПУ П. Угляренком: «З повною відповідальністю можу сказати. Книга ця, роман “Птахи полишають гнізда...” – абсолютно антирадянська» [3, с. 176]. У «Службовій характеристиці члена СПУ І. М. Чендея» від 25. 04. 1967 р., завіреній П. Угляренком, однозначно прописано, що світ побачив «недовершений в ідейному відношенні роман “Птахи полишають гнізда...”. У цьому творі ідеалізується минуле, яке протиставляється нашій дійсності» [3, с. 131]. Подібних прикладів партійної «персональної справи» автора опального твору в рецензованій книзі задокументовано чимало. Вони демонструють відверте зневажання не тільки наукової етики, але й загальнолюдських принципів моралі назагал, звичних для тодішніх компартійних функціонерів від літератури, надто коли йшлося про непокірного, до того ж українськоцентричного письменника.

З огляду на вищесказане, персональну справу І. Чендея можна трактувати як «джерело вивчення історії радянської цензури» (С. Кіраль). Симптоматичною в цьому сенсі є назва вступного слова укладача, що виступає кодом дешифрування змісту всього видання. Вміщені тут матеріали стосуються безпосередньо дотичних до історії роману «Птахи полишають гнізда…» драматичних колізій життя й творчості комуніста І. Чендея, який, будучи вірним національним ідеалам, усе ж щиро вважав соціалістичні ідеали «прекрасними» й співвідносив із ними передовсім «високу мораль людської порядності» [1, с. 235]. С. Кіраль і В. Подрига виносять на суд читачів корпус документів першого тому персональної справи І. Чендея за № 18257, яка зберігається в Державному архіві Закарпатської обл. (ПАРТІЙНИЙ АРХІВ. Закарпатський обком Компартії України. Фонд № 1. Справа № 15. Опис № 37) [3, с. 25]. Це 47 документів персональних партійних справ, порушених проти письменника, з-посеред яких: протоколи закритих зборів партійної організації Закарпатського відділення СП України, постанови бюро Ужгородського міськкому КПУ, різного роду запити, довідки, апеляції, листи парткомісії, численні характеристики та офіційні пояснення члена КПРС Чендея І. М. Ці факти, що припадають хронологічно на невеликий проміжок часу (31. 10 1967 р. – 26. 11. 1968 р.), документують відверте режисерування цькувань письменника, неослабний на нього тиск за «гріхи проти партії та радянського народу». Персональна справа, що є для презентованої книги структурно й тематично визначальною, засвідчує «дику брутальність, безжалісне

потоптання» над твором, огульно проскрибованим офіційним літературознавством. Із цих причин, як зазначає у передмові С. Кіраль, закарпатський прозаїк і випав зі «стислого нарису» згаданого вище критика Л. Новиченка про українську романістику 1960–70-х рр. [3, с. 31].

За обсягом та інформативною вартістю це праця комулятивного характеру, найповніший на сьогодні компендіумом джерельних свідчень не тільки про І. Чендея та його роман «Птахи полишають гнізда…», але й про громадсько-політичне і власне літературне тло діяльності письменника. Документи персональної справи, що увійшли до книги, суттєво доповнює та аргументує три частини додатків: добірка листів і документів; рецензії, статті й уривки із монографій про роман; уривки із «Щоденників», у яких зафіксовано «живу» реакцію на пов'язані з романом події. Представлений матеріал має вельми важливе значення для розуміння того, яке місце посідає у творчій спадщині прозаїка цей твір, а також у контексті тлумачення документів персональної справи – як реальної історії його розпинання комуно-партійною критикою та прислужниками радянського режиму різних мастей. Додатки підсилюють ґрунтовність і доцільність джерельного забезпечення усього видання. Бо ж кожна інформація супроводжується відсилкою до змістовних додатків, у яких упорядник цієї структурної частини С. Кіраль подає повний текст рекомендованого джерела, побудованого на скрупульозно вивірених фактах. Відзначаємо ретельну фундаментальність у коментування мемуарного матеріалу, зокрема, представлене на високому едиційному рівні листування І. Чендея. Неабияку вартість становить архівний «фундамент» видання та бібліографічний список у рубриці «Науково-допоміжна бібліографія літератури про роман Івана Чендея "Птахи полишають гнізда..."». Її супроводжує розлогий іменний покажчик, котрий можна вважати «навігатором у пошуку інформації щодо окремих постатей та пов'язаних із ними ключових інформаційних моментів, що стосуються опального твору І. Чендея» [5, с. 112]. Окремої розмови вартують примітки, якими рясніють фактично усі частини книги. Вони виконують не просто традиційно допоміжну уточнюючу функцію. Істотно, що більшість із них розгортається в окреме дослідження, котре може лягти в основу спеціальних розвідок.

Для матеріалу подібного характеру особливо важить наукове коментування вміщеного матеріалу. В цьому плані рецензована праця справляє враження добротно опрацьованих і коректно прокоментованих різнопланових джерел. С. Кіраль коментує тексти (художні та документальні), зважаючи й на позатекстові реалії, доволі плідно використовує не тільки інформацію, що, так би мовити, «близько лежить», а по крупинах, мов крізь збільшуване скло, встановлює найтонші деталі життя і самого письменника, й буття його твору в найрозмаїтіших зв'язках. Означені аспекти «працюють» на високий науковий потенціал видання, його енциклопедичний рівень. Їх реалізація вимагала неабияких трудомістких самостійних зусиль – і пошукових, і аналітичних. Тут, властиво, добре відчутний неабиякий особистий досвід коментаторської праці дослідника, збагачений цілеспрямованим і системним вивченням фундаментальної теми «Іван

Чендей».

Об'єднуючою частиною рецензованого видання є передмова, яка і за змістом, і за структурою, й за інформативною насиченістю матеріалу та його науковим осмисленням виходить далеко поза межі означеного формату. Автор передмови С. Кіраль засвідчує власне чуття тексту й контексту І. Чендея, детально ідентифікує його оточення, деталізує скрупульозно досліджену видавничу історію роману. При цьому він охоплює широке коло постатей, причетних у різні роки до оцінок роману. У цьому ряду: письменники (О. Гаврош, С. Журахович, П. Загребельний, Ю. Станинець), науковці (І. Денисюк, М. Жулинський, В. Марко, М. Плісецький, П. Ходанич), літературні критики (Г. Аврахов, В. Брюховецький, К. Волинський, Р. Гром'як, В. Дончик, М. Ільницький, Г. Корабельников, Л. Новиченко, В. Панченко, Г. Сивокінь, М. Слабошпицький, М. Стрельбицький, Л. Теракопян та ін.). Вагому частину передмови відведено характеристиці й коментуванню розмаїтого пласта інших, не менш важливих джерел (архівні матеріали, щоденник, листи, інтерв'ю з багатьма людьми різних професій і рангів, свідчення журналістів із регіональної періодики, розповіді доньки письменника Марії Чендей-Трещак, відгуки культурно-громадських діячів (народний артист УРСР Михайло Кречко, народний художник УРСР Антон Кашшай), пересічних читачів). Подібні підходи дозволили авторові сформувати панорамний погляд на національне літературно-мистецьке життя, пояснюючи творчу долю «взятого на приціл органами нагляду не один рік» письменника, котрий заповідав «закладатися винятково на великій правді і великій чесності»» (І. Чендей).

Передмова, власне, постає як історія боротьби за чесне ім'я і справжній талант І. Чендея, а в цьому плані й за його роман «Птахи полишають гнізда...». Реєстр цієї боротьби, підтверджений і увиразнений персональною справою та додатками, значною мірою й інформативними широкими примітками. Автор передмови починає її з діаметрально протилежних оцінок ранньої новелістики письменника, зокрема, із соцреалізмівських підходів критики з настановами «активніше втручатися в нашу радянську дійсність (С. Гудзенко, О. Довганич, Г. Удовиченко) до негативних оцінок «ідейних недохопів» роману, зведення рахунків Ю. Балеги з І. Чендеєм, помсти за «непогоджений» виступ на V з'їзді письменників України, за принциповість і чесність у відстоюванні «дорадянських» імен (Л. Дем'ян, О. Маркуш, Ф. Потушняк, Ю. Станинець), за мужність сказати правду своїм колегам про їхню творчість.

С. Кіраль у передмові виходить на типологічні зіставлення прози І. Чендея (щоправда, з огляду на регламентовані межі, лише побіжні) з його сучасниками (Є. Гуцалом, С. Пушиком, В. Стефаком, Гр. Тютюнником, Р. Федорівим). Уважний до незначних деталей, він конспективно уводить, на перший погляд, побічні мікросюжети біографічного (скажімо, спогади про навчання в Харкові, де здобув «першу радянську освіту» на курсах газетних працівників) й творчого характеру (історія перекладів його творів), плідно залучає фрагменти маловідомого, нерідко дискусійного, «забутого» (напр., згадки у примітках про прихильного до І. Чендея непересічного літератора

Ю. Станинця) тощо. Залишається сподіватись, що С. Кіраль ще повернеться до пунктирно окреслених у передмові сюжетів, щоби розгорнути їх у ґрунтовному монографічному дослідженні. А потреба в цьому, безумовно, є.

У фокусі уваги автора ідеї проєкту важливі документальні, в тім числі й архівні матеріали, що суттєво доповнюють історію українського культурно-громадського життя Закарпаття, видавничого руху та цензури в Україні другої половини XX століття. Означений ракурс оприявнює суттєве наукове прирощення до відомих на сьогодні сторінок драматичного національного духовного буття означеної літературної доби й обставин, у яких письменникам доводилось виборювати право на життя правдивого українського слова. В контексті персональної справи І. Чендея у рецензованому виданні наводиться значна кількість примітних щодо цього матеріалів. Тут можна б навести цілу низку фактів, якими рясніють усі структурні частини книги. Варті уваги, наприклад, спом'януті деякі рецензії на збірку «Чайки летять на Схід» (1955) та випуски альманаху «Радянське Закарпаття», де публікував свої твори прозаїк. Вони вагомі в аспекті вивчення історії «народження клейма» про письменника як «одописця старовини», «консерватора архаїки», що навішували йому радянські ідеологи від літератури. Це клеймо активно чіплятимуть новелістові після виходу у світ роману «Птахи полишають гнізда…».

Персональна справа комуніста І. Чендея, як свідчать уміщені в книзі документи й супутні коментарі, денонсує з тим його світлим запалом про «великий час на Закарпатті», з яким він розпочав роботу над першим романом. Водночас пропоновані читачеві оті сумні свідчення епохи радянської тоталітарної цензури показують й інший бік життя письменника, найперше його стійкість і затяту віру в перемогу світла та правди, адже І. Чендей свою «велику, важку дорогу» як автор новаторського роману таки «несхибно пройшов», «вистояв, вистраждав, але не зламався, тому й переміг!» [3, с. 96].

Підсумовуючи, зазначимо, що перед нами ґрунтовна джерелознавча праця, в якій матеріал представлено максимально повно, доказово й науково коректно. Її цінність очевидна й незаперечна. До того ж, є усі підстави стверджувати, що рецензоване видання «Персональна справа Івана Чендея № 18257» – знакове явище «загалом у площині вивчення літературного процесу в Україні II пол. XX століття» [4, с. 125]. Включені до нього матеріали публікуються в повному обсязі вперше, що підсилює його новизну. В цілому ж ця книга, сукупно з багатьма іншими науковими різножанровими глибокими дослідженнями С. Кіраля, є переконливою підставою для висновку про її важливість для формування повноти наукової біографії Івана Чендея, а в методологічному плані – про потребу формування в сучасному науковому дискурсі окремої спеціальної галузі «чендеєзнавство».

Список використаної літератури:

1. Гаврош О. Д. «Відчуваю, що залишилося небагато…» // Закарпатське століття: 20 інтерв'ю / передмова автора. Ужгород : Мистецька Лінія. 2006. С. 227–240.

2. Кіраль С. С. Іван Чендей та київські критики: епістолярні діалоги : монографія. Київ-Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2021. 432 с.

3. Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том 1. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ; Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.

4. Поляруш Н. С. До джерел творчості Івана Чендея [Рецензія на книгу: Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том 1. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ; Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.]. *Українська література: історичний досвід і перспективи.* 2024. № 3. С. 125–129.

5. Рарицький О. А. Шлях істини: роман Івана Чендея «Птахи полишаютьгнізда…» [Рец. на кн.: Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том 1. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ; Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.]. *Слово і час.* 2024. № 2. С. 110–112.

References:

1. Havrosh O. D. (2006). «Vidchuvaiu, shcho zalyshylosia nebahato…» [«I feel like there's not much left…»] // Zakarpatske stolittia: 20 intervi'u / peredmova avtora. Uzhhorod : Mystetska Liniia. S. 227–240 [in Ukrainian].

2. Kiral S. S. (2021). Ivan Chendei ta kyivski krytyky: epistoliarni dialohy : monohrafiia. [Ivan Chendey and Kyiv Critics: Epistolary Dialogues: a monograph]. Kyiv-Uzhhorod : TOV «RIK-U». 432 s. [in Ukrainian].

3. Personalna sprava Ivana Chendeia № 18257: Tom 1. Istoriia romanu «Ptakhy polyshaiut hnizda…» (2024). [The Personal Gase of Ivan Chendey № 18257: Volume I. The story of the novel «Birds Leave Their Nests…»] / avtor idei proiektu, uporiad., vst. st. ta nauk. red., koment., dobir iliustr. materialu, pidhot. do druku dodatkiv d-ra filol. nauk, prof. S. Kiralia; pidhot. do druku dokumentiv spravy ta okremykh koment. kand. filol. nauk V.Podryhy. Kyiv; Uzhhorod : TOV «RIK-U». T. 1. 736 s. [in Ukrainian].

4. Poliarush N. S. (2024). Do dzherel tvorchosti Ivana Chendeia [To the sources of creativity of Ivan Chendey] [Retsenziia na knyhu: Personalna sprava

Ivana Chendeia № 18257: Tom 1. Istoriia romanu «Ptakhy polyshaiut hnizda…» / avtor idei proiektu, uporiad., vst. st. ta nauk. red., koment., dobir iliustr. materialu, pidhot. do druku dodatkiv d-ra filol. nauk, prof. S. Kiralia; pidhot. do druku dokumentiv spravy ta okremykh koment. kand. filol. nauk V. Podryhy. Kyiv; Uzhhorod : TOV «RIK-U», 2024. T. 1. 736 s.]. *Ukrainska literatura : istorychnyi dosvid i perspektyvy.* № 3. S. 125–129 [in Ukrainian].

5. Rarytskyi O. A. (2012). Shliakh istyny: roman Ivana Chendeia «Ptakhy polyshaiut hnizda…» [The path of truth: novel of Ivan Chendey «Birds Leave Their Nests…»] [Rets. na kn.: Personalna sprava Ivana Chendeia № 18257: Tom 1. Istoriia romanu «Ptakhy polyshaiut hnizda…» / avtor idei proiektu, uporiad., vst. st. ta nauk. red., koment., dobir iliustr. materialu, pidhot do druku dodatkiv d-ra filol. nauk, prof. S. Kiralia; pidhot do druku dokumentiv spravy ta okremykh koment. kand. filol. nauk V. Podryhy. Kyiv; Uzhhorod : TOV «RIK-U», 2024.T. 1. 736 s.]. *Slovo i chas*. № 2. S. 110–112 [in Ukrainian].

З МЕТОДИЧНОЇ СКАРБНИЦІ

УДК 821.161.2-1:28:373.5.016

УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ В 11 КЛАСІ (ЗА ТВОРЧІСТЮ ІНЕЛЛИ ОГНЄВОЇ)

EXTRACURRICULAR READING LESSON IN 11 GRADE (BASED ON THE WORKS OF INELLA OHNEVA)

Людмила ВОЙТЮК
учитель української мови та літератури, вчитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист ліцею № 4 Ладижинської міської ради Вінницької області, Україна
E-mail: voitiuk.73@ukr.net

Lyudmila VOYTIUK
teacher of the Ukrainian language and literature, teacher of the highest qualification category, teacher-methodologist at Lyceum No. 4 of Ladyzhyn City Council, Vinnytsia region, Ukraine
E-mail: voitiuk.73@ukr.net

Анотація. *У методичній розробці уроку позакласного читання, побудованого за реаліями життя і творчості української поетки Інелли Огнєвої, закцентовано увагу на драматичній долі авторки та основних мотивах її лірики. Обґрунтовано і структурно вибудувано хід уроку відповідно до образно сформульованої теми «Я бачила людей, які літали…». Проаналізовано естетичний і духовний потенціал поетичного доробку авторки. Відповідно до прочитаних і проаналізованих віршів Інелли Огнєвої запропоновано низку оригінальних завдань щодо розвитку критичного мислення здобувачів/здобувачок освіти.*

Ключові слова: *урок, позакласне читання, поетка, Інелла Огнєва, вірш, мотиви творчості, критичне мислення.*

Тема уроку: **«Я бачила людей, які літали…» (За життєвим і творчим шляхом Інелли Огнєвої)**

Мета: ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Інелли Огнєвої та її поетичним доробком; розвивати критичне мислення здобувачів/здобувачок освіти, їхню пам’ять і навички виразного читання; виховувати почуття поваги до майстрів слова, до української історії та культури.

Цілі: Упродовж уроку здобувачі освіти ознайомляться з:
1) життєвим і творчим шляхом Інелли Огнєвої;
2) основними мотивами творчості юної письменниці;
3) змістом деяких віршів поетеси;

умітимуть:
1) виразно читати вірші Інелли Огнєвої;
2) аналізувати поетичний твір;
3) аргументовано висловлювати свої думки, підкріплювати їх цитатами;

4) проводити паралелі про життєві цінності;
5) творчо вирішувати поставлені завдання;

Тип уроку: урок-бесіда за творами, рекомендованими для позакласного читання.

Обладнання:
1) портрет Інелли Огнєвої;
2) книги Інелли Огнєвої: «Україно, про що ти мовчиш?», «На крилах пісень», «Думи і мрії», «Відгуки»;
3) світлини та картинки за життєвим і творчим шляхом поетеси;
4) велике серце, створене із м'яких сердечок-іграшок;
5) іграшки ручної роботи;
6) зображення крил;
7) дерев'яні янголята;
8) метелики-світлячки;
9) декоративні свічки.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Оголошення теми і мети уроку. Позитивне налаштування на урок.

Слово вчителя:

Сьогоднішній урок я присвячую пам'яті поетки з героїчного міста Буча (Київщина) Інелли Огнєвої

Я бачила людей, які літали...
Їх крил ніхто не бачив, тільки я...
Вони їх у душі своїй ховали...
У кожних крил історія своя...
Одні в душі з'явилися раптово
Під дією високих почуттів,
Або їх проростило тепле слово,
Чи декілька, десяток теплих слів...
Ці люди свої крила не ховають,
Їх видно у їх посмішці, очах...
Поглянеш раз – і ясно, що літають,
Окрилені у власних почуттях!
Є люди, що здобули крила важко,
Вони їх не покажуть, не просіть...
В душі у них щебече тихо пташка
І страх, що крила зникнуть в одну мить...
Є люди, які самі свої крила
Зростили, немов квітку із землі...
Повірте, це не кожному під силу.
Ці крила у душі, не на спині...
Є люди, що ніколи не літали

І птахи не співали в їх серцях...
А є такі, які у когось вкрали
Не тільки крила – вогник у очах...
А ще по цьому світу ходять люди,
Що диво у серцях своїх несуть...
Вони посеред темряви і бруду
Незримі крила людям роздають...

***

А я іду і бачу, як літають...
Дивлюсь уважно... В саму глибину...
А люди світяться, підносяться, згасають,
Ховають глибоко незриму таїну...

Інелла Огнєва

– Чи кожна людина має крила?
– Яку особистість називають крилатою?
– Кого або що нагадують вам поняття «крила», «крилаті люди»?
На ці та суголосні з ними питання ми відповімо впродовж уроку.
Запишіть, будь ласка, свої асоціації на крилах *(зображення крил знаходиться в кожного на столі. На дошці теж є зображення крил: учитель записує туди слова-асоціації)*.
– Чи потрібні крилаті люди в цьому світі? Для чого? Який скарб додають крилаті люди в життя інших людей?
Розфарбуйте, будь ласка, крила в такий колір, який, на вашу думку, пасує крилатим людям. *(Учні розфарбовують крила та аргументують вибір кольору*).

ІІ. Актуалізація опорних знань: пошук і вирішення навчальних завдань через діалог, рольову гру, рефлексію.

Сьогодні ми ознайомимося з життєвим і творчим шляхом крилатої молодої української письменниці Інелли Огнєвої.

(Учитель відкриває портрет Інелли Огнєвої, який був прикритий папером із веселковим забарвленням)

– Її називають Янголом, Дивом, Сонечком… Хто ж вона насправді – Інелла

Огнєва? Щоб дізнатися про це, займемося пошуковою роботою і виконаємо *вправу* **«Цей дивовижний світ»**.
Крилатою може зробити людину багато що, адже протягом життя з нами відбувається чимало різних подій. Зверніть увагу, що навколо світлини Інелли є теж чимало чинників. Ось один із них *(Відкриваємо портрет мами)*

ІІІ. Сприйняття та усвідомлення навчального матеріалу.

- **Вправа «Життєві пазли»**

1) **«Мамина віра»** (коли мама була на п'ятому місяці вагітності, лікарі сказали, що дитина мертва… Тільки мамина віра допомогла Інеллі з'явитися на світ);
2) **«29 жовтня 1999 р.»** – дата народження;
3) **«м. Буча»** – місце народження;
4) **«Навчання»** *(Чи дарує навчання крила?)*: Бучанська загальноосвітня школа №1, Український гуманітарний інститут (факультет журналістики);
5) **«Хвороба»** (дівчинка захворіла на хворобу, пов'язану з онкологією);
6) **«12 березня 2020 р.» -** дата смерті.
– Ми зняли останній життєвий пазл Інелли Огнєвої – і перед нами відкрилася картина, на якій зображено сім'ю Інелли: матусю та двох сестричок.
– Чому життєві пазли перетворилися на сім'ю? *(Усі ці роки саме сім'я найбільше підтримувала дівчинку і дарувала їй крила).*
– Чому у вас на парті два крила, а не одне? Для чого птахам два крила? *(Орієнтовні відповіді учнів: для того, щоб утримувати рівновагу, відчувати підтримку тощо).*

Найближчі друзі Інелли:
- мама та сестричка Катруся;
- Вікторія;
- Марійка;
- читачі.

Бесіда з учнями. Підбиття підсумків їхніх відповідей та аргументів.

◆**Вправа «Чи знаєте ви своїх однокласників?»**
– *Яке улюблене заняття, наприклад, Бурлаки Софійки? (В'яже іграшки*)
– *Як хобі впливає на те, що в людини виростають крила*?
– *А які улюблені заняття були в Інелли?*
* Малювання
* В'язання іграшок
* Гімнастика
* Пілон
* Туризм
– *Було й те, без чого Інелла не уявляла свого життя…*
• Вірші почала писати в шестирічному віці.
• Три збірки. (Четверту збірочку було надруковано вже після смерті поетеси).

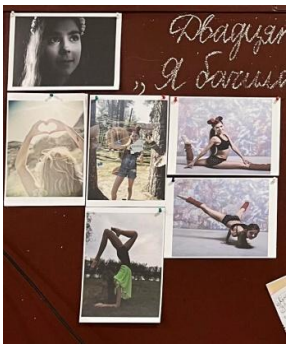

- «Сторінками моєї душі» (2018),

- «Ласощі для серця» (2018),
- «Швидка поетична допомога» (2019)

!!! Сама оформляла обкладинки для книг.

• Соцмережі (Подруги переконали Інеллу зареєструватися в соцмережах – і про її творчість дізнався світ).

– *Про що ж писала Інелла Огнєва? (Учениця декламує вірш «Можна випрати речі від бруду…»)*

• ***Основні мотиви творчості***: справжні людські цінності *(Що це за цінності?)*

(Учениця декламує вірш «Ви знаєте, кохання – це не квіти…»)

• Інелла Огнєва писала і прозу.

– Якою ж мудрою та світлою була ця дівчинка! А ще … вона померла до повномасштабного вторгнення, але зуміла передбачити багато чого… Її серце вміло відчувати.

• Прийом «Чарівна книга»

(*Що ж зуміла передбачити? Була впевнена, що український народ нездоланний).*

– Послухайте, будь ласка, вірш *«А ви знайте, що ми проростем…»,* адресований тим, хто змусив тікати з дому маму й сестричку Інелли, хто зруйнував її рідну Бучу, хто намагається знищити нашу Україну… Ушануймо ж хвилиною мовчання всіх тих, хто поліг, захищаючи свій рідний край… *(Учні запалюють декоративні свічки)*

- **Відео «А ви знайте, що ми проростем…»**
- Значну роль у житті Інелли відіграла віра… Матуся навчила її вірити в себе, в людей, вірити в Бога … Українці житимуть»!!!

– Слово вчителя:

– Я спілкуюся з мамою Інелли *(розповідь про випадок зі світлиною, зробленою Інеллою Огнєвою)*.

Мама Інелли Огнєвої написала вам листа… *(Учитель зачитує лист)*

Лист мами Інелли Огнєвої, адресований одинадцятикласникам Ліцею №4 Ладижинської міської ради Вінницької області:

«Дорогі мої, любі, уже такі дорослі, але все ще дітки!!! Я пам'ятаю своїх діток у вашому віці. Я дуже вдячна вашій учительці за те, що вона поширює творчість моєї донечки... Я не нав'язую, але повірте, ознайомитися з творчістю Інеллочки варто... Вона змінює свідомість, вказує напрямок, допомагає у скруті, розвеселяє у смутку... Вона (творчість Інеллочки) без перебільшення лікує зранені серця й душі... Це не просто слова – це свідчення людей, які пережили окупацію тільки завдяки тому, що, не маючи інтернету, зв'язку з рідними, зі світом, вони знаходили розраду та надію у віршах Інеллочки, маючи її збірочки... Також хлопці з гарячих точок на фронті, приїжджаючи додому на короткий термін, заходять до мене на роботу, обнімають, зі сльозами на очах (це так дивно: кремезні чоловіки, які пережили пекло, плачуть, немов маленькі діти), дякують, що в них із собою були збірочки віршів Інеллочки. Якщо маєте бажання, то в інтернеті, у ютубі багато відео, де люди читають вірші Інеллочки у відеоформаті, деякі кладуть її слова на музику. Щоб зрозуміти, хто така Інеллочка, достатньо доторкнутися до її поезії. Вона ще писала прозу, займалася професійно танцями, пілоном, прекрасно малювала, захоплювалася туризмом. Якось пройшла з командою (ми з Катюшею теж брали участь) за 10 днів чорногорський і мармаросський хребет – це Карпатські гори... Я могла б писати й писати, надіслала б вам безліч фото Інеллочки, але, мабуть, ще дуже мало часу минуло, як Інеллочка стала ангелом... Біль не попускає... І зараз писати важко... Хоча я на 100 відсотків упевнена, що вона з Господом, на небесах у Його Царстві!!! Але я - звичайна людина, і мені дуже болить ця втрата… Я знаю, що прийде час і ми зустрінемося з нею... А поки... Хто хоче дізнатися більше інформації про Інеллочку, побачити, яка вона, відчути – приєднуйтесь до мене в друзі на ФБ @Бети Бу. Інеллину сторінку я також продовжую вести, але в неї вже ліміт друзів 5000...

Люблю вас, обіймаю серденьком, буду рада знайомству з кожним. І всім вам бажаю щасливої долі та рясних Господніх Благословінь у всіх сферах вашого життя, і, звісно, ПЕРЕМОГИ❤️💙💛 З любов'ю до кожного з вас особисто – мама Інеллочки – Ірина❤️

– ***Діалог-бесіда за почутим. Висновки***.

IV. Закріплення нових знань, умінь і навичок. Обґрунтуйте думку.

– Цей світ прекрасний завдяки крилатим людям.

– Хто такі крилаті люди?

– Чи знаєте ви крилатих людей? Яка їхня місія в житті?
– Чи хотіли би ви бути крилатою людиною? З якою метою?

(Учитель декламує вірш «А я люблю простих людей…»)
А я люблю простих людей…
Таких, які говорять щиро.
Які сміються до дітей,
Не мріють про розкішну віллу.
Які недоліки свої
Знаходять сили визнавати.
У них всередині бої
Ведуться з темінню завзято.
А я люблю людей простих,
Які уміють пробачати.
Таких, що бачать власний гріх
І вміють вчасно промовчати.
Людей, які живуть життям.
Саме живуть, а не існують.
Їм не потрібен зайвий крам,
Вони кохання не купують.
Людей, які своє плече
Підставлять у скрутну годину.
І не згадають вам про це,
Як час якийсь потому сплине.
Людей, що світяться добром,
Говорять правду просто в очі.
Не зловживають за столом
І помсти кривдникам не хочуть.
Людей, які брудні плітки
За спиною не стануть плести.
Вони не слухають чутки,
Хай хто б хотів про щось донести.
А я люблю людей простих,
Таких, які книжки читають
І виглядають перший сніг
І визнають, чого не знають.
Людей, які цінують мить
І не чекають на суботу.
У них в очах вогонь горить,
А в серці віра та турбота.
А я люблю людей простих,
У чомусь геть неідеальних.
Але справжнісіньких-живих!
Не слід сприймати це буквально.
Люблю людей, які лице

Своє за маску не ховають…
Люблю людей – кричу про це!
Кому? Навіщо? Я не знаю…
Я вірю в силу тих людей,
Незримо сховану у них.
Що серцем рветься із грудей
А я люблю людей простих
І пройде час і змінить світ
До невпізнанності усюди,
Але не зникне вічний слід,
Який залишать світлі люди…

Огнєва Інелла

– ***Рольова гра*** «**Крилата людина**». Побудуйте діалог на тему «Крилата людина серед нас».

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

V. Підсумок уроку. Рефлексія.

- Кажуть, що душа людини є невмирущою. Дехто вважає, що вона перевтілюється в метелика… Почепіть, будь ласка, на дошку символічного метелика-світлячка та озвучте, які відчуття викликав у вас наш урок. *(Учні прикріплюють метелики-світлячки та продовжують речення «Я відчуваю…», «Я зрозумів (зрозуміла)…», «Я дізнався (дізналася)…», «Я хочу…»).*

Пам'ятаймо, що слід, який залишила на землі Інелла Огнєва, ще довго-довго зігріватиме людей, а сяйво її душі вказуватиме шлях до здійснення мрій.

VI. Оцінювання.

VII. Домашнє завдання: ***написати листа мамі Інелли Огнєвої (за бажанням).***

Abstract. *In the methodological development of the extracurricular reading lesson, built upon the realities of the life and work of the Ukrainian poetess Inella Ohneva, attention is focused on the dramatic fate of the author and the main motifs of her lyrics. The lesson plan is substantiated and structurally developed according to the figuratively formulated topic "I saw people who were flying…". The aesthetic and spiritual potential of the poet's creative heritage is analyzed. Based on the poems read and analyzed by Inella Ohneva, a series of original tasks are proposed to develop critical thinking among students.*

Key words: *lesson, extracurricular reading, poetess, Inella Ohneva, poems, creative motives, critical thinking.*

Фото з уроку:

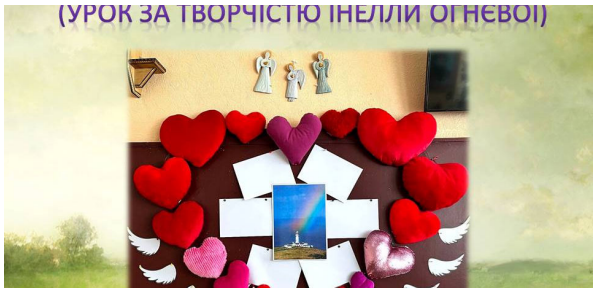

УДК 811.161.2:373.5.091.3-001.895

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

THE USE OF INNOVATIVE FORMS OF TEACHING IN UKRAINIAN LANGUAGE LESSONS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Руслана МЕЛЬНИКОВА
кандидат педагогічних наук, доцент
Email:ryslana.melnikova@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8187-1921
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна

Ruslana MELNIKOVA
PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Email:ryslana.melnikova@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8187-1921
Izmail State University of Humanities, Ukraine

Олександра ВАКАРЬ
учитель української мови та літератури Ренійського ліцею № 1, Україна
E-mail: sashokvoenny@gmail.com

Alexandra VAKAR
teacher of Ukrainian language and literature of Reni Lyceum 1, Ukraine
E-mail: sashokvoenny@gmail.com

Анотація. *У статті розглядаються сучасні підходи до підвищення ефективності навчання української мови в контексті Нової української школи. Метою статті є демонстрування того, як відбувається формування компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності учнів, їх свідомого вибору подальшого життєвого шляху та самореалізації. Особливу увагу приділено таким компетентностям: вільне володіння державною мовою, підприємливість і фінансова грамотність. Стаття присвячена інноваційним формам навчання на уроках української мови. Запропоновано шляхи подання теоретичного матеріалу з виробленням практичних умінь і навичок, спрямованих на формування компетентнісного підходу до навчання української мови. Матеріали статті можуть бути використані студентами під час проходження педагогічної практики, вчителями української мови та літератури.*

Ключові слова: *Нова українська школа, урок української мови, інноваційні форми навчання, компетентнісний підхід, компетентність вільне володіння українською мовою, компетентність підприємливість і фінансова грамотність.*

Постановка проблеми. Основною метою базової середньої освіти є формування компетентностей, необхідних для соціалізації та громадянської активності учнів, їх свідомого вибору подальшого життєвого шляху та

самореалізації. Серед ключових компетентностей, виділених у Державному стандарті базової середньої освіти, провідними є вільне володіння державною мовою, підприємливість і фінансова грамотність. Підприємливість і фінансова грамотність, як зазначено у Державному стандарті, передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в команді для планування і реалізації проєктів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність [3]. Виробленню зазначених компетентностей мають сприяти методи, прийоми, засоби й форми навчання.

Урок, як відомо, є основною формою навчання, але для підвищення ефективності виникає необхідність у впровадженні інноваційних форм, які б сприяли співпраці вчителя й здобувача освіти, збагачували знання учнів і формували практичні уміння та навички.

Останнім часом у навчальному процесі спостерігаємо тенденцію до інтеграції. Інтеграція, як зазначається в модельній навчальній програмі, мови й літератури в навчальному процесі – «це реалізація цілісного підходу до тексту з виявленням внутрішніх (фонетика, лексика, граматика тощо) і зовнішніх (смисли, тематика, проблематика тощо) зв'язків між усіма складниками одного тексту й різних текстів між собою в просторі світової культури» [5]. «Метою такого мовно-літературного курсу є розвиток компетентних мовців і читачів, які демонструють комунікативну вправність, читацьку та мовленнєву спроможність, мовну й літературну обізнаність, здатні застосувати навчальні здобутки в життєвих ситуаціях, виявляючи ціннісне ставлення до слова, особистості, суспільства, родини, України, світу» [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на вищесказане, цілком закономірно, що серед нестандартних форм організації навчання української мови в умовах сучасної загальної освіти чільне місце посідають інтегровані уроки. Інтеграція в перекладі з латинської мови означає відновлення, заповнення. Як зазначає І. Кучеренко, це «процес зближення і зв'язку певних частин, елементів, об'єднання їх в одне ціле» [8]. Вперше термін «інтеграція» у науковому обігу з'явився у 1857 році в результаті досліджень англійського вченого Г. Спенсера й означав механічне об'єднання та комбінацію роз'єднаних елементів. З часом термін набув поширення у різних науках, зокрема був упроваджений до наукової термінології філософії, соціології, психології, педагогіки, лінгводидактики та ін. [8, с. 11]. Саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням із природою, музикою, образотворчим мистецтвом) уможливлює оволодіння граматичними вміннями й правописними навичками через розв'язання мовленнєвих завдань; дає змогу самостійно обирати опорні знання з різних предметів відповідно до суб'єктивного досвіду, набутого у процесі попереднього навчання, і ширшої взаємодії з довкіллям. Характеризуючи інтеграцію в аспекті дидактики, слід зазначити, що

інтегроване навчання – явище не нове в методиці, відоме ще з часів К. Д. Ушинського, якому за допомогою інтеграції письма та читання вдалося створити аналітико-системний метод навчання грамоти [8, с. 11]. Сучасна наука трактує інтегроване навчання як таке, «що ґрунтується на поєднанні знань, здобутих з різних навчальних предметів, яке допомагає сприймати навколишній світ як єдине і неподільне ціле» [4, с. 99].

У другій половині XX століття в педагогіці поняття «інтеграція» приходить на зміну поняттю «міжпредметні зв'язки». Практика проведення інтегрованих уроків є одним із напрямів сучасного оновлення уроків у загальноосвітній школі. Як слушно зауважує М. Пентилюк, інтегрованим визнається урок, «на якому вивчають складні питання, що є предметом розгляду кількох навчальних дисциплін, наприклад, мови й літератури; мови й історії; мови, літератури й образотворчого мистецтва; меншою мірою – мови й математики, мови й географії» [13, с. 61]. Інтегровані уроки, як зазначає Р. Мельникова, ставлять за мету спресувати споріднений матеріал навчальних предметів і характеризуються високою інформативністю, фундаментальністю, різноплановістю. Діти розглядають якесь явище, поняття з різних боків у межах не одного, а кількох наук, при цьому підвищують і поглиблюють рівень власних знань, формують таку систему знань, яка відповідала б актуальним і перспективним потребам особистості, суспільства, держави [12].

Виклад основного матеріалу дослідження. Структура інтегрованих уроків може бути різною, вона залежить від специфіки матеріалу, що інтегрується, і зумовлюється поставленими цілями і завданнями: чи то повторення навчального матеріалу, його закріплення, чи то набуття умінь і навичок, засвоєння нових понять, закономірностей, або ж прагне до реалізації декількох дидактичних завдань, що є в інтегрованому уроці [12].

Наведемо приклад ***інтегрованого уроку*** **«КриптоЯцик. Про крипту, меценатів і мову»**.

«Гроші
можна витратити й заробити знову,
але рідко можна зробити те ж саме з
хорошою репутацією»
(Петро Яцик)

Цілі уроку:

- формувати ключові компетентності: уміння спілкуватися державною мовою, підприємливість і фінансова грамотність;
- розширювати знання учнів, збагачувати їх словниковий запас;
- формувати вміння вести дискусію: відповідати на питання й правильно їх ставити;
- розвивати асоціативне, критичне мислення учнів і їхню пам'ять;
- виховувати любов до української мови, прагнення нових знань.

Очікувані результати:

- вирізняє лексичні явища у своєму та чужому мовленні, пояснює їхню суть;

- порівнює та зіставляє слова, що належать до певних груп за вивченими ознаками;
- розрізняє відому і частково нову для себе інформацію;
- виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті з урахуванням засвоєних мовних норм;
- вживає слова відповідно до їхнього лексичного значення;
- збагачує власне мовлення, використовуючи різні джерела;
- користується різними видами словників;
- визначає окремі деталі, що сприяють або заважають комунікації.

Обладнання: презентація до уроку, дидактичні матеріали.

Перебіг уроку.

1. Слово вчителя.

28 жовтня 2024 року стартує Міжнародний конкурс ім. Петра Яцика – канадського підприємця українського походження, відомого мецената, який ще до незалежності України підтримував численні українознавчі наукові проєкти. Він заснував власну будівельну фірму «Prombank Investment Limited» (P. Jacyk Group) і вже наприкінці 1950-х років став найпомітнішим канадським бізнесменом. У 1960-х роках Петро Яцик віддав першу тисячу доларів на благочинність – це був український буквар педагога Марії Дейко. Фінансував українську науку, книговидання, будівництво церков, переклади творів українських письменників англійською мовою. Ім’я Петра Яцика знають в Україні як засновника у травні 2001 року Міжнародного конкурсу знавців української мови, який проводиться і після його смерті.

2. Дискусія

- Чи варто фінансувати цікаві ініціативи, зокрема мовознавчі, якщо від них не буде матеріального прибутку?
- Як впливає меценатство на формування репутації особистості?
- Чи можна розподілити свої кошти так, аби знайти «зайві» активи для такої діяльності? Якими саме вони будуть?
- Чи можете (хочете) ви займатись подібними справами у майбутньому? Чому?

3. Виконання практичних видів роботи.

1. Ознайомтеся зі змістом тексту на роздрукованих матеріалах. Назвіть слова, значення яких вам незрозумілі.

Криптовалюта з кожним днем стає все популярнішою. Незважаючи на те, що перша crypto з’явилася більше десяти років тому, донедавна ми не бачили стільки інформації про криптовалюти, біржі та зміни курсів у щоденних новинах. Сьогодні криптовалюта набуває статусу грошей нового покоління. Тому, безумовно, варто розібратися, що це і як з нею взаємодіяти.

На перший погляд здається, що криптовалюта й усе, що з нею пов’язано, це дуже складно й незрозуміло. Розібратися буде простіше, якщо почати з витоків: історії, основ та базової термінології.

Криптовалюту називають грошима нового покоління. Першу віртуальну валюту – *біткоїн*, представив світу в 2009 році Сатоші Накоматто. Це псевдонім людини або кількох людей, які розробили протокол першої

криптовалюти та програмне забезпечення для його реалізації. Розкрити особистість чи особи творців криптовалюти так і не вдалося.

Криптовалюта – це віртуальна платіжна система, що працює без посередництва банків. Система дозволяє будь-якому користувачеві надсилати та отримувати платежі, незалежно від місця дислокації.

Першою незалежною цифровою валютою став Біткоїн. Вона передається через однорангову мережу Біткоїн. Однорангові мережі характеризуються тим, що у них з'єднуються безпосередньо, без посередника. Операції з біткоїнами записуються в загальнодоступний реєстр, який називається блокчейном. Віртуальна валюта, випущена після біткоїнів, має назву альткоїн. Блокчейн – це цифрова книга або реєстр для децентралізованого зберігання даних про те, що відбувається з криптовалютою. Блокчейн містить список інформаційних блоків, пов'язаних між собою. Інформаційні дані дублюються та розподіляються по мережі комп'ютерних систем у цьому ланцюжку блоків. Коли один блок заповнюється, створюється новий і таке інше. Кожен блок містить криптографічне посилання на попередній, так що змінити історію блокчейна неможливо. Це гарантія безпеки.

Блокчейни можуть бути загальнодоступні, кожен користувач може бачити кожну транзакцію. До таких належить Біткоїн. Є повністю анонімні блокчейни, такі як Monero. Вони залучають користувачів, зацікавлених в анонімних транзакціях. Біткоїни або інша криптовалюта даються як плата за майнінг, від англійського mining – «видобуток корисних копалин». У процесі майнінгу комп'ютери проводять обчислення, шукають рішення поставленого мережею завдання та генерують нові блоки блокчейну. Швидкість майнінгу залежатиме від потужності комп'ютера. Майнер, який вирішив завдання раніше за інших, отримує нагороду за блок. У процесі майнінгу комп'ютер вирішує поставлене мережею завдання та створює новий блок. Коли майнер вирішує завдання, мережа фіксує це та підтверджує правильність рішення. Оплата за створення блоку відправляється на ідентифікатор рахунку – Bitcoin-адресу, а інформація про транзакцію відповідно записується у блоці. Бувають криптовалюти з нескінченним запасом, але більшість із них мають межу. Межа для Біткоїна – 21 мільйон.

Віртуальні гроші зберігаються в гаманцях (програма або фізичний пристрій для зберігання віртуальної валюти та операцій з нею). Тобто сама валюта в гаманці не зберігається, а зберігається інформація про її знаходження у блокчейні. З одного боку, криптовалютний гаманець це дуже зручно, а з іншого – не дуже безпечно. Щоб мати доступ до гаманця, потрібно мати ключ та код доступу, які зазвичай зберігаються в пам'яті комп'ютера. Якщо дані потраплять до третіх рук, з грошима можна попрощатися. Гаманці можуть бути гарячими та холодними. Гарячий гаманець підключений до Інтернету. Набагато безпечніший холодний гаманець, який не підключений до мережі Інтернет.

Як же користуватися криптовалютою? Раніше нею можна було оплатити дрібні замовлення, а зараз – придбати квартиру, автомобіль або яхту.

Мільйонери тримають частину активів саме в криптовалюті, бо так можна приховати ряд фінансових операцій від держави. Також можна продавати або змінювати валюти. Для цього існують онлайн-біржі. Торговців або генераторів валюти називають трейдерами. Вони вже давно проводять звичайні або специфічні фінансові операції, а світ крипти став повноцінним фінансовим ринком. Доступність та популярність криптовалюти зростає. Вона стає серйозною та реальною завдяки користувачам, що не тільки генерують валюту, а й купують її за звичайні кошти. Цими діями вони і вивели валюту на ринок. Фінансові експерти впевнені, що світ радикально зміниться, і вікова товарно-грошова система буде працювати зовсім іншим чином [7].

2. Робота з текстом.
- Визначте тему тексту, стиль і тип мовлення.
- З'ясуйте, які проблеми порушує автор?
- Доберіть заголовок до тексту.
- З'ясуйте значення невідомих слів.
- Складіть 5 запитань до тексту, які б починалися зі слів: Чому? Для чого? Що? Яка? Якби?

3. Словникова робота.
Криптовалюта – це цифрові гроші, засновані на технології блокчейн. Вона створюється за допомогою криптографічних методів. Криптовалюта не має фізичної форми, але прирівнюється до справжніх грошей, має офіційний курс [6].
Блокчейн – послідовний ланцюг блоків, побудований на основі певних правил, що містить інформацію про транзакції. Підмінити або змінити запис у блокчейні практично неможливо. Одна з його переваг [16].
Біткоїн (батя, біток) – це децентралізована криптовалюта, яка дозволяє робити швидкі перекази між рахунками або адресами. Біткоїн можна купити, продати, використовувати як платіжний засіб або як інвестиції [16].
Альткоїн (альти) – від слова альтернативний біткоїн. Усі криптовалюти, крім біткоїн [16].
Майнінг – це діяльність, спрямована на підтримку розподіленої платформи і створення нових блоків з можливістю отримати винагороду у формі емітованої валюти і комісійних зборів у різних криптовалютах, зокрема в Біткоїнах [11].
Майнер – це шкідлива програма, яка нелегально використовує обчислювальні ресурси комп'ютера для видобутку (майнінгу) криптовалют [10].
Транзакція – це одиниця операції або група операцій, які виконуються як одне ціле. Вона забезпечує цілісність і узгодженість даних у базах даних або інформаційних системах [17].
Біржа – це юридична особа, що забезпечує регулярне функціонування організованого ринку товарів, валют, цінних паперів, похідних фінансових інструментів. Біржа гарантує виконання угод, кожен член біржі проходить процедуру лістингу, де перевіряються повністю усі дані про компанію – від

фінансової звітності до моральних якостей керівника. Тому все це мінімізує ризики щодо невиконання угод та робить торгівлю на біржі більш зручною та впевненою [1].

Лістинг – це сукупність процедур з включення цінних паперів до реєстру організатора торгівлі та здійснення контролю за відповідністю цінних паперів умовам та вимогам, установленим у правилах організації торгівлі [9].

Волатильність ринку – це міра того, наскільки сильно ціни активів, таких як акції, облігації чи валюти коливаються протягом певного періоду. Іншими словами, це показник нестабільності ринку [2].

4. Напишіть правильно подані слова, свою думку обґрунтуйте: транзакц…я, нотко…н, кр…птовалюта, л…ст…нг, майн…нг, б…ткоїн.

5. Доберіть до поданих визначень відповідний термін.

Біткоїн Транзакція Блокчейн Криптовалюта Майнінг	Цифрові гроші, засновані на технології блокчейн
Біткоїн Блокчейн Криптовалюта Майнінг Транзакція	Децентралізована криптовалюта, яка дозволяє робити швидкі перекази між рахунками або адресами
Біткоїн Блокчейн Криптовалюта Майнінг Транзакція	Одиниця операції або група операцій, які виконуються як одне ціле
Біржа Криптовалюта Майнінг Транзакція Лістинг	Юридична особа, що забезпечує регулярне функціонування організованого ринку товарів, валют, цінних паперів, похідних фінансових інструментів.
Біржа Криптовалюта Лістинг Транзакція	Сукупність процедур з включення цінних паперів до реєстру організатора торгівлі та цінних паперів умовам та вимогам, установленим у правилах організації торгівлі

6. Розподіліть слова у дві колонки: професійні слова (терміни), сленг.

Поміркуйте, як виникли сленгові слова. Можливо, використавши знання англійської мови, зможете пояснити значення певних термінів.
Біток, ефір, хом'як (недосвідчений криптоінвестор), валет (гаманець), крипта, профіт (вигода), дно (локальне падіння курсу), ікси (рівень прибутку), червоний (зелений) ринок, кит (досвідчений інвестор), ходл (довгострокове утримання активів), скам (шахрайство).

Бесіда.
- Які слова називаються професійними?
Професійні слова і терміни (слова-професіоналізми) – це слова, які використовують спеціалісти певної галузі [14].
- Що таке сленг?

Сленг – це неформальна мова спілкування, що використовується в певній соціальній групі або колективі [15].
7. Здогадайтеся, які слова зашифровані в цих картинках.

А.

Б.

В.

Г.

Ґ.

4. Підведення підсумків уроку. Інтерактивна вправа «Мікрофон».
- Що нового дізнався (дізналася) на уроці?
- Що викликало у тебе труднощі?
- Що найбільше сподобалося?
- Що тебе здивувало?

5. Домашнє завдання: поміркуйте: заробивши криптовалюту, в який український онлайн-стартап ви б інвестували свої активи? Напишіть, чому.

Список використаної літератури:

1. Біржа. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%80%D0%B6%D0%B0.
2. Волатильність ринку. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.
3. Державний стандарт базової середньої освіти. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti.
4. Захлюпана Н. М., Кочан І. М. Словник-довідник з методики викладання української мови. Львів. 2002. 250 с.
5. Інтегрований мовно-літературний курс (українська мова, українська та зарубіжна літератури). 7–9 класи: модельна навчальна програма. URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/90122/.
6. Криптовалюта. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.
7. Криптовалюта: історія, основи та базові терміни. URL: https://info.nic.ua/uk/blog-uk/cryptocurrency-dictionary/.

8. Кучеренко І. А. Інтегровані уроки як вид нестандартної організації форми навчання української мови. *Українська мова і література в школі*. № 3. 2011. С. 10–14.

9. Лістинг. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/l/listing.htm.

10. Майнер. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B5%D1%80%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.

11. Майнінг. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.

12. Мельникова Р. М. Інтегрований урок як вид нестандартної організації навчання української літератури. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%2044.pdf.

13. Пентилюк М. І. Словник-довідник з української лінгводидактики. Київ : Ленвіт, 2003. 148 с.

14. Професійні слова. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.

15. Сленг. URL: https://www.bing.com/search?q=%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127.

16. Словник криптовалют. URL: https://insidepc.tech/ua/crypto-ua/beginners-ua/slovar-terminov-po-kriptovalyute-ua.

17. Транзакція. URL: https://www.bing.com/search?q=%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127

References:

1. Birzha [Exchange]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D1%80%D0%B6%D0%B0 [in Ukrainian].

2. Volatylnist rynku [Market volatility]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D1%83%20%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D

1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti.

4. Zakhliupana N.M., Kochan I. M.(2002) Slovnyk-dovidnyk z metodyky vykladannia ukrainskoi movy [Zakhliupana N.M., Kochan I. M. Dictionary-reference book on the methodology of the Ukrainian language teaching. Lviv]. Lviv. 250 s. [in Ukrainian].

5. Intehrovanyi movno-literaturnyi kurs (ukrainska mova, ukrainska ta zarubizhna literatury). 7–9 klasy: modelna navchalna prohrama [Integrated language and literature course (Ukrainian language, Ukrainian and foreign literature). 7-9 classes: model educational program]. URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/90122/.

6. Kryptovaliuta [Cryptocurrency]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

7. Kryptovaliuta: istoriia, osnovy ta bazovi terminy [Cryptocurrency: history, fundamentals and basic terms]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BF%D1%82%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8E%D1%82%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

8. Kucherenko I. A. (2011) Intehrovani uroky yak vyd nestandartnoi orhanizatsii formy navchannia ukrainskoi movy. Ukrainska mova i literatura v shkoli [Kucherenko I. Integrated lessons as the type of non-standard organization of the form of the Ukrainian language teaching. Ukrainian language and literature at school.] № 3. S. 10–14 [in Ukrainian].

9. Listynh [Listing]. URL: https://kodeksy.com.ua/dictionary/l/listing.htm [in Ukrainian].

10. Mainer [Miner.]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D0%B5%D1%80%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

11. Maininh [Mining]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BC%D0%B0%D0%B9%D0%BD%D1%96%D0%BD%D0%B3%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

12. Melnykova R. M. Intehrovanyi urok yak vyd nestandartnoi orhanizatsii navchannia ukrainskoi literatury [Melnykova R. Integrated lessons as the type of non-standard organization of the form of the Ukrainian literature teaching]. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/%D0%92%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%

81%D0%BA%2044.pdf [in Ukrainian].

13. Pentyliuk M. I. (2003). Slovnyk-dovidnyk z ukrayins'koyi linhvodydaktyky [Dictionary-reference on Ukrainian linguistic didactics]. Kyiv: Lenvit. 148 s. [in Ukrainian].

14. Profesiini slova [Professional words]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%96%D0%B9%D0%BD%D1%96%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

15. Slenh [Slang]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D1%81%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BE%D0%B2%D1%96%20%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

16. Slovnyk kryptovaliut Dictionary of cryptocurrencies [Dictionary of cryptocurrencies]. URL: https://insidepc.tech/ua/crypto-ua/beginners-ua/slovar-terminov-po-kriptovalyute-ua [in Ukrainian].

17. Tranzaktsiia [Transaction]. URL: https://www.bing.com/search?q=%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%86%D0%B5&pc=0P472&ptag=C999N9907D012625ABF9A2B9BFE&form=PCF463&conlogo=CT3210127 [in Ukrainian].

Abstract. *The article considers modern approaches to improving the effectiveness of the Ukrainian language teaching in the context of the New Ukrainian school. The aim is to demonstrate how the competencies necessary for socialization and civic engagement, conscious choice of further life path and self-realization are formed. Special attention is paid to the competencies of fluency in the state language, entrepreneurship and financial literacy. The article is devoted to innovative forms of teaching in the Ukrainian language lessons. It is described how to combine the presentation of theoretical material with the development of practical abilities and skills aimed at the formation of competent approach to the Ukrainian language teaching. The materials of the article can be used by students during their pedagogical practice, teachers of the Ukrainian language and literature.*

***Key words**: the New Ukrainian school, the Ukrainian language lesson, innovative forms of teaching, competent approach, competence, fluency in the Ukrainian language, fluency, entrepreneurship and financial literacy.*

УДК 373.5.016:82-1:94(477.74)

ІНТЕГРОВАНИЙ УРОК ЛІТЕРАТУРИ РІДНОГО КРАЮ ТА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 11 КЛАСІ «УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО В ПОЕЗІЇ МИТЦІВ ПРИДУНАВ'Я» (ЗА ТВОРЧІСТЮ ВАЛЕРІЯ ВИХОДЦЕВА)

INTEGRATED LESSON OF LOCAL LITERATURE AND HISTORY OF UKRAINE FOR 11TH GRADE «UKRAINIAN COSSACKDOM IN THE

POETRY OF DANUBE REGION ARTISTS» (BASED ON THE WORK OF VALERII VYKHODTSEV)

Тетяна РОЗНАТОВСЬКА
магістрантка
Ізмаїльський державний гуманітарний університет, Україна
Email:roznatovskatetana50@gmail.com

Tetiana ROZNATOVSKA
master's student
Izmail State University of Humanities, Ukraine
E-mail: roznatovskatetana50@gmail.

Анотація. *Запропоновано авторську модель інтегрованого уроку літератури рідного краю та історії України. В її основу покладено історіософські тексти козацької тематики кілійського поета Валерія Виходцева в контекстуальному ракурсі та фактологічні джерела, пов'язані з історією Задунайської Січі. Матеріал подано нестандартно, що сприяє активізації уваги здобувачів освіти, мотивує їх до критичного осмислення літературного та історичного матеріалу. Вдало підібрані творчо-пошукові завдання і вправи спрямовані на узагальнення і систематизацію знань старшокласників про культурно-історичні реалії малої батьківщини, формування у них предметних компетентностей, виховання патріотичного світогляду та відчуття національної ідентичності.*

Ключові слова: *інтегрований урок, поет, Придунав'я, Валерій Виходцев, вірш, козацтво, історія, Задунайська Січ.*

Тема уроку: «І пам'ять козацька у нас ще жива!» (за творчістю Валерія Виходцева).

Мета:

- ✓ *навчальна*: ознайомити учнів із творчою біографією кілійського поета Валерія Виходцева; розглянути вірші автора історичної тематики; поглибити знання учнів з історії Придунав'я; поінформувати школярів про долю Задунайської Січі; мотивувати здобувачів освіти до творчого діалогу щодо співвідношення між поезіями В. Виходцева та історією козацтва;
- ✓ *розвивальна*: розвивати навики критичного мислення старшокласників, через дискусію і творчий діалог формувати їхню культуру мовлення;
- ✓ *виховна*: виховувати почуття патріотизму та гордості за малу Батьківщину; мотивувати школярів до вивчення літератури рідного краю через призму історії України.

Тип уроку: урок засвоєння нових знань, інтегрований урок (література рідного краю та історія України).

Обладнання:

- ✓ виставка збірок поезії В. Виходцева («Дзвони вічного добра», «Полум'я кульбаб», «Музика серця») та колективних збірок поетів Українського Придунав'я («Дунайська хвиля», «Сповідь серця», «Поміж Дунаєм і Дністром»);

- ✓ мультимедійна презентація;
- ✓ географічна карта України, Придунав'я;
- ✓ відеозапис пісні «Їхав козак за Дунай»;
- ✓ література, яка висвітлює історію Придунав'я (Лебеденко О. М., Тичина А. К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне: навчальний посібник. Одеса : Астропринт, 2002. 208 с.).

ХІД УРОКУ

І. Мотивація навчальної діяльності.

Демонстрація відео «Їхав козак за Дунай» (С. Климовський)
https://youtu.be/7iT54oRUUz0?si=TMT8vk3aYB2XRDYM

ІІ. Актуалізація опорних знань.

Учень читає вірш В. Виходцева «Дике поле»:

Дике поле… степи, ковила…
Куди стежка мене завела?
Куди стежка оця кураями,
Незнайомими серцю краями?
Де лиш коні несуть козаків
Диким полем крізь гомін віків.
І куди вони мчать, я не знаю.
Чи до сивого Істру-Дунаю,
Де ясиру ще свіжі сліди,
Де своїх визволяли з біди…
Чую досі копита в імлі,
Як в степу припаду до землі.

Бесіда. ***Учитель української літератури***.

- ✓ Чи відомий вам автор поезії, яку ми щойно прослухали? (*В. Виходцев*).
- ✓ Хто ще з митців Придунав'я вам відомий? (*Михайло Василюк, Володимир Рева, Таміла Кібкало, Галина Лиса, Володимир Сімейко*).
- ✓ Про яку історичну добу йдеться в поезії? (*козацька доба*).
- ✓ Чому, на вашу думку, В. Виходцев у своїй творчості так активно звертався до теми козацтва? (*мала Батьківщина поета знаходиться на території, на якій відбувалися події, пов'язані з історією козацтва*).
- ✓ Словникова робота:
  - Чи знаєте ви значення слова «ясир»? (*бранець, якого татари (османи) брали в полон; бранці часто ставали об'єктами торгівлі*).

- Чи доводилось раніше чути вираз «Істр-Дунай»? (*Істр – слово давньогрецького походження, назва нижньої течії річки Дунай*).

III. Оголошення теми і мети уроку.

Учитель української літератури.

Козацтво – одна з найяскравіших сторінок історії України, яка доволі часто привертала (і привертає) увагу митців слова. Це підтверджують також багаті фольклорні джерела: історичні пісні, легенди, думи. Козак у цих творах постає втіленням найкращих людських чеснот: мужності, рішучості, волелюбства, незламності духу, істинного патріотизму – рис, які на генетичному рівні передаються від покоління до покоління, а в нинішній відчайдушній боротьбі з осоружним відвічним ворогом є взірцем доблесті для наших героїчних воїнів та всього українського народу.

Художнє осмислення української історії визначає доволі значний пласт творчого доробку поетів придунайського краю. Кожен із них заявив про свої індивідуальні зацікавлення, а з ними продемонстрував особисте бачення уроків минулого та його вплив на сучасність і прийдешнє України. Проте саме ***козацька тема*** є тим ідейно-змістовим стрижнем, що визначає спільні мотиви їхніх творів історичної проблематики. Найчастіше звертався до теми українського козацтва, а в цьому контексті – до історії Задунайської Січі *кілійський поет* ***Валерій Виходцев***. Із окремими його творами ви вже знайомились на уроках літератури рідного краю в попередніх класах. Сьогодні ми детальніше розглянемо біографію поета та його вірші, в яких автор осмислює історичні події на території Придунав'я, подає історичні уроки козацтва для нащадків загалом. Глибше зрозуміти митця та ідейно-тематичний зміст його творів козацької тематики допоможе історичний матеріал відомих науковців-краян – професорів Ізмаїльського державного гуманітарного університету А. К. Тичини та О. М. Лебеденка.

IV. Робота над новим матеріалом.

1. ***Учитель української літератури***.

Учитель детально знайомить старшокласників з життєвим і творчим шляхом В. Виходцева, демонструючи найважливіші моменти його біографії фрагментами мультимедійної презентації, звертає увагу учнів на виставку збірок віршів поета і колективних збірок придунайських митців слова.

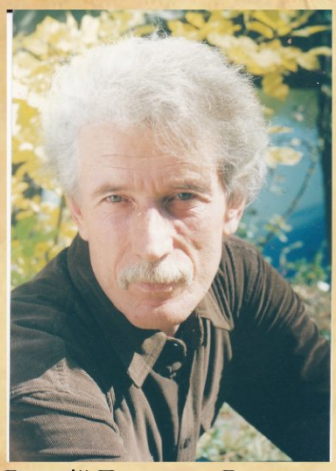

Валерій Панасович Виходцев
(1949-2003)

«Крізь усю творчість Валерія Виходцева лейтмотивом проходить вірність національним джерелам – уснопоетичним, літературним, історичним»

Г. Райбедюк

А Дунай тече крізь літо
Попід шляхом чумаків
В двадцять першому столітті
З духом славних козаків…

В. Виходцев

Валерій Виходцев – унікальна творча постать у культурно-мистецькому житті Українського Придунав'я: член Національної спілки письменників України (2000 р.), дипломант Міжнародного літературного конкурсу «Гранослов» (1994 р.). Вірші поета наснажені особливою гуманістичною енергетикою, про що свідчить і його самоозначення: «*Як не стане добра і любові, / Ми будемо, як той пустоцвіт*».

В. Виходцев народився 28 квітня 1949 року в мальовничому селі Байбузівка Савранського району на Одещині. Здобув освіту в Одеському медучилищі № 3, після чого певний час працював фельдшером у м. Білогірськ (адміністративний центр Білогірського району Автономної Республіки Крим). Заочно навчався в Сімферопольському державному університеті на філологічному факультеті. Відвідував Сімферопольське літоб'єднання, писав вірші, друкував їх на сторінках газети «Кримська світлиця». В 1976 році життєві шляхи привели поета в багате історичним минулим містечко Кілія, яке розкинулося на берегах голубого Дунаю. Любов В. Виходцева до сонцесяйного Придунав'я, захоплення його цікавою історією знайшли своє відображення у художній творчості. Він із трепетом опоетизовує милу його серцю ріку Дунай, бессарабські степи, місто Кілію, в якому минула більшість років його життя («*Славне місто Кілія – / Це планеточка моя / Біля рідного Дунаю…*»). Частину свого серця В. Виходцев присвятив дітям, із якими працював як учитель української мови і літератури та вихователь у кілійській школі-інтернаті.

Доволі вагомим є внесок поета в культурно-мистецьке життя краю. У 1984 році він заснував Кілійське районне літературне об'єднання «Дельта» (з 1994 року – «Дунайська хвиля»), яке було на ту пору центром української культури в усьому регіоні. Членами «Дунайської хвилі» стали талановиті кілійські поети Євгенія Томша (дружина поета) і Володимир Сімейко, а також відомий фольклорист і композитор Кузьма Смаль. За життя В. Виходцева знакові події

місцевого та загальнонаціонального значення в Придунав'ї не обходились без його участі. На поета з нетерпінням чекали спраглі до краси та глибини українського слова юні серця школярів та студентів Ізмаїльського вишу.

В. Виходцев відійшов у вічність 15 лютого 2003 року, але його філігранна лірика живе, зачаровує, не дає згаснути національній пам'яті, що є невід'ємною ознакою ментальності українського народу, його ідентичності. Він віртуозно володів словом, ритмомелодика якого відкриває широкі можливості для пісенного побутування. Підтвердженням цього є вірші «Білі коси», «Ой, за Дунаєм голубим» та «Гомін степу», котрі завдяки композитору К. Смалю стали піснями. Видання «Артекультура» (Мілан), на шпальтах якого був надрукований у перекладі італійською мовою вірш «Читаю літери зірок», нагородило автора Дипломом «За заслуги у створенні сучасної поезії» (1999). Творчий доробок митця представлений збірками «Дзвони вічного добра» (1998), «Полум'я кульбаб» (1998) та книгою вибраного «Музика серця» (2019). Значну частину його віршів уміщено в колективних збірках поетів Придунав'я.

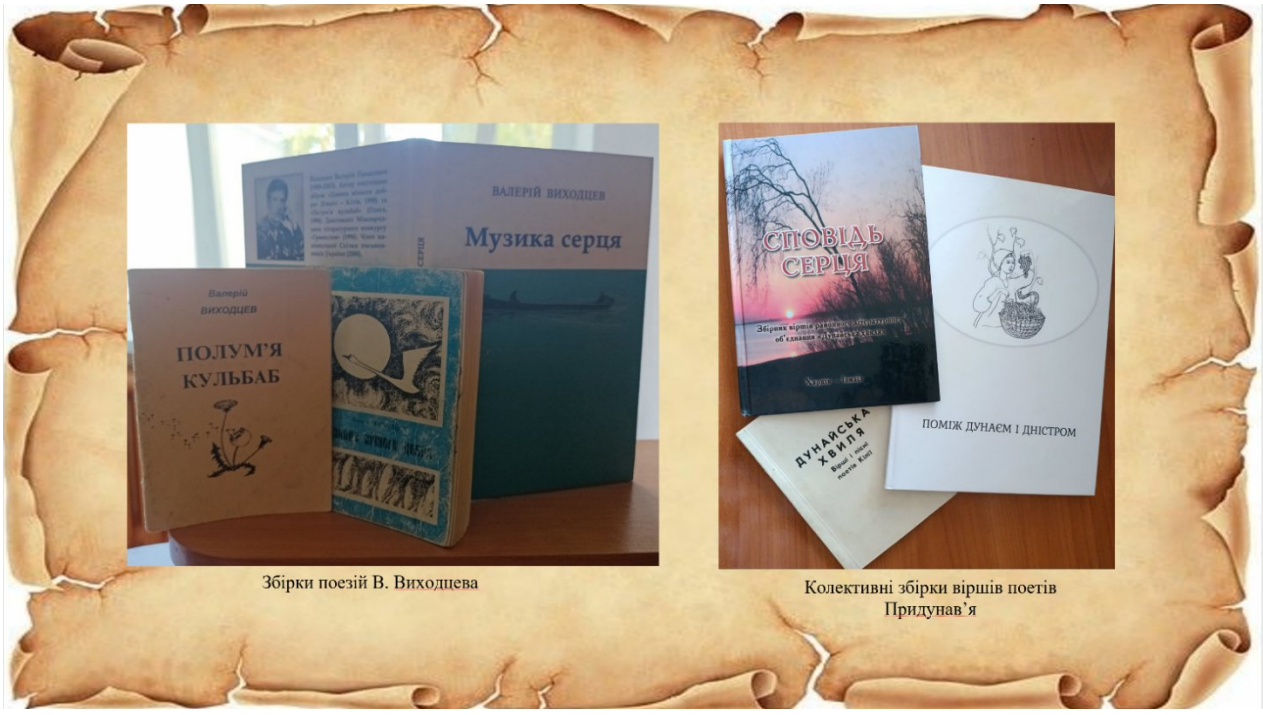

Збірки поезій В. Виходцева

Колективні збірки віршів поетів Придунав'я

В. Виходцев – митець міцного національного кореня. У передмові до збірки «Дзвони вічного добра» одеський письменник Богдан Сушинський підкреслював, що слово кілійського віртуоза заглиблене у «фольклорну заромантизовність козацької пісні». Крізь усю його творчість лейтмотивом проходить вірність національним джерелам – уснопоетичним, літературним, історичним. У віршах історичної проблематики поета, найповніше зібраних у циклі «**Козацькі люльки**» (збірка «Дзвони вічного добра»), сконцентровано в характерній для його мистецької манери лаконічній формі особисту оцінку факту Задунайської Січі та історичні уроки козацтва загалом для сучасників та прийдешніх поколінь. Яскравим прикладом тут може бути і патріотично й емоційно наснажений вірш-пісня «***Ой, за Дунаєм голубим***».

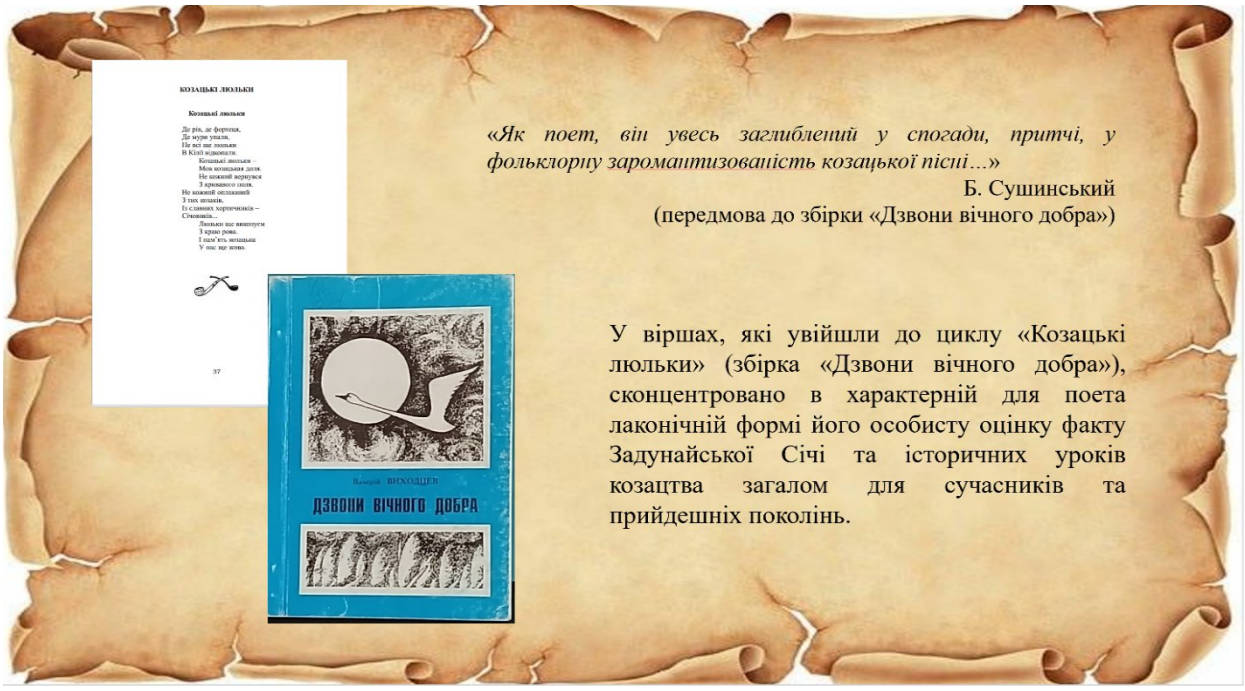

2. Учень читає вірш В. Виходцева «Ой, за Дунаєм голубим».

Ой, за туманом, за лиманом,
Ой, за Дунаєм голубим
Стоять козацькії намети
Назло всім ворогам лихим.
То запорожці-задунайці
В новий похід кують шаблі,
Вони ще вірне скажуть слово
За волю матінки-землі.
Вони за буй-очеретами,
Що аж сягають Сулини,
Чекають знак, що вже готові
Пустить над плавнями дими.

3. Учитель історії України.

Питання до учнів:

Чи звернули ви увагу, що автор згадує в поезії про запорожців-задунайців?
Чи відома вам їх історія?

Учитель знайомить учнів із історією заснування Задунайської Січі, звертає їхню увагу на історичні джерела з цієї проблематики.

Руйнація царатом Запорозької Січі в 1775 році була важким ударом для українського народу. Імперський феодальний режим не бажав миритися з тим, що Запоріжжя – осереддя національно-визвольного руху України. Козаки стояли перед нелегким вибором: рекрутчина, вступ до регулярного російського війська або повернення додому, де чекало кріпацтво та недоля. 5 тисяч козаків, не бажаючи коритись наказам імператриці Катерини, вирішують перейти у володіння Туреччини, яка прийняла запорожців і надала їм дозвіл оселитися на берегах ріки Дунай. Факти поселення козаків

зафіксовані на Георгієвському острові, поблизу м. Вилково, з 1777 року – поблизу м. Ізмаїл. Перша спроба заснування Січі в Буго-Дністровському межиріччі (осередок в населеному пункті Кучургани) закінчилася невдачею; під тиском Росії вона була розпущена в 1779 році. Перебуваючи на порозі неминучої російсько-турецької війни, султанат дає згоду на заснування у дельті Дунаю в 1785 році Задунайської Січі. За легендою, турецький султанат, коли надавав козакам дозвіл оселитися на своїх територіях, вимагав, щоби січовики поклялись у вірності тій землі, по якій вони будуть ходити. Козаки вирішили схитрувати, коли присягалися, поставили землю із Запоріжжя собі в чоботи, й дали клятву бути вірними тій землі, на якій стоять. Центр Задунайської Січі знаходився в Катирлезі (1785–1786 рр., 1803–1805 рр.), з 1795 р. перенесений в Сеймени (1795–1803 рр., 1805–1813 рр.), у 1814–1828 рр. розташований в с. Верхній Дунавець.

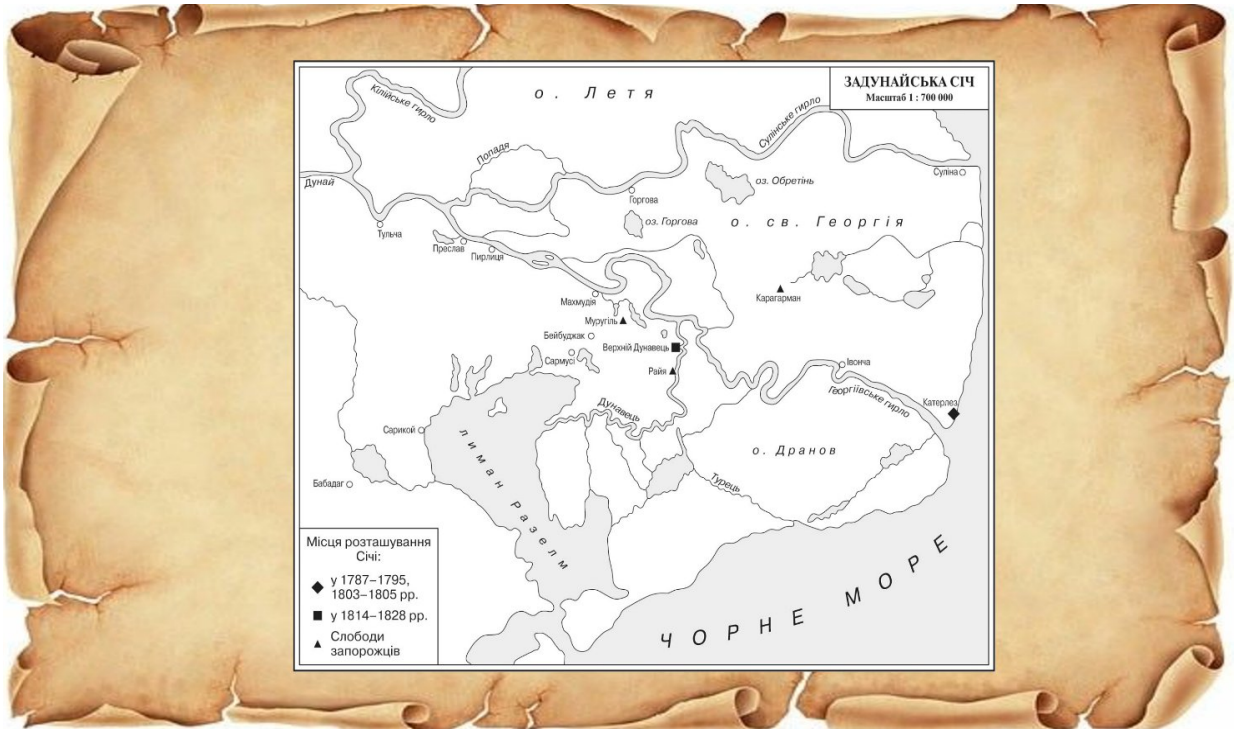

4. Пошукова робота.

Учні під керівництвом вчителя історії позначають магнітами на карті населені пункти, пов’язані із Задунайською Січчю.

Питання до учнів:

- ✓ Центр Задунайської Січі декілька разів міняв локацію, яка, на вашу думку, була в цьому причина? (*одна з причин – ворожі відносини з некрасівцями (донськими козаками), які вчинили напад на задунайців, результатом чого стала велика кількість жертв і перехід з Катирлезу до Сеймен*).

- ✓ Як гадаєте, чи козаки самі прийняли рішення переходу? (*султанський уряд наказав перейти, намагаючись примирити ворогуючі сторони*).

5. Учитель історії України.

Задунайська Січ була наділена певною автономією. Устрій та звичаї задунайці зберегли з часів Запорозької Січі. Вступити до лав задунайців мали змогу всі бажаючі, незважаючи на національність або соціальне становище. Очолював Задунайську Січ кошовий отаман, який у турків вважався двохбунчужним пашею. Окрім кошового отамана, до козацької старшини входили: осавул, писар, суддя і перекладач. У Коші на постійній основі перебував турецький чиновник, який спостерігав за козацьким військом і його дотриманням вірності султанату. Він збирав податки і видавав паспорти. Задунайська Січ налічувала 38 куренів, кількість яких була такою ж, як і на Запорожжі. Кожен курінь мав свій особистий прапор і був не лише військово-адміністративною одиницею, а й господарською общиною (прибуток становив власність куреня). Задунайці займалися рибальством, скотарством, землеробством, полюванням. За наказом турецького уряду козаки брали участь у походах в Македонію, Сербію.

У середині 1820-х рр. у Задунайській Січі з'являється Йосип Гладкий, якого у січні 1827 року обирають кошовим отаманом. Згодом саме він стане ініціатором переходу частини козаків на бік російської армії. У відповідь турецький уряд зруйнував Задунайську Січ (1828 р.), позбавивши козаків усіх прав і вольностей.

«Задунайський козак»
(Сергій Васильківський)

Задунайська Січ була наділена певною автономією. Устрій та звичаї задунайці зберегли з часів Запорозької Січі. Вступити до лав задунайців мали змогу всі бажаючі, незважаючи на національність або соціальне становище.

Білет-пропуск на заробітки Онуфрія Усатого – козака Платнірівського куреня Задунайської Січі. 1816 р. Підписаний кошовим отаманом Михайлом Губою.
(«Забуті козаки: історія козацтва після зруйнування Запорозької Січі (1775-1905)», Бачинська О., Чухліб Т.)

6. Учитель української літератури та здобувачі освіти.

Історія Задунайської Січі – одна з центральних тем поетів Придунав'я.

В їхніх віршах драматичні події зіставляються з відомими історичними фактами – зруйнуванням Запорозької Січі як передоднем появи козаків-запорожців на Дунаї та формування Задунайської Січі. Так, у вірші «Дике поле» В. Виходцева зображено епічно розлогу ретроспекцію: незнайомими кураями, де «степи, ковила», коні несуть козаків до «*сивого Істра-Дунаю, / Де ясиру ще свіжі сліди, / Де своїх визволяли з біди*». В мовній картині світу поета вельми часто зустрічаються лексичні маркери, пов'язані з історією Задунайської Січі: «*Вони* [козацькі намети] *за буй-очеретами, / Що аж сягають Сулини*» [Сулина – річка на правому березі Дунаю]. У прагненні наблизити читача до історії «запорожців-задунайців» поет наводить конкретні географічні відсилання до місць, котрі були осередками їхньої вольниці: «…*Коли ордою в полі килиїмськім / Кривих мечів проносились полки, / Де прапор закріпили український / Назавжди запорізькі козаки*» (вірш «Скіфська баба»). [Килиїмське поле – степовий острів на румунському боці гирла Дунаю, з яким пов'язаний сюжет відомої народної «Думи про козака Голоту»].

У віршах В. Виходцева не знайдемо розлогих розповідей про походи козаків-задунайців у складі османського війська. Історичний і регіональний фон, як видно з поданих цитат, означений переважно топонімами та історичними фактами, пов'язаними з добою Задунайської Січі, якій передувало зруйнування російським царатом Січі Запорозької. Для поета важило, насамперед, прагнення передати той доблесний дух, який «хортичники» перенесли на придунайські (задунайські) землі. Тож закономірно, що в його віршах домінують образи волі та слави, котрі символізують історичне минуле України загалом і козацької доби зосібна. В поетизації козацької теми придунайські митці активно послуговуються художніми ресурсами фольклорно-літературної традиції, за якою образ козака подається гіперболізовано як символ романтичної волелюбності й безстрашності. В подібному ореолі зображено козацтво в ліриці В. Сімейка. Козаки в його віршах – «*славетні України оборонці*», котрі не бояться відважно «*дивитись смерті в вічі*». В. Виходцев з метою героїзації козацтва використовує влучні парафрастичні структури на кшталт «*славні хортичники-січовики*». У розмаїтті мотивів його лірики, в яких репрезентовано тему Задунайської Січі, домінує мотив *збереження національної пам'яті* українського народу, носіями якої і виступили «запорожці-задунайці». Цей мотив поет узагальнив таким життєствердним, наснаженим національною енергетикою імперативом: «…***пам'ять козацька / у нас ще жива!***».

7. Учень читає вірш В. Виходцева «Козацькі люльки».

Де рів, де фортеця,
Де мури упали,
Не всі ще люльки
В Кілії відкопали.
Козацькі люльки –
Мов козацька доля.
Не кожний вернувся

З кривавого поля.
Не кожний оплаканий
З тих козаків,
Із славних хортичників –
Січовиків…
Люльки ще викопуєм
З краю рова.
І пам'ять козацька
У нас ще жива.

8. Учитель української літератури.

У віршах на козацьку тему В. Виходцева виразно прочитується традиційна символічна образність українського фольклору. Найчастіше поет вдається до використання образу *могили* як свідка національного драматичного минулого, носія історичної пам'яті народу. Образ могили та її частотний інваріант *курган* нерідко виводиться ним на площину одного тексту, емоційно підсилюючи його історіософський зміст, у такий спосіб драматизуючи зображені історичні колізії: «*Плуги поорали козацькі кургани […] / Народу історію теж поорали…*» (вірш «Плуги»). Проте позиція поета загалом оптимістична. На тлі драматичних подій він висловлює тверду віру в те, що «*…козацькії тополі / ми навіки збережем*» (вірш «Заросла крута гора»).

- ***Із якими атрибутами у сучасників асоціюється образ козака***?

Образ козака в уяві сучасників асоціюється з багатьма атрибутами. Символом звитяги, відваги й честі козака виступає шабля. В. Виходцев із цим образом пов'язує сподівання на відродження козацького гарту в захисті Вітчизни: «Вже час виходити із плавнів / І оголить свої шаблі / За нашу славну

Україну, / За право жити на землі» (вірш «Дума кошового»). Поет переконує, що «ще списи ми не поламали, / Не затупили ще шаблі…». Простежуємо в ліриці поета широковживаний фольклорною образністю неодмінний атрибут козака в зображенні козацьких походів і битв. Йдеться про *коня* як традиційний символ волелюбних поривань: «*Отож сідлайте, хлопці, коней / І розгортайте рідний стяг*». У вірші «Козацькі люльки» В. Виходцев згадує ще один невід'ємний атрибут козака – *люльку* як постійний супутник справжнього січовика. Люлька була для свого власника не лише знаряддям для паління, а сприймалася як символ честі козака, предмет гордості; її берегли як справжній щасливий талісман. Вона була вірною «подругою» січовика, про її важливість згадано в легендах та приказках, оспівано в народних піснях: «…А позаду Сагайдачний, що проміняв жінку на тютюн та люльку необачний…» (народна пісня «Ой, на горі женці жнуть»). Символізуючи цей козацький атрибут, В. Виходцев співвідносить люльку і пам'ять про її господаря, ширше – про козацтво назагал.

Питання до учнів:
А які ще козацькі атрибути-символи згадує у своїх віршах В. Виходцев?
Які незмінні супутники січовика вам відомі з творів художньої літератури та історії?
Чи відомий вам термін «козацькі клейноди». Якщо так, то що він означає? (символи козацької влади).

8. Інтерактивна вправа «Хмаринка слів».
Оберіть потрібні слова із запропонованої «хмари», розділіть їх на дві колонки: атрибути і клейноди. Учні пригадують призначення кожного терміна.

Очікуваний результат:

Козацькі атрибути	Козацькі клейноди
яничарка пістоль спис жупан	булава бунчук корогва каламар

шабля люлька шлик мушкет	литаври пернач печатка

V. Закріплення нових знань, умінь і навичок.

1. *Учитель української літератури. Кросворд.*

Колективне розв'язування кросворда. Учні дізнаються зашифроване слово (*виділене жиром*), заповнивши всі клітинки на основі опанованого на уроці матеріалу про життя і творчість В. Виходцева.

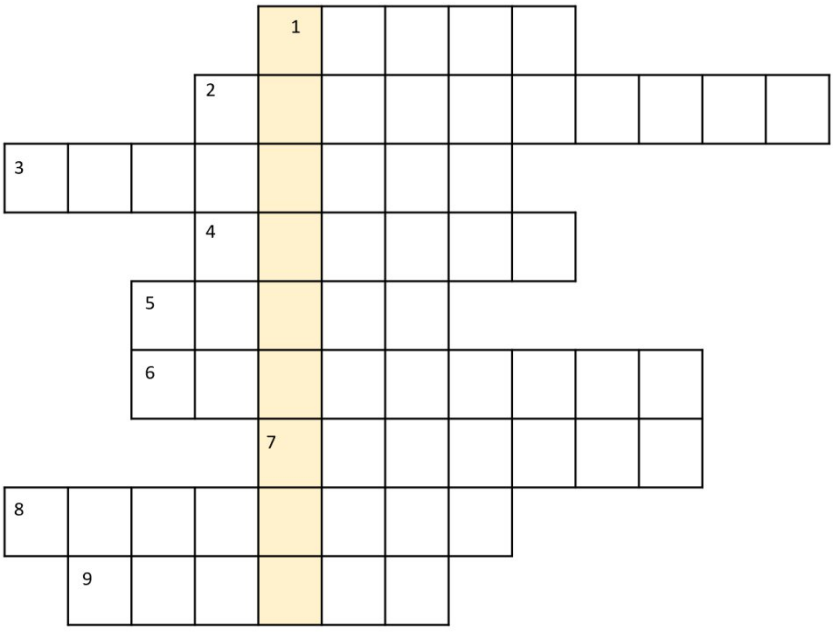

1. Повна назва вірша, надрукованого в Мілані виданням «Артекультура»: «Читаю літери……» (*зірок*).
2. Місце народження поета (*Байбузівка*).
3. Перша професія митця, яку він здобув ув Одеському медучилищі № 3 (*фельдшер*).
4. Книга вибраного В. Виходцева, яка побачила світ у 2019 році: «…….. серця» (*Музика*).
5. Ріка, оспівана поетом у багатьох віршах (*Дунай*).
6. Міжнародний літературний конкурс, дипломантом якого є В. Виходцев («*Гранослов*»).
7. Ім'я дружини поета (Євгенія).
8. Назва циклу віршів В. Виходцева, в якому порушено проблему історичної пам'яті: «…… люльки» (*Козацькі*).
9. Літературне об'єднання, яке заснував В. Виходцев у 1984 році («*Дельта*»).

Ключове слово: ***задунаєць***.

2. *Учитель історії України. Кроссенс «Задунайська Січ».*

Знайти зв'язок між зображеними фрагментами за запропонованою схемою (по периметру та по хресту). Визначити хронологічну послідовність дій.

Розв'язка:

***По периметру**:*

1-2 – Петро Калнишевський (останній гетьман Запорозької Січі) – Національний заповідник «Хортиця»; Запорозька Січ;

2-3 – Національний заповідник «Хортиця» – Катерина II; ліквідація Запорозької Січі;

3-6 – Катерина II – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський); вибір, який стояв перед козаками після ліквідації Січі;

6-9 – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський) – ріка Дунай; береги ріки Дунай – осередок розташування козаків, які не бажали коритися царату;

9-8 – ріка Дунай – прапор і герб Османської імперії; перехід козаків у володіння Туреччини;

8-7 – прапор і герб Османської імперії – печатка Задунайського козацького війська з початку XIX ст.; автономія Задунайської Січі;

7-4 – печатка Задунайського козацького війська з початку XIX ст. – Йосип Гладкий; кошовий отаман Задунайської Січі;

4-1 – Йосип Гладкий – Петро Калнишевський; останні керівники Січі.

По хресту:
5-2 – Задунайська Січ – Національний заповідник «Хортиця»; збереження старих звичаїв та устрою;
5-6 – Задунайська Січ – картина «Задунайський козак» (автор С. Васильківський); заселення козаків;
5-8 – Задунайська Січ – прапор і герб Османської імперії; розташування Січі на території, підвладній Туреччині;
5-4 – Задунайська Січ – Йосип Гладкий; останній кошовий отаман Задунайської Січі.

VI. Підсумок уроку.

1. ***Учитель української літератури.***

Вивчаючи на сьогоднішньому уроці творчість талановитого придунайського поета Валерія Виходцева, ми поринули в історичне минуле. Знати історію рідного краю – це обов'язок кожного з нас, бо допоки пам'ятаємо свою минувшину, доти й житиме Україна. Ідея збереження козацької доблесті, що лейтмотивом проходить крізь сюжети віршів усіх придунайських митців слова, є важливою гранню національної пам'яті народу-борця, для якого споконвіку найважливішим скарбом була й залишається «воленька святая» (Т. Шевченко). Саме таким найважливішим історичним уроком є для нас сьогодні в боротьбі з окупантом *заповіт* митця-краянина, полум'яного патріота, який зумів пронести крізь час і простір вірність українському слову, відданість рідній землі, синівське вболівання за її волю і долю.

2. ***Рефлексія «Продовж фразу».***

Сьогодні я дізнався/дізналася…
Я зрозумів/зрозуміла, що…

Мене надихнуло…
Найбільше мені сподобалося…
Мене здивувало…

VII. Домашнє завдання.

1. Вивчити напам'ять вірш В. Виходцева на історичну тему (за вибором).
2. Скласти сенкан до слова «козак».
3. Підготувати буктрейлер на поетичний цикл «Козацькі люльки» В. Виходцева (*за бажанням*).

Abstract. *An original model of an integrated lesson combining local literature and the history of Ukraine is proposed. The core of the lesson is formed by historiosophical texts on the Cossack theme by the Kiliia-born poet Valerii Vykhodtsev, examined from a contextual perspective along with factual sources related to the history of the Zadunaiska Sich. The material is presented in a non-traditional way, aiming to stimulate student engagement, motivate critical reflection on both literary and historical content. Creative and inquiry-based tasks and exercises are effectively selected to promote generalization and systematization of knowledge among high school pupils regarding the cultural and historical realities of their local homeland, foster subject-specific competencies, develop patriotic worldview, and cultivate a sense of national identity.*

Key words: *integrated lesson, poet, Danube region, Valerii Vykhodtsev, poems, Cossacks, history, Zadunaiska Sich*.

УДК 821.161.2Шевченко:373.5.091.214

ТАРАС ШЕВЧЕНКО – ПОЕТ І ЛЮДИНА: ПРОГРАМА КУРСУ ЗА ВИБОРОМ ДЛЯ 9-ГО КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

TARAS SHEVCHENKO – POET AND HUMAN BEING: ELECTIVE COURSE PROGRAM FOR THE 9TH GRADE OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Ольга ХОДАЦЬКА
докторка філософії в галузі освітніх,
педагогічних наук,
методистка-кореспондентка ІПО Київського столичного університету
імені Бориса Грінченка,
вчителька української мови і літератури
гімназії-інтернату № 13 м. Києва,
членкиня НСЖ України та Української
асоціації письменників художньо-соціальної літератури, Україна,
E-mail: omhodatska@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0559-535X

Olha KHODATSKA
Doctor of Philosophy in the field of Educational
and Pedagogical Sciences,
Corresponding Methodologist
of the Institute of Postgraduate Education
of Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,
Teacher of Ukrainian Language and Literature
at Boarding Gymnasium No. 13 in Kyiv,
Member of the National Union of Journalists of Ukraine
and the Ukrainian Association of Writers
of Artistic and Social Literature,
Ukraine,
E-mail: omhodatska@gmail.com,
ORCID: 0000-0003-0559-535X

Анотація. *Авторка програми привертає увагу до проблеми розвитку духовного потенціалу учнівської молоді на основі людинознавчого потенціалу творчості Тараса Григоровича Шевченка. Представлена програма курсу складається з пояснювальної записки, вступу, чотирьох тематичних блоків: І. «Возлюбленик муз і грацій». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу; ІІ. «І темнії ночі… І ласки дівочі». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу; ІІІ. «Як русалки місяць ловлять». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу; IV. Поетичне мистецтво. На основі текстологічного аналізу твору запропоновано системне вивчення життєпису Тараса Шевченка, дослідження ретроспективи становлення його як основоположника національної літератури, поглиблене осмислення його особистого життя, світоглядного дискурсу, екзистенційності сприйняття й відтворення світу.*

Ключові слова: *програма, вибіркова дисципліна, життєпис Тараса. Шевченка, роман-перформанс, Антонія Цвід.*

Рецензенти:

Вовк М. П. – *докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені І. А. Зязюна НАПН України*;

Мовчан П. М. – *член Національної спілки письменників України, голова ВУТ «Просвіта» імені Тараса Шевченка.*

Райбедюк Г. Б. – *кандидатка філологічних наук, професорка кафедри української мови і літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.*

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Творчість Тараса Григоровича Шевченка і його постать уважають однією з найбільш досліджених в українському літературознавстві. Настав час замислитися, яким постає митець нині в уяві кожного з нас, дорослих, і тим більше дітей, які знайомляться із творчістю поета і художника.

Вивчаючи творчість Тараса Шевченка в школі, вчителі-філологи намагаються застосувати найсучасніші методології, розробити оригінальні концепції, спонукати учнів до дискусії, до нового прочитання Шевченкових

творів. Нерідко аналізуючи твір, учні бачать лише текст, а підтекст, роль автора (за браком часу на уроках для глибокого аналізу), залишається поза увагою або відкривається у такій формі, яка втратила здатність формувати об'єктивні почуття й переконання. Креативні вчителі докладають чимало зусиль, аби в уяві школярів постав живий, рельєфний, багатогранний образ митця, адже нещирість, безпідставна патетика, нудні повчання знижують інтерес здобувачів освіти, які відчувають спротив щодо спримітизованого образу поета.

Проблема аналізу поетичних творів завжди була й залишається актуальною для вчителів-словесників: як навчити дітей глибоко сприймати та аналізувати ліричний твір, розкрити внутрішній стан ліричного героя. Отже, вчителям-філологам необхідно розвивати образне мислення школярів, бо саме воно допомагає їм осягнути позиції автора, добро, правду і красу, носіями яких виступають ліричні образи поетичного твору.

За браком часу на уроках літератури вчителі оминають або недостатньо висвітлюють епізоди життя (зокрема кохання) і творчості Тараса Григоровича Шевченка, котрі тісно пов'язані з окремими картинами життя ліричних героїв, необхідними учням для розуміння та цілісного аналізу ліричного твору. З цих причин діти не отримують доступного та важливого матеріалу для глибокого вивчення творчості Кобзаря.

Більш ефективним буде паралельне вивчення етапів життя і творчості Тараса Шевченка в неформальному поданні матеріалу через призму роману-перформансу в картинах та етюдах, роману-трилогії відомої української письменниці Антонії Цвід «Кохані жінки Тараса Шевченка», який об'єднує романи: «Возлюбленик муз і грацій», «І темнії ночі… і ласки дівочі» та «Як русалки місяць ловлять…», де авторка подає постать Шевченка як звичайної людини – зі своїми чеснотами й вадами, з таємницями, власне, з його тяжкою долею. Антонія Цвід посвячує читача у маловідомі факти з життя поета, але відтворений образ далекий від епатажних зображень, які спотворюють реальну постать великого Кобзаря, а іноді й принижують гідність усієї української нації.

У першому з них ідеться про становлення Шевченка як художника й поета, а також про кохання з Амалією Європеус, Ганною Закревською та Варварою Рєпніною.

Другий роман – про життя поета в Україні, сватання до Федосії Кошиць, арешт, заслання, пристрасне кохання з кримчанкою Забарджою, захоплення Агатою Усковою і казашкою Катею, повернення із заслання та залицяння до Катерини Піунової в Нижньому Новгороді.

Третій роман охоплює період життя Тараса Шевченка в Санкт-Петербурзі, його останню поїздку в Україну, стосунки з Марко Вовчок, Марією Максимович, заручини з Ликерою Полусмак та неочікувану зустріч і творчу співпрацю з Музою юності поета, його коханою – Амалією Європеус.

ВСТУП

Пропонована **програма курсу за вибором «Тарас Шевченко – поет і людина»** дає змогу спонукати учнів до роздумів над долею генія слова, пензля і пера Тараса Григоровича Шевченка крізь призму його життя, в тім числі інтимного, розвивати почуття відповідальності за обрану справу, виховувати любов і повагу до рідного слова і свого краю. Через об'єктивне прочитання Шевченка краще й легше зрозуміти душу українського народу, його справжню природу, адже жоден народ не ототожнював свого поета зі своєю душею і не поєднував його зі своєю долею так, як це роблять українці. Презентований курс спрямований на розвиток в учнів духовного потенціалу, формування їхнього естетичного сприймання, образного мислення, а сам аналіз роману-перформансу є своєрідним засобом духовного збагачення учнівської молоді, адже при перформансі персонаж стає істотою синтетичною: оповідачем, танцюристом, оратором, співаком, музикантом, він змінює «професії» за своїм смаком – всі ці означення саме і вказують на головного героя роману – за природою своєю всебічно обдаровану й унікальну особистість, яка вже сама собою являє цілий театр.

Перфо́рманс *або* ***Перфо́манс*** *(від англ. performance – вистава, спектакль, від perform) – одна з форм акціоністського мистецтва, де твором вважають дії автора, за якими глядачі спостерігають у режимі реального часу. В деякому сенсі може вважатися продовженням стародавніх традицій народного театру і вистав, а в Україні – скоморохів, ряджених і юродивих старої православної, а потім і середньовічної козацької Русі. Започаткований у XX ст. Виявляється не тільки у театральних постановках, але і в літературі, візуальній та музичній сферах. В основі перформансу лежить уявлення про творчість, як спосіб життя. Людина, яка творить дійство, називається перформер.*

Головний принцип перформансу – ситуативність. Він близький до вуличних вистав – карнавалів і театру масок. Креативний учитель може використати інсценування як одну із творчих форм роботи на занятті, адже в процесі аналізу твору працює не лише увага й пам'ять, а й уява, формується образне мислення учнів, у центрі їх уваги автор-герой – той внутрішній зміст, який треба передати, спираючись на своє розуміння прочитаного і дібрані для цього мовні засоби. Це формує творчу особистість школяра, розвиває культуру мовлення та його поведінку.

Програму розроблено для здобувачів освіти 9-го класу закладів загальної середньої освіти, в тім числі з поглибленим вивченням української літератури, профільних гуманітарних класів, гуманітарних ліцеїв та гімназій; також вона може бути використана як курс для учнів, які прагнуть глибше зрозуміти мистецтво слова, мають здібності до власної поетичної творчості. Ще видатний мовознавець О. Потебня зазначав: *«Поезія не є виразом готового змісту, а, подібно до мови, є могутнім розвитком думки»*.

Мета вивчення курсу:

- формувати і розвивати читацьку культуру учнівської молоді в умовах соціокультурної кризи, пошуку нових орієнтирів розвитку освітньої галузі, оновлення мети, завдань, освітніх результатів, шляхів і засобів їх досягнення задля підвищення якості освіти.
- сприяти глибокому і всебічному засвоєнню учнями матеріалу про життя і творчість Тараса Шевченка;
- розвивати й удосконалювати вміння та навички аналізувати (інсценізувати) прозовий літературний твір (роман-перформанс), сприяти всебічному розвитку, духовному збагаченню, самореалізації особистості у сучасному світі;
- виховувати любов і повагу до рідного слова і свого краю.

Складники цієї мети реалізуються через такі **завдання**:

- зацікавлення учнів романом-перформансом як явищем мистецтва слова;
- вироблення уміння сприймати роман-перформанс як явище мистецтва слова;
- осмислення інтонацій діалогів, монологів і полілогів та глибоке їх розуміння;
- акцентування уваги дітей на основних епізодах життя і творчості Т. Шевченка, формування його характеру, творчості, мовних особливостях роману-перформансу;
- удосконалення навичок цілісного аналізу окремих розділів та всього твору;
- розвиток естетичного смаку, творчого мислення, уяви для сприйняття та оцінки роману-перформансу, розвиток власної уяви учнів виразними зоровими, слуховими, іншими образами, що мають художньо-естетичне значення;
- розвиток творчих і комунікативних здібностей учнів, їх уміння володіти мистецтвом слова;
- сприяння творенню авторської творчості, допомога учням у самореалізації як креативним особистостям;
- виховання національно свідомого громадянина України засобами художнього слова, формування його гуманістичного світогляду, людини з почуттям власної гідності, здатної до саморозвитку, самовираження, самоутвердження.

Програма курсу складається з пояснювальної записки, вступу, чотирьох тематичних блоків:

I. «Возлюбленик муз і грацій». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу.

П. «І темнії ночі… І ласки дівочі». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу.

Ш. «Як русалки місяць ловлять». Антонія Цвід. Аналіз роману-перформансу.

IV. Поетичне мистецтво

До програми включено матеріал, який на уроках літератури вивчається надто стисло, обмежено. У ній закладено основи загальної поінформованості здобувачів освіти щодо теоретичних питань роману-перформансу, які є необхідними в процесі аналізу художнього твору; передбачається усвідомлення літературних знань, умінь і навичок володіти художнім словом через систему практичних занять.

- У *першому блоці* програми подаються теоретичні відомості про роман-перформанс і автора, загальна характеристика та аналіз першої книги Антонії Цвід «Возлюбленик муз і грацій», де йдеться про становлення Шевченка як художника й поета, а також картини кохання.
- Особливістю *другого блоку* є детальне вивчення й аналіз діалогів і полілогів другої книги твору «І темнії ночі… І ласки дівочі», в якій відтворено епізоди повернення поета в Україну після закінчення Академії мистецтв, його творчість, арешт і тривале перебування на засланні, де він пізнав і безпросвітність «темних ночей», і «…ласки дівочі».
- Зміст *третього блоку* програми передбачає опрацювання третьої книги А. Цвід «Як русалки місяць ловлять», в якому йдеться про повернення Т. Шевченка із заслання, невтомну працю у Петербурзі, прагнення поета оселитися на кручах Дніпра і його останню поїздку в Україну та арешт. Головною інтригою роману є несподівана зустріч зі своєю коханою Амалією Європеус, яка стає музою поета і повірницею.
- *Четвертий блок* дає можливість учням зустрітися з авторкою роману-перформансу (наяву чи по скайп-зв'язку), з майстрами поетичного слова, презентувати свою художню та сценічно-художню творчість.

Вивчення курсу розраховано на 70 годин. У програмі подано орієнтовне календарно-тематичне планування (розподіл годин за темами). Учитель може вносити зміни до нього, як і до самої програми (змінювати кількість годин на власний розсуд).

Усього 70 год.
(Робота з текстом трилогії «Кохані жінки Тараса Шевченка – 53 год.
Практичні заняття – 17 год)

	З м і с т	**Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учня**
9 КЛАС		

2	**ВСТУП** Художня література як вид мистецтва. Роман-перформанс у картинах та етюдах. Образне слово, художній образ. Якості художнього образу. Загальна характеристика трилогії Антонії Цвід «Кохані жінки Тараса Шевченка».	**Учень** • **розрізняє** літературу як вид мистецтва; • **розуміє** поняття «роман-перформанс», «художній образ»
20	**І. Цвід Антонія. «Возлюбленик муз і грацій». Книга перша**	
	*Розділи – **«Ти – моя Венера Мілоська, «Цвіте юний, неповитий», «Без тебе світ мені немилий»*** – виходять далеко за рамки власне інтимної тематики, доводячи, що Господь якщо і присудив Шевченкові жінку, то хіба лиш як Музу для створення безцінних шедеврів, бо насправді омріяною «дружиною» для нього завжди була кохана Україна, яку він бачив в образі кожної жінки. Акцент уваги не лише на інтимних переживаннях поета, а й на долі покріпаченого народу і в першу чергу – долі уярмленої жінки як найсвятішого образу в його творчості. Паралельно із «любовною» канвою авторка показує оте соціальне тло, на якому відбуваються події, бо саме воно визначає долю поета та й нерідко стає причиною непростих стосунків із жінками. ***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману.	**Учень** • **читає** роман (окремі частини) та аналізує його; • **визначає** образність мови, ситуативність; • **вміє** виокремити тези прочитаного, скласти план сюжету та характеристику героїв, написати фанфік до прочитаного
23	**П. Цвід Антонія. «І темнії ночі… І ласки дівочі». Книга друга**	

	Розділи – «*В полоні грацій», «І станом гнучим, і красою…», «Кохання згасло, як свіча на вітрі»* – Оренбург, заслання, чарівна кримчанка Забарджа, Орська фортеця, Новопетрівське укріплення – розлука. Показ платонічних почуттів Шевченка до дружини коменданта укріплення Ускова на фоні безлюддя, смердючих казарм і п'яних розпусних солдатів. Спрагле серце поета і ніжна казашка Катя, невдала спроба сватання до юної красуні Катерини Піунової. Достовірність і переконливість викладу матеріалу – виставлення точних дат, за якими розвиваються події. Специфіка мови твору: фразеологізми, жарти, пісні, листи, діалоги. ***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману.	**Учень** • **називає** основні дати певних епізодів роману; • **визначає** літературні тропи; • **вміє** складати план і тези прочитаних уривків, аналізувати окремі епізоди і твір у цілому, написати власне висловлювання на запропоновану тему, фанфік
21	**Ш. Цвід Антонія. « Як русалки місяць ловлять». Книга третя**	
	Розділи – *«Знов зустрілись ми з тобою», «Миле, чарівне створіння», «Моя ти вічна наречена»* – розповідь про особисте життя Шевченка після повернення його з неволі; воля, але під постійним наглядом жандармерії; праця наповну і слава наповну, і кохання, і мрія одружитися і жити на кручах Дніпра, і невдачі – арешт. Головна інтрига роману – несподівана зустріч після заслання зі своєю коханою Амалією Європеус, яка стає його музою і повірницею. ***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману,	**Учень** • **вміє** робити ідейно-художній аналіз художнього твору, визначати його мовні особливості, аналізувати

	обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину.	їх і коментувати їхню роль для створення художніх образів; • використовувати здобуті знання при створенні авторських творів; • вільно вести бесіду чи дискусію про життя Тараса Шевченка як поета і Людину
4	**IV. Поетичне мистецтво**	
	«Живе слово письменника». Зустріч із майстрами рідного слова ***Поетично-художній дебют «Тарас Шевченко – геній слова, пензля і пера»***	

Рекомендована література:

1. Цвід Антонія. Ц 56 «Возлюбленик муз і грацій»: *Роман-перформанс у картинах та етюдах. Кохані жінки Тараса Шевченка. Трилогія*. Київ : ТОВ «Видавництво «Прометей», 2017. 368 с., 8 іл.

2. Цвід Антонія. Ц 56 «І темнії ночі… І ласки дівочі»: *Роман-перформанс у картинах та етюдах. Кохані жінки Тараса Шевченка. Трилогія*. Київ : ТОВ «Видавництво «Прометей», 2017. 368 с., 8 іл.

3. Цвід Антонія. Ц 56 «Як русалки місяць ловлять»: *Роман-перформанс у картинах та етюдах. Кохані жінки Тараса Шевченка. Трилогія*. Київ : ТОВ «Видавництво «Прометей», 2017. 368 с., 8 іл.

Орієнтовне календарно-тематичне планування (2 години на тиждень)

№ з/п	Зміст програмового матеріалу	Кількість	Дата
	9 КЛАС		
	Вступ (2 год)		
1-2	**ВСТУП** Художня література як вид мистецтва. Мета і завдання курсу. Роман-перформанс у картинах та етюдах. Образне слово, художній образ. Якості художнього образу. Загальна характеристика трилогії Антонії Цвід «Кохані жінки Тараса Шевченка».	**2**	
І. Цвід Антонія. «Возлюбленик муз і грацій». Книга перша (15+ 5 год)			
3	***«Ти – моя Венера Мілоська». Частина перша:*** «Рокове знайомство»		
4	«Близькість коханої скорочує час»	**1**	
5	«Амалія – офелія немов…»	**1**	
6	«Рятуйте мене від шкуродера!»		
7	«Воля, воля красна!», «тарас зробився модником-галанцем»	**1**	
8	***«Цвіте юний, неповитий». Частина друга:*** «Ти будеш краща за Венеру мілоську»	**1**	
9	«“Кобзар” надійшов у продаж»	**1**	
10	«Пришліть мені дівочу сорочку…»		
11	«Я не хочу долі покритки»	**1**	
12	«Трагедія не в тому, що любов минає…»		
13	***«Без тебе світ мені немилий». Частина третя:*** «Краю милий, моя Україно!»	**1**	
14	«Красою сонце заступить»	**1**	
15	«Ганна вродлива»		
16	«Бог послав нам сю зустріч!»	**1**	
17	«У вас є слова, які спалюють серце!»		
	Практичні заняття		
18 - 22	***Практичне заняття*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману.	**5**	

П. Цвід Антонія. «І темнії ночі… І ласки дівочі». Книга друга (18 + 5 год)			
23	***«В полоні грацій». Частина перша:*** «Я малюю тепер Україну»	**1**	
24	«Цей п'янкий запах твого волосся», «Світе тихий, краю милий»	**1**	
25	«Сватання в Кирилівці», «Пригодилися панські університети»	**1**	
26	«Сам блукаю світом широким», «Боїшся темряви – засвіти свічку»	**1**	
27	«Миром пани раба не відпустять», «Арешт Шевченка»	**1**	
28	***«І станом гнучим, і красою…» Частина друга:*** «Под строжайший надзор», «Опівночі привезли Шевченка»	**1**	
29	«Орська фортеця», «В експедиції на Арал»	**1**	
30	«Ця чарівна дівчина-смуглявка»	**1**	
31	«Государь, настояний переполох»	**1**	
32	«Диво моє степове», «Рядовой Шевченко, слушай команду!»	**1**	
33	«Рай серед пекла»	**1**	
34	«Великий акин Таразі»	**1**	
35	«Я ожив! Я воскрес!»	**1**	
36	«Заступіть мені друга єдиного»	**1**	
37	«Марудний вітер, тяжка невідомість»	**1**	
38	***«Кохання згасло, як свіча на вітрі…». Частина третя:*** «Яка ж вона, невільна воля?»	**1**	
39	«У вас, батьку й матко, є товар»	**1**	
40	«О Москва! О Караван-Сарай!»	**1**	
Практичні заняття			
41 - 44	***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману	**5**	
ІІІ. Цвід Антонія. «Як русалки місяць ловлять». Книга третя (19+5 год)			
46	***«І знов зустрілись ми з тобою». Частина перша:*** « В обіймах невільної волі», «Щоб під нею земля горіла»	**1**	

47	«Без натурниці – хоч гопки скач!», «Найвеличніший трагік!»	**1**	
48	«Єдиная доня – Маруся Маркович», «Дівота обсіла мене зусібіч»	**1**	
49	***«Миле, чарівне створіння». Частина друга:*** «Дівочий гість пішов гулять…»	**1**	
50	«Молись, сестро, молись»	**1**	
51	«Наказано стежити за Шевченком»	**1**	
52	«Арешт Шевченка на Михайловій Горі»	**1**	
53	***«Моя ти вічна наречена!». Частина третя: « Я так мало благав у Бога…»***	**1**	
54	«Жіночку б мені молоденьку»	**1**	
55	«Не втерплю, одружуся з шерепою…»	**1**	
56	«Подай любов, сердешний рай»	**1**	
57	«Будущеє подружеє моє зоветься Ликера»	**1**	
58	«Будь за боярина на моєму весіллі»	**1**	
59	«Невірна любов»	**1**	
60	«Хоч із дідьком лисим, а таки оженюся!»	**1**	
61	«Якби з ким сісти хліба з'їсти»	**1**	
	Практичні заняття		
62 - 66	***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину.	**5**	
	Поетичне мистецтво (4 год)		
67 - 68	**«Живе слово письменника».** Зустріч із майстрами рідного слова	**2**	
69 - 70	***Підсумкове заняття. Поетично-художній проєкт «Тарас Шевченко – геній слова, пензля і пера»***	**2**	

Орієнтовне календарно-тематичне планування (35 год/ 1 год на тиждень)

№ з/п	Зміст програмового матеріалу	Кількість годин	Дата
	9-й КЛАС		
	Вступ (2 год)		
1	**ВСТУП** Художня література як вид мистецтва. Мета і завдання курсу. Роман-перформанс у картинах та етюдах. Образне слово, художній образ. Якості художнього образу. Загальна характеристика трилогії Антонії Цвід «Кохані жінки Тараса Шевченка».	**1**	
І. Цвід Антонія. «Возлюбленик муз і грацій». Книга перша (5+ 5 год)			
2	***«Ти – моя Венера Мілоська». Частина перша:*** «Рокове знайомство». «Близькість коханої скорочує час». «Амалія – офелія немов…»	**1**	
3	«Рятуйте мене від шкуродера!» «Воля, воля красна!». «Тарас зробився модником-галанцем»	**1**	
4	***«Цвіте юний, неповитий». Частина друга:*** «Ти будеш краща за Венеру мілоську». «“ Кобзар” надійшов у продаж». «Пришліть мені дівочу сорочку…». «Я не хочу долі покритки». «Трагедія не в тому, що любов минає…»	**1**	
5	***«Без тебе світ мені немилий». Частина третя: «***Краю милий, моя Україно!»	**1**	
	«Красою сонце заступить»		
	«Ганна вродлива»		
	«Бог послав нам сю зустріч!»		
	«У вас є слова, які спалюють серце!»		
Практичні заняття			
6-10	***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману.	**5**	
ІІ. Цвід Антонія. «І темнії ночі… І ласки дівочі». Книга друга (6 + 5			

год)			
11	***«В полоні грацій». Частина перша:*** «Я малюю тепер Україну». «Цей п'янкий запах твого волосся», «Світе тихий, краю милий»	**1**	
12	«Сватання в Кирилівці». «Пригодилися панські університети». «Сам блукаю світом широким». «Боїшся темряви – засвіти свічку». «Миром пани раба не відпустять», «Арешт Шевченка»	**1**	
13	***«І станом гнучим, і красою…». Частина друга:*** «Под строжайший надзор». «Опівночі привезли Шевченка». «Орська фортеця». «В експедиції на Арал»	**1**	
14	«Ця чарівна дівчина-смуглявка». Государь, настояний переполох». «Диво моє степове», «Рядовой Шевченко, слушай команду!» «Рай серед пекла»	**1**	
15	«Великий акин Таразі». «Я ожив! Я воскрес!» «Заступіть мені друга єдиного». «Марудний вітер, тяжка невідомість»	**1**	
16	***«Кохання згасло, як свіча на вітрі…». Частина третя:*** «Яка ж вона, невільна воля?» «У вас, батьку й матко, є товар». «О Москва! О Караван-Сарай!»	**1**	
Практичні заняття			
17-22	***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів для інсценізації. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману. ***Практичне заняття.*** Написання фанфіків до окремих епізодів роману.	**5**	
ІІІ. Цвід Антонія. «Як русалки місяць ловлять». Книга третя (5+5 год)			
23	***«І знов зустрілись ми з тобою». Частина перша:*** « В обіймах невільної волі», «Щоб під нею земля горіла». «Без натурниці – хоч гопки скач!». «Найвеличніший трагік!». «Єдиная доня – Маруся Маркович». «Дівота обсіла мене зусібіч»	**1**	
24	***«Миле, чарівне створіння» Частина друга:*** «Дівочий гість пішов гулять…». «Молись, сестро, молись».«Наказано стежити за Шевченком».«Арешт Шевченка на Михайловій Горі»	**1**	

25	***«Моя ти вічна наречена!». Частина третя: « Я так мало благав у Бога…»***.«Жіночку б мені молоденьку». «Не втерплю, одружуся з шерепою…». «Подай любов, сердешний рай»	**1**	
26	«Будущеє подружеє моє зоветься Ликера». «Будь за боярина на моєму весіллі». «Невірна любов»	**1**	
27	«Хоч із дідьком лисим, а таки оженюся!» «Якби з ким сісти хліба з'їсти»	**1**	
	Практичні заняття		
28-32	***Практичне заняття.*** Виразне читання окремих уривків роману, обговорення найцікавіших епізодів. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Інсценізація окремих уривків роману. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину. ***Практичне заняття.*** Бесіда і дискусія про життя і творчість Т. Шевченка як поета і Людину.	**5**	
Поетичне мистецтво (3 год)			
33	**«Живе слово письменника».** Зустріч із майстрами рідного слова	**1**	
34-35	***Підсумкове заняття. Поетично-художній проєкт «Тарас Шевченко – геній слова, пензля і пера»***	**2**	

Abstract. *The author of the program draws attention to the issue of developing the spiritual potential of school youth based on the anthropological potential of Taras Hryhorovych Shevchenko's creative legacy. The presented course program consists of an explanatory note, an introduction, and four thematic units: I. "The Beloved of the Muses and Graces" by Antoniya Tsvid – analysis of the performance novel; II. "And the Dark Nights… And the Maiden's Affections" by Antoniya Tsvid – analysis of the performance novel; III. "How Mermaids Catch the Moon" by Antoniya Tsvid – analysis of the performance novel; IV. Poetic Art. Based on the textological analysis of the work, the program proposes a systematic study of Taras Shevchenko's biography, an exploration of the retrospective development of his role as the founder of national literature, an in-depth*

understanding of his personal life, worldview discourse, and existential perception and depiction of the world.

***Key words**: program, elective course, biography of Taras Shevchenko, performance novel, Antoniya Tsvid.*

***Reviewers*:**

M. P. Vovk – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Content and Technologies of Pedagogical Education, Institute of Pedagogical and Adult Education named after I. A. Ziaziun, National Academy of Educational Sciences of Ukraine;

P. M. Movchan – Member of the National Union of Writers of Ukraine, Head of the All-Ukrainian Society "Prosvita" named after Taras Shevchenko;

H. B. Raibediuk – Candidate of Philological Sciences, Professor of the Department of Ukrainian Language and Literature, Izmail State University for the Humanities.

НАШІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Колесников А., Делюсто М. Парадигмологія української мови: іменник: навчальний посібник для здобувачів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти. Ізмаїл : ІРБІС, 2024. 284 с.

У посібнику описаний іменник як частина мови із застосуванням інноваційного підходу до дескрипції морфологічного рівня граматики, який визнає основною спостережуваною граматичною одиницею не слово, а словоформу як складник парадигми. Морфологічні парадигми іменника (словозмінні, формотвірні, словотвірні) схарактеризовано як білатеральні структури (від граматичних значень до форм і в зворотному порядку) з урахуванням їхньої неповноти, лакунарності, дефектності, диспропорції з орієнтацією переважно на літературний стандарт сучасної української мови. Лексико-граматичні розряди іменника при цьому розглянуто як парадигматичні схеми, а числівник і прийменник – як компоненти формантів, що виражають значення числа і відмінка. До кожного розділу подано запитання і завдання, текстовий матеріал доповнений таблицями та схемами. Посібник містить список літератури та перелік умовних скорочень. Для студентів, аспірантів, науковців, викладачів, усіх, кого цікавлять українська мова, питання граматики.

Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том І. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ-Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.

Шлях до читача окремих творів відомого українського письменника, лауреата Національної премії України ім. Т. Шевченка, автора сценарію до кінофільму С. Параджанова «Тіні забутих предків» Івана Чендея (1922–2005) був тернистим. Так, наприклад, після появи першого роману «Птахи полишають гнізда ...» (1965) автора звинувачують у паплюженні радянської дійсності, а за збірку «Березневий сніг» (1968) виключають із лав компартії як «націоналіста-антирадянщика» із забороною друку творів упродовж 9 років. Увазі читача пропонується корпус документів у двох томах персональних партійних справ І. Чендея, порушених проти автора саме через згадані твори. Первісно справи зберігалися в партархіві Інституту марксизму-ленінізму (київський філіал) при ЦК КПРС, а в 1990 р. на вимогу групи комуністів передані парткомісії Закарпатського обкому партії із приводу перегляду справи про виключення І. Чендея із лав КПРС. Нині документи зберігаються у Державному архіві Закарпатської області. Видання адресовано філологам, історикам, джерелознавцям та архівознавцям, усім, хто цікавиться діяльністю шістдесятників, а також літературно-мистецьким життям Закарпаття другої пол. XX ст. Документи публікуються вперше в повному обсязі

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Вакарь Олександра Євгенівна *– учитель української мови та літератури Ренійського ліцею № 1, Одеська область.*

Вдовенко Тетяна Олександрівна *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та світової літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Войтюк Людмила Михайлівна – *учитель української мови та літератури, вчитель вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист ліцею №4 Ладижинської міської ради, Вінницька область.*

Делюсто Марина Сергіївна *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарнийуніверситет.*

Кіраль Сидір Степанович *– доктор філологічних наук, професор, Почесний професор Ізмаїльського державного гуманітарного університету, академік Академії вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач відділу національної бібліографії Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, м. Київ.*

Кірчева Лілія Георгіївна *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Колесников Андрій Олександрович *– доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Мельникова Руслана Миколаївна *– кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Райбедюк Галина Богданівна *– кандидат філологічних наук, професор кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Рознатовська Тетяна Василівна *– магістрантка факультету української та іноземної філології, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Сілаєва Ольга Василівна *– магістрантка факультету української та іноземної філології, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Соколова Алла Василівна *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Ходацька Ольга Миколаївна *– доктор філософії в галузі освітніх, педагогічних наук; учитель української мови і літератури гімназії-інтернату № 13 м. Київ, методистка-кореспондентка ІПО Київського столичного університету імені Бориса Грінченка, членкиня НСЖ України та Української асоціації письменників художньо-соціальної літератури.*

Циганок Ірина Борисівна *– кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

Шевчук Тетяна Станіславівна *– доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології та світової літератури, Ізмаїльський державний гуманітарний університет.*

ЗМІСТ

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ СТРАТЕГІЇ СУЧАСНОЇ ФІЛОЛОГІЇ

Вдовенко Тетяна. Медичні терміни в сучасній англійській мові 3
Колесников Андрій. Лексико-граматичні розряди іменника як парадигматичні схеми…….....… 11
Соколова Алла. Постать Т. Шевченка в культурно-історичному поступі суспільства …….... 30

РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кірчева Лілія. Жанрова система поетів Придунав'я……... 44
Сілаєва Ольга. Концепт *життя* у мовотворчості В. Виходцева... 54
Циганок Ірина. Із спостережень над поетичним звукописом В. Виходцева……... 61
Шевчук Тетяна. Поетика трансцендентного в поезії Іона Бику: метамодерністські коди і духовне письмо ……...…… 68

РЕЦЕНЗІЇ

Делюсто Марина. Нові досягнення в граматиці української мови [Граматичний портрет української мови у XXI сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни / упоряд.: Н. Г. Горголюк, Л. М. Колібаба, В. М. Фурса. Київ, 2024. 220 с.]……. 78
Райбедюк Галина. Знакова віха чендеєзнавства [Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том І. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ-Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т. 1. 736 с.] ……... 81

З МЕТОДИЧНОЇ СКАРБНИЦІ

Войтюк Людмила. Урок позакласного читання в 11 класі (за творчістю Інелли Огнєвої) …….. 89
Мельникова Руслана, Вакарь Олександра. Використання інноваційних форм навчання на уроках української мови в 99

закладах загальної середньої освіти. ……
Рознатовська Тетяна. Інтегрований урок літератури рідного краю та історії України в 10 класі «Українське козацтво в поезії митців Придунав'я» (За творчістю Валерія Виходцева) …….. 110
Ходацька Ольга. Тарас Шевченко – поет і людина: Програма курсу за вибором для 9-го класу закладів загальної середньої освіти……... 125

НАШІ ПРЕЗЕНТАЦІЇ

Колесников А., Делюсто М. Парадигмологія української мови: іменник : навчальний посібник для здобувачів філологічних спеціальностей закладів вищої освіти. Ізмаїл : ІРБІС, 2024. 284 с….. 140
Персональна справа Івана Чендея № 18257: Том І. Історія роману «Птахи полишають гнізда…» / автор ідеї проєкту, упоряд., вст. ст. та наук. ред., комент., добір ілюстр. матеріалу, підгот. до друку додатків д-ра філол. наук, проф. С. Кіраля; підгот. до друку документів справи та окремих комент. канд. філол. наук В. Подриги. Київ-Ужгород : ТОВ «РІК-У», 2024. Т.1. 736 с. …… 141
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 142

CONTENTS

INTERDISCIPLINAR OF MODERN PHILOLOGY

Vdovenko Tetiana. Medical terms in modern philology ……. 3
Kolesnykov Andrii. Lexico-grammatical categories of the noun as paradigmatic schemes …… 11
Sokolova Alla. The figure of T. Shevchenko in the cultural and historical development of Ukrainian society ……. 30

REGIONAL STUDIES

Kirchva Liliia. Genre system of lyric poets of Danube region ……..… 44
Silaeva Olga. The concept of *life* in the works of V. Vykhodtsev …..... 54
Tsyganok Iryna. From observations on the poetical phonostylistic of V. Vykhodtsev ……. 61
Shevchuk Tetyana. The poetics of the transcendent in the poetry of Ion Biku: metamodernist codes and spiritual writing ……... 68

REVIEWS

Deliusto Maryna. New aschievements in the study of ukrainian grammar [Grammatical Portrait of the Ukrainian Language in the XXI Century: a collection of abstracts of the participants of the International Scientific Conference in honour of Doctor of Sciences in Philology, Professor Kateryna Horodenska / edited by N. Gorgoliuk, L. Kolibaba, V. Fursa. Kyiv, 2024. 220 s.] ……..... 78
Raibediuk Galyna. A Landmark in Chendeology [The Personal Gase of Ivan Chendey № 18257: Volume I. The story of the novel «Birds Leave Their Nests…» / author of the project idea, compiler, introductory article and scientific editor, commentary, selection of illustrative material, preparation of appendices by DSc (Philol.), Prof. S. Kiral; preparation of case documents and separate commentaries by CSc (Philol.) V. Podryga. Kyiv-Uzhhorod : RIK-U LLC, 2024. Vol. I. 736 p.] ……. 81

FROM THE METHODICAL TREASURY

Voytiuk Lyudmila. Extracurricular reading lesson in 11 grade (based on the works of Inella Ohneva) ……..…….. 89
Melnikova Ruslana, Vakar Alexandra. The use of innovative forms of teaching in ukrainian language lessons in general secondary education institutions …….. 99
Roznatovska Tetiana. Integrated lesson of local literature and history of Ukraine for 10th «Grade Ukrainian cossackdom in the poetry of Danube

region artists» (baset on the work of Valerii Vykhodtsev) …….....
Khodatska Olha. Taras Shevchenko – poet and human being: elective course program for the 9th grade of general secondary education institutions …….. 110 125

OUR PRESENTATIONS

Kolesnykov A., Deliusto M. . Paradigmology of the Ukrainian Language: noun: a textbook for students of higher education institutions. Izmail: IRBIS, 2024. 284 p. ……..… 140
The Personal Gase of Ivan Chendey № 18257: Volume I. The story of the novel «Birds Leave Their Nests…» / author of the project idea, compiler, introductory article and scientific editor, commentary, selection of illustrative material, preparation of appendices by DSc (Philol.), Prof. S. Kiral; preparation of case documents and separate commentaries by CSc (Philol.) V. Podryga. Kyiv-Uzhhorod : RIK-U LLC, 2024. Vol. I. 736 p. ……. 141

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS …… 142

ФІЛОЛОГІЧНІ ДІАЛОГИ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською та англійською мовами

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія приймає до друку статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.
Відповідальність за достовірність матеріалів, фактів несуть автори публікацій.

Технічний редактор – Марков С.П.

Підписано до друку 27.12.2024. Формат 60х90/8. УМ. друк. арк. 8,7. Тираж 100 прим. Зам. № 611

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі Ізмаїльського державного гуманітарного університету

Адреса: 68610, Одеська обл., м. Ізмаїл, вул. Ріпина, 12, каб. 208, Тел.: (04841) 4-82-42
E-mail: nauka_idgu@ukr.net